

Rijksmuseum [Amsterdam](#)

Rijksmuseum Amsterdam
Postbus 74888
1070 DN Amsterdam
telefoon 020 674 70 00
telefax 020 674 70 01
e-mail info@rijksmuseum.nl
internetsite www.rijksmuseum.nl

Jaarverslag 2003

4	Schenkers en legatoren van (kunst)voorwerpen	
5	Sponsors, Schenkers en Fondsen op Naam	3
6	Bezoekcijfers	
7	Doelstelling	
9	Verslag van de directie	
29	Essays	
41	Aanwinsten	
57	Summaries in English	
69	Bijlagen	
105	Financieel overzicht 2002	

Schenkers en legatoren van (kunst)voorwerpen

4

Afdeling Aziatische kunst

Douwe Egberts Nederland, Utrecht

Afdeling beeldhouwkunst en kunstnijverheid

N.P. van den Berg, Welsum

C.A. Burgers, Kaapstad

Douwe Egberts Nederland, Utrecht

Mw E.H. de Jong-van Eijck, Amsterdam

R. Lang, Amsterdam

Afdeling Nederlandse geschiedenis

Mw M. Baija-Klein, Enkhuizen

Mw C.E. van Dam-van Perlstein, Amsterdam

W.B. Drees, Baarn

Mw J.H.A. de Graeff-Bijl de Vroe, Den Haag

Mw A.W.L. van Haersma Buma, Den Haag

A.F. Hoekstra, Amsterdam

F.G.E. Nilant, Duncraig (Australië)

Erven E.J. van Soest, Rockanje

Afdeling Rijksprentenkabinet

Tekeningen

BCD-Holdings, Curaçao

Mw H.N. Bantzinger-Paërl, Amstelveen

P. Brandt, Wilrijk-Antwerpen

Mw E.M. Eerdmans, Dodewaard

C. Hund, Amsterdam

Mw A.M. Koster-Dijck, Laren

Erven Philip Kouwen, Amsterdam/Praag

Mw B.M.A.M. du Mortier, Amsterdam

Mw G. van Rossem-Bauknecht, Amsterdam

P. van Straaten, Amsterdam

Jhr. G.C. Six, Laren

Erven E.J. van Soest, Rockanje

De heer en mevrouw E. van der Vossen-

Delbrück, Amsterdam

Prenten

Paul Binnie, Londen

Kunsthandel C.G. Boerner, Düsseldorf

Mw A. de Costa-Schrier, Toronto en N. Schrier,

Toronto

Mw Marianne Décosterd, Frankrijk

J.P. Filedt Kok, Amsterdam

J.H.W. Goslings, Epse

E. van den Ing, Uden

P. Jonker, Haule

Mw A.M. Koster-Dijck, Laren

Kunsthandel E. Ariëns Kappers, Amsterdam

Kunsthandel Paul Prouté, Parijs

Kunsthandel Lutz Riester, Freiburg (BRD)

T. de Laat, Amsterdam

H. Leeftang, Amsterdam

R.A. Lunsingh Scheurleer, Amsterdam

G.C.M. Luijten, Oudewater

E. van Rooij, Heemstede

H. Salomons, Amsterdam (legaat)

Pierre Schopfer, Frankrijk

Jhr. G.C. Six, Laren

K. Teeuwissen, Berlijn

De heer en mevrouw E. van der Vossen-

Delbrück, Amsterdam

Erven R. Wartena, Amsterdam

Karel Wetselaar, Krommenie

Foto's

G.H. Abrahamse, Utrecht

Mw M. Boom, Leiden

J.D. van Dam, Amsterdam

Gemeentearchief, Amsterdam

A. Hooghwinkel, Amstelveen

Mw M.-J. van Hövell tot Westerflier, Amsterdam

Mw J. Janse-de Ronde Bresser, Amsterdam

W. van Keulen, Haarlem, uit de nalatenschap

van J. van Male

Prentenkabinet der Universiteit Leiden, Leiden

H. Rooseboom, Amsterdam

Rijksbureau voor Kunsthistorische Documenta-

tie, Den Haag

Zeeuwse Bibliotheek, Middelburg

Documenten en objecten

Jhr. G.C. Six, Laren, uit de nalatenschap van

S.C. Bosch Reitz

Bibliotheek

Mw E. Kuik, Oosterbeek

Sponsors, Schenkers en Fondsen op Naam

5

Subsidiënt

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en

Wetenschappen

Het Nieuwe Rijksmuseum

De Staat der Nederlanden

Royal Philips Electronics

Sponsor Loterij

Begunstigers

Mondriaan Stichting

Royal Philips Electronics

Sponsor Loterij

Vereniging Rembrandt

VSB Fonds

Aronson Antiquairs

Prins Bernhard Cultuurfonds

Familiestichting Van Braam Houckgeest

M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting

Stichting Charema Fonds voor Geschiedenis

en Kunst

Economische Zaken Amsterdam

Gerlach Art Packers & Shippers

K.F. Hein Fonds

HGIS-C Ministerie van Buitenlandse Zaken en

Ministerie van OCW

Hilton Amsterdam

KLM Royal Dutch Airlines

Koçbank

KPN

Stichting Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds

NWO/Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen

Rijksmuseum Fonds

Shell Company of Turkey

Stichting Nationaal Fonds Kunstbezit

De heer H.B. van der Ven

F.G. Waller Fonds

Fondsen op Naam beheerd door het Rijksmuseum

Fonds

Fonds J.W. Edwin vom Rath

Michael Drabbe Fonds

Goslings NieuwBeerta Fonds

Paul Huf Fonds

Victor Muller Fonds

Suman Fonds

Veluvine Molijn de Groot Fonds

Bank ten Cate & Cie Fonds

Scato Gockinga Fonds

Frits en Phine Verhaaff Fonds

Gerhards Fonds

Manfred & Hanna Heiting Fonds

Johan Huizinga Fonds

Johanna Kast-Michel Fonds

Jhr. Mr. J.H. Loudon

en anonieme schenkers

and anonymous donors

Voorkeursleveranciers

Ahrend

Ivy Flowershop

Kunstdrukkerij Mercurius

Royal Philips Electronics

Verhaaf Party Catering

Waanders Uitgevers

Bezoekcijfers

6

	2002	2003
Betalende bezoekers		
Volwassenen	546.978	446.233
Gezin	0	0
Volwassenen in groepsverband	192.662	90.526
Houders museumjaarkaarten	73.194	53.120
Museumjaarkaart NS en RABO	76.725	42.835
Gereduceerd individueel	11.669	10.502
Subtotaal	901.228	643.216
Gratis bezoekers		
Kinderen	84.934	76.432
Kinderen in groepsverband	2.530	1.429
Schoolverband en museumles	54.660	41.327
Avondontvangsten	8.528	3.893
Relaties	20.537	14.457
Bezoekers studiezaal	4.171	3.171
Sponsors	225	130
Overigen	23.675	49.395
Subtotaal	199.260	190.234
Totaal aantal bezoekers	1 100.488	833.450
Enkele kengetallen		
Totaal betalend bezoek	68,3%	65,7%
Totaal houders MJK	13,6%	11,5%
Totaal gratis	18,1%	22,8%
Totaal bezoekers 2003 is 24,27% lager dan in 2002.		
Totaal bezoek houders MJK is 36% lager dan in 2002.		
www.rijksmuseum.nl		
Unieke bezoekers	400.521	376.611
Pageviews	2 235.111	2 365.603
Bezoekcijfers studiezaal	4.171	3.171
Bezoekcijfers bibliotheekcatalogus op Internet	19.884	30.513

Doelstelling

Het Rijksmuseum is een museum van kunst en geschiedenis dat zich ten doel stelt voor het nationale en internationale publiek een representatief overzicht van de Nederlandse kunst en geschiedenis vanaf de middeleeuwen en belangrijke aspecten van Europese en Aziatische kunst te tonen.

Dit impliceert dat het Rijksmuseum voorwerpen van kunst en geschiedenis bewaart, beheert, conserveert, restaureert, wetenschappelijk onderzoekt en bewerkt, verzamelt, presenteert en toegankelijk maakt en tentoonstellingen organiseert.

Verslag van de directie 2003

Begin van de renovatie

Asbestproblematiek

Bijna 1 miljoen bezoekers

Tentoonstellingen

Aanwinsten

Collectiezorg

Wetenschap

Bruiklenen

Het Rijksmuseum als partner

Het *Nieuwe* Rijksmuseum

Tijdelijke huisvesting

Communicatie en educatie

Ontvangsten en externe betrekkingen

Raad van Toezicht

Personeel

Ondernemingsraad

Vooruitblik: transformatie en
experiment

Op 7 december sloten de deuren van het hoofdgebouw van het Rijksmuseum. Een groepje Amsterdammers luidde het oude museum uit met een melancholiek dansje rond een draaiorgel. Op 11 december werd Rembrandts 'Nachtwacht', met behulp van een speciaal daartoe door Philips, founder van Het *Nieuwe* Rijksmuseum, ontwikkelde kist, verhuisd naar zijn tijdelijk onderkomen in de Philipsvleugel. De publieke belangstelling voor de verhuizing van het icoon van het Rijksmuseum was enorm. Op 19 december werd door burgemeester Job Cohen van Amsterdam onder de titel 'Rijksmuseum, De Meesterwerken' de nieuwe presentatie van de 17de-eeuwse kunst en geschiedenis in de Philipsvleugel feestelijk ingewijd.

Begin van de renovatie

Met deze drie symbolische momenten werd het daadwerkelijk begin van de renovatie ten behoeve van Het *Nieuwe* Rijksmuseum voor iedereen zichtbaar. Een door de gemeente Amsterdam gesteunde publiciteitscampagne wees het publiek erop dat het

De passage en het voorplein van het Rijksmuseum blijven vanwege de verbouwing tot 2008 gesloten.

Rijksmuseum 'Wegens Verbouwing Geopend' bleef. Binnen een maand werden de Meesterwerken al door 50.000 mensen bezocht.

De directie en de staatssecretaris van OCW ontvingen op 2 december de leden van het kabinet voor een diner onder 'De Nachtwacht' ten afscheid van het oude Rijksmuseum. Het personeel nam op 17 december afscheid van hun vertrouwde museum met een groot buffet op de Eregalerij.

Asbestproblematiek

Het jaar 2003 werd gedomineerd door de voorbereidingen voor de renovatie en de inrichting van het tijdelijke museum in de Philipsvleugel. Het zegt veel over de spankracht van de organisatie dat deze op zich al grote opgave werd geklaard terwijl het museum onverwacht ook te kampen kreeg met ernstige asbestproblematiek. Eind april werd bij een vooronderzoek ten behoeve van de renovatie niet-hechtgebonden asbest aangetroffen, wat tot onmiddellijke sluiting van het gebouw noopte. Met man en macht werd gewerkt om althans de Nachtwachtzaal, Eregalerij en een zo groot mogelijk deel van de afdeling schilderkunst weer snel toegankelijk te maken, nadat deze ten opzichte van de gebieden waarin asbest was aangetroffen waren geïsoleerd. De sluiting trof ook de twee juist geopende exposities gewijd aan Hendrick Goltzius en Willem van Tetrode, waarvan de eerste gelukkig al weer snel kon worden opengesteld. In etappes konden in de daarop volgende weken grote delen van het

Muzikanten tijdens de opening van de presentatie 'Rijksmuseum, De Meesterwerken' in de Philipsvleugel. Foto: ANP Foto

gebouw worden terugveroverd voor het publiek. Alleen de westvleugel van het hoofdgebouw bleef definitief gesloten, waardoor de collectie beeldhouwkunst en kunstnijverheid ontoegankelijk bleef. Ook de Tetrode-tentoonstelling trof dit lot.

Bijna 1 miljoen bezoekers

Ondanks deze tegenslagen, en ondanks de terugval van het toerisme ten gevolge van de SARS-dreiging en de oorlog in Irak, kon het Rijksmuseum in 2003 toch nog het respectabele aantal van 833.450 bezoekers begroeten, alsmede 130.000 bezoekers aan het nieuwe filiaal in Schiphol, waardoor het museum in totaal bijna een miljoen bezoekers ontving.

Het laatste weekend voor de sluiting van het hoofdgebouw opende het museum gratis zijn poorten. Maar liefst 26.000 mensen maakten gretig gebruik van de gelegenheid om nog eenmaal het gebouw in zijn oude staat te zien.

Op 11 december werd onder grote publieke belangstelling 'De Nachtwacht' verhuisd naar de presentatie 'Rijksmuseum, De Meesterwerken' in de Philipsvleugel.

Na de verhuizing van medewerkers en collectie werd begonnen met de sloop van het Veiligheidsinstituut. Op deze plaats zal in de komende jaren het Ateliergebouw verrijzen.

Tentoonstellingen

Na de sluiting van de VOC-tentoonstelling op 9 februari werd hiervan een miniserie op Schiphol gepresenteerd. Later in het jaar was op de nationale luchthaven een selectie etsen van Rembrandt te zien.

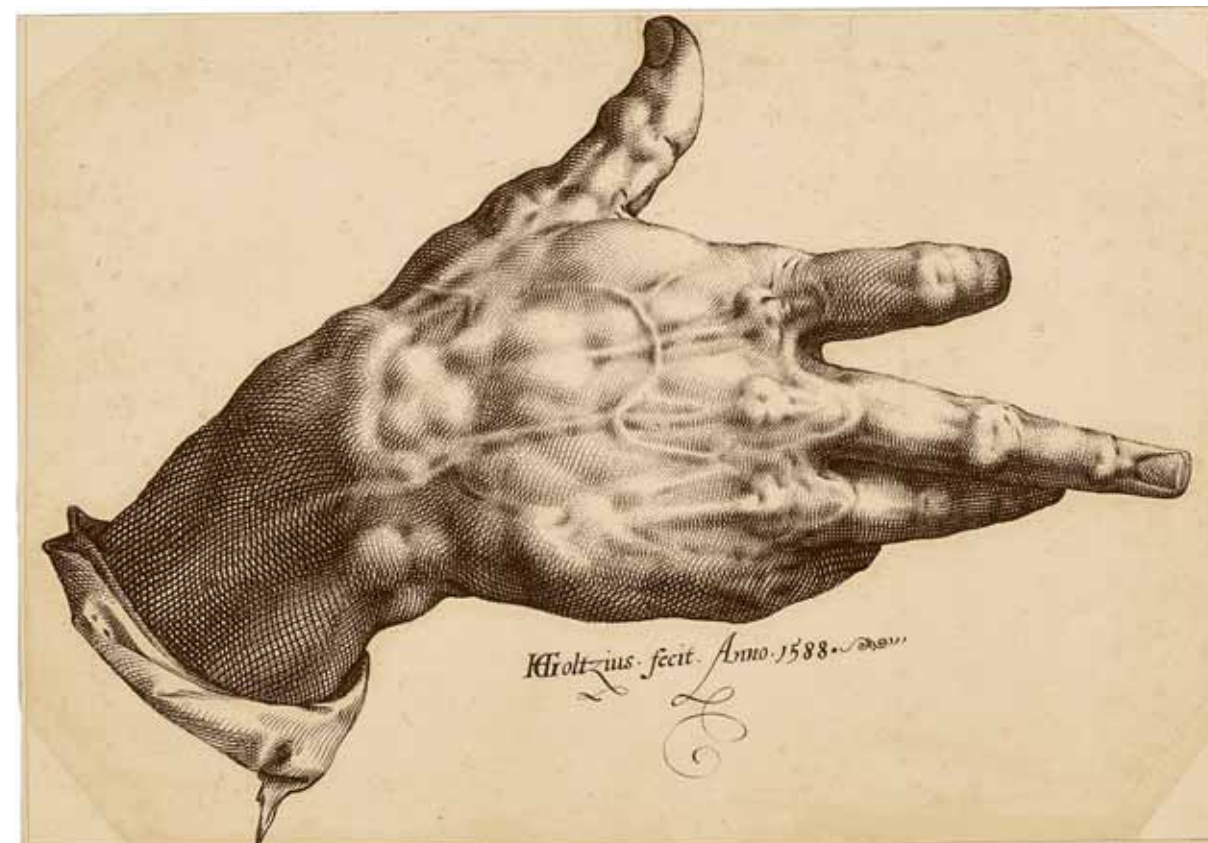
Tot begin februari waren in de zalen van het prentenkabinet onder de titel 'Van Watteau tot Ingres' de Franse tekeningen uit de 18de eeuw te zien. Aansluitend werd de tentoonstelling in Parijs in de Fondation Custodia gepresenteerd, waarbij een Franse editie van de catalogus verscheen. Op 9 maart sloot in de Philipsvleugel de presentatie van enkele archaische bronzen vaten uit China, afkomstig uit de collectie van de Sackler Gallery in Washington, als tegenprestatie voor het door het Rijksmuseum naar de Verenigde Staten uitgeleende beeld van Shiwa.

Werkzaamheden in asbestgebied.

Op 6 maart opende Michaël Zeeman tegelijkertijd de aan Hendrick Goltzius en Willem Tetrode gewijde exposities. Door de tijdelijke sluiting van het gebouw vanwege asbest waren de virtueuze schilderijen, tekeningen en prenten van Goltzius helaas enkele dagen korter te zien dan gepland. De prachtig ingerichte Tetrode-tentoonstelling, waarvoor de zalen van het prentenkabinet een ware metamorfose hadden ondergaan, moest helaas geheel gesloten blijven. Het was een troost dat beide tentoonstellingen aansluitend in New York in respectievelijk het Metropolitan Museum en de Frick Collection te zien waren. Goltzius reisde bovendien door naar Toledo, Ohio. Beide presentaties werden in de Verenigde Staten zeer goed ontvangen, zodat alle inspanningen toch beloond werden. Van blijvende waarde zijn de begeleidende catalogi die nog lange tijd de standaardwerken over deze kunstenaars zullen blijven. De Goltzius-catalogus werd bovendien genomineerd voor de Alfred H. Barr Jr. Book Award van de College Art Association in New York. Philips Electronics was de sponsor van de Goltzius-tentoonstelling.

Het Rijksmuseum had voorts een wezenlijk aandeel, zowel qua bruiklenen als via de inzet van onze conservatoren, in de twee aan Willem Witsen gewijde tentoonstellingen die in het najaar in het Amsterdams Gemeentearchief en het Dordrechts Museum te zien waren. Beide tentoonstellingen waren succesvol en hadden via tal van ondersteunende activiteiten, waarin conservator Freek Heijbroek een bindende rol vervulde, ook anderszins een goed publieksbereik.

Doordat het Prentenkabinet niet meer als ruimte beschikbaar was, moest een tentoonstelling gewijd aan de functie van prenten in de 17de eeuw, waarvoor de catalogustekst al was afgerond, helaas worden afgelast. Er wordt naar gestreefd deze tentoonstelling op termijn alsnog te presenteren, wellicht bij een collega-instelling. Naast de medewerking aan de genoemde Witsen-tentoonstellingen verzorgde het Prentenkabinet in oktober 2003 in de Madrileense Fundación Carlos de Amberes een reprise van de Van Dyck-grafiek-tentoonstelling.

Aan de presentatie in het kader van de samen met *NRC Handelsblad* opgezette reeks 'Document Nederland' werd vanaf 8 november onderdak geboden door het Fotografie Museum Amsterdam (FOAM). Thema vormde de verrassend energieke *lifestyle* van de 'jongere oudere'. Onder de titel 'Forever young' volgde fotografe Janine Schrijver Nederlandse 55+-ers in de veelzijdige besteding van hun *Indian Summer*.

Vanwege de tijdelijke sluiting moest de historische tentoonstelling 'De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar. Op audiëntie in Istanbul (1727-1744)' worden uitgesteld en wel tot 4 juli, zodat hij weer in een periode viel die het bij dit project beoogde schoolbezoek mogelijk maakte. Voor deze expositie, die werd gesteund met HGIS-gelden en gesponsord door de Koçbank, werd de omvangrijke groep schilderijen van Jean-Baptiste Vanmour gerestaureerd (zie p. 32). De catalogus verscheen in de reeks *Rijksmuseum Dossiers*. Met 75.000 bezoe-

Hendrick Goltzius
Goltzius' rechterhand, 1588
Pentekening in bruin, 23 x 32,2 cm
Teylers Museum, Haarlem

kers, onder wie een groot contingent van de beoogde doelgroep van Nederlanders van Turkse afkomst, werd de Vanmour-tentoonstelling de best bezochte van het Rijksmuseum in 2003. In december reisde de tentoonstelling naar Istanbul, waar deze tot april 2004 in het Topkapı Sarayı Museum te zien was en maar liefst 150.000 bezoekers trok.

Rondleiding van de Spaanse kroonprins Felipe door Ger Lijten, hoofd van het Prentenkabinet, bij de Van Dyck-tentoonstelling in de Fundación Carlos de Amberes in Madrid.

Aanwinsten

Op 16 april werd het aan het begin van het jaar verworven schilderij 'Havengezicht bij zonsopgang' van Claude Lorrain aan de pers gepresenteerd en door de Franse ambassadeur onthuld. De Sponsor Loterij droeg in belangrijke mate bij aan het mogelijk maken van deze aankoop. Het werk kreeg een perfecte setting, omringd door een groep Italianisanten, Nederlandse schilders die in de Gouden Eeuw in Italië hadden gewerkt. Ook de volgende aanwinst van de afdeling schilderijen betrof het werk van een buitenlands kunstenaar: een genretafereel van de 18de-eeuwse Venetiaanse schilder Pietro Longhi (zie p. 44).

De verzameling moest evenwel ook een verlies incasseren. Zoals vorig jaar bericht, besloot het kabinet een groep ten gevolge van de oorlog in rijksbezit gekomen werken, voornamelijk kunstnijverheid, terug te geven aan de nazaten van de oorspronkelijke eigenaar, de familie Gutmann. Bij de veilingen van deze voorwerpen in Amsterdam en New York kon het Rijksmuseum dankzij steun van het ministerie van OCW en de Mondriaan Stichting gelukkig enige voorwerpen alsnog aankopen. Hieronder was ook het onbetwiste topstuk uit de groep, een verguld zilveren schenkan van de Augsburgse edelsmid Johannes Lencker I (ca. 1573-1637), die het omslag van dit jaarverslag siert.

Op het terrein van de beeldhouwkunst werden

Francesco Piranesi
Grand Frontispice du Premier Volume des Antiquités
de Pompeia, 1804-1806
Ets, 63,5 x 83,5 cm
Aankoop uit het F.G. Waller Fonds
Inv. Nr. RP-P-2003-8

twee kleine maar betekenisvolle aankopen gedaan. Zo verwierf het museum ter veiling een zeldzaam Noord-Nederlands ivoor uit circa 1500, een zogenoemde kustafel (zie p. 46), en werd de niet zeer rijke collectie 19de-eeuwse sculptuur aangevuld met het beeld 'Twee moeders' uit 1893 van Frans Stracké. De Amerikaanse verzamelaar Michael Hall stelde het museum als *promised gifts* twee sculpturen in het vooruitzicht. Van het Mauritshuis werd een prachtige buste van de Franse kunstenaar Jean Antoine Houdon in langdurig bruikleen ontvangen.

Rond de jaarwisseling werd nog een unieke aankoop gedaan. In de Amsterdamse kunsthandel dook een zeldzaam kanton voor een 16de-eeuws wandtapijt op, waarvan aannemelijk is dat het aan de Nederlandse romanist Michael Coxie kan worden toegeschreven (zie p. 42). Dankzij het enthousiasme en de generositeit van de Jaffé-Pierson Stichting daarbij gesteund door de Vereniging Rembrandt, kon dit werk verworven worden.

De collectie van het Prentenkabinet werd verrijkt met een groep etsen van Francesco Piranesi met evocaties van Pompeji, een aantal in rode inkt gedrukte karikaturen van geestelijken naar tekeningen van Cornelis Dusart en diverse prenten en tekeningen van 20ste-eeuwse Nederlandse kunstenaars.

Bij zijn aankopen kon het museum wederom bouwen op de steun van talloze fondsen, zoals op pagina 102 van dit verslag onder dank wordt verantwoord. Bijzonder heugelijk is het dat na een evaluatie de Sponsor Loterij in 2003 berichtte dat het Rijksmuseum opnieuw tot de vaste beneficianten zal behoren, waarmee ook de komende vijf jaar aankopen op niveau binnen ons bereik blijven. Dankzij de royale bijdragen van de Sponsor Loterij heeft het Rijksmuseum inmiddels vele belangrijke objecten kunnen verwerven.

De reconstructie van het Pintigliano-kabinet van Willem van Tetrode, gemaakt ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Gespierd brons'.

De heer dr. W.F. Duisenberg aanvaardde het voorzitterschap van het Rijksmuseum Fonds. Hij volgt begin 2004 de heer drs. H.C. Broeksma op, die evenals mevrouw M.J. Boelaard-Stheeman en de heer dr. H.H.F. Wijffels als bestuurslid afscheid nam. Als nieuwe leden werden begroet mevrouw drs. A.M. Fentener van Vlissingen en de heren mr. A.S. Fransen van de Putte en jonkheer drs. R.W.F. van Tets. Het Rijksmuseum Fonds publiceert een eigen jaarverslag. De gestage groei van het aantal Fondsen op Naam draagt bij tot een bestendige verbreding van de middelen voor het aankoopbeleid. Het Rijksmuseum Fonds kon door de terugval van de aandelenkoersen in 2003 slechts een klein bedrag voteren, maar maakte niettemin naast het al genoemde beeld van Stracké de aanschaf van twee fraaie schilderijlijsten met kwabornament mogelijk. Foto's uit het bezit van Nelly van Doesburg werden aangekocht dankzij het Paul Huf Fonds.

Nieuwe fondsen op naam werden in 2003 gesticht voor de optimale presentatie van de Nederlandse ge-

Lucia Moholy-Nagy
Portret van Nelly van Doesburg en profil, ca. 1922
Ontwikkelgelatinezilverdruk, op origineel karton
geplakt, 16,2 x 14 cm
Aankoop met steun uit het Paul Huf Fonds
Inv. Nr. RP-F-2003-99

schiedenis (Johan Huizinga Fonds), voor beginnende conservatoren die zich in de fotografiegeschiedenis willen bekwamen (Manfred & Hanna Heiting Fonds), voor aankoop en behoud van 19de-eeuwse schilderijen (Gerhards Fonds) en voor het ondersteunen van opleiding en onderzoek van restauratoren (Johanna Kast-Michel Fonds). Het museum is alle gulle gevers grote erkentelijkheid verschuldigd.

Collectiezorg

De gangbare werkzaamheden aan de collectie werden geheel uit de koers geslagen door de asbestproblematiek. Door de ontoegankelijkheid van hun atelier wegens asbest moesten de restauratoren van schilderijen, Nederlandse geschiedenis en het Prentenkabinet elders onderdak vinden, waarbij het Van Gogh Museum, het Mauritshuis en het Gemeentearchief van Amsterdam de helpende hand boden. Hier werden onder meer Rembrandts 'Jeremiah' en Govert Flincks 'Mercurius, Argus en Io' gerestaureerd.

Alle aandacht is vervolgens uitgegaan naar het vrijmaken van de met asbest vervuilde ruimtes en naar de voorbereiding van de kunstverhuizing, eerst het deel van de collectie dat voor 'Rijksmuseum, De Meesterwerken' werd overgebracht naar de Philipsvleugel, en daarna de totale kunstverhuizing naar de verschillende satellietmusea en het centrale depot in Lelystad die op 1 januari 2004 van start zou gaan. Om de verhuizing in goede banen te leiden, is een aantal medewerkers tijdelijk benoemd tot (deel)projectleiders verhuizing.

Het werk van het registratiebureau kwam meer en meer in het kader van de verhuizing te staan. Digitalisering van beeldmateriaal vond met name plaats in het kader van het project 'Het Geheugen van Nederland', waaraan het Rijksmuseum meewerkt door de gehele schilderijencollectie en alle foto-opdrachten van de afdeling Nederlandse geschiedenis te digitaliseren.

De dienstverlening had eveneens te lijden onder de asbestsituatie doordat de leeszaal van Prentenkabinet en bibliotheek, de studiecollectie schil-

Frans Stracké
Twee moeders, 1893
Terracotta, hoogte 90 cm
Aankoop met gelden van
het Rijksmuseum Fonds
Inv. Nr. BK-2003-23

18

derijen en het fotoatelier en -archief lange tijd ontoegankelijk waren.

De bibliotheek voltooide in 2003 de catalogisering van de schenking Keers. De website met de bibliotheekcatalogus werd in 2003 met 30.513 bezoeken (*visits*) en 253.097 zoekacties (*hits*) goed bezocht.

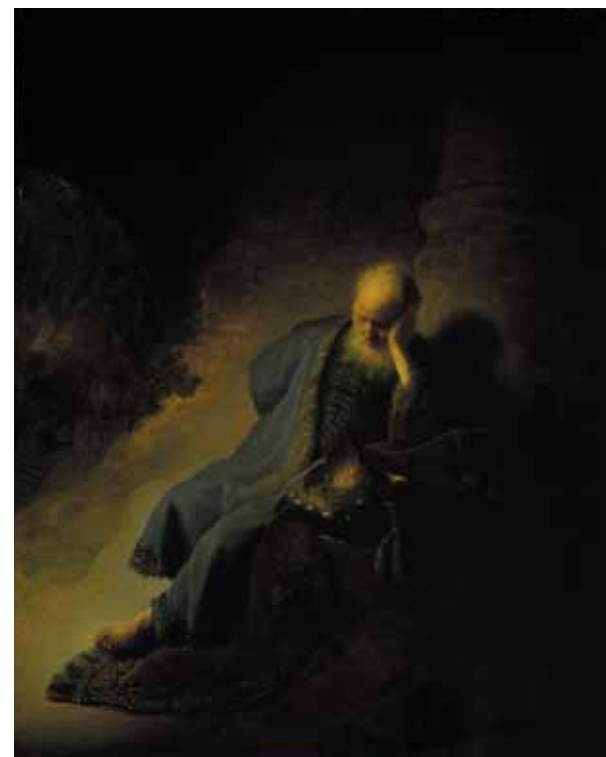
Wetenschap

Evenals de andere activiteiten werd de wetenschapsbeoefening beïnvloed door de voorbereidingen voor de verhuizing en door de asbestsituatie. Het meeste werk werd verricht aan de bestandscatalogus van de 17de-eeuwse schilderijen, hoewel ook daar achterstand ontstond. Voorts leverden de conservatoren incidenteel werk voor aanwinsten en tentoonstellingen.

Bij alle tentoonstellingen verschenen catalogi. De op de 17de eeuw toegespitste presentatie 'Rijksmuseum, De Meesterwerken' in de Philipsvleugel vergde de productie van een nieuwe museumgids. De teksten hiervoor werden geschreven door Marleen Dominicus-van Soest en voor de vormgeving tekende Jeroen Jas. Ook werd voor de gelegenheid Nelleke Noordervliets eerder verschenen *Op de zeeff van de tijd* omgewerkt en uitgebreid tot een specifiek op de geschiedenis van de Gouden Eeuw gericht boek. Op 19 december nam burgemeester Cohen van Amsterdam hiervan het eerste exemplaar in ontvangst.

Als vanouds verschenen in 2003 het *Rijksmuseum Bulletin* en de *Rijksmuseum Kunstkrant*.

Jacob van Schuppen
Eugenius (1663-1736), prins van Savoye, 1718
Olieverf op doek, 146 x 119 cm
Langdurig bruikleen aan de Österreichische Galerie
in het Oberes Bewedere in Wenen
Inv. Nr. SK-A-373

19

Relaties van het museum ontvingen een exemplaar van het door Barbara en René Stoeltje geschreven boek *Adieu Rijksmuseum* als memento. Enkele foto's van het interieur van het oude Rijksmuseum sieren ook de schutbladen van dit jaarverslag.

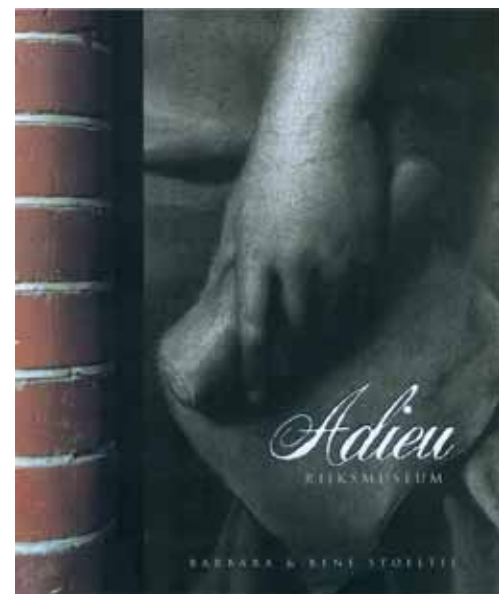
Jaarlijks biedt het museum talrijke stageplaatsen aan jongeren in opleiding. Met de kunsthistorische instituten van de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit alsook enkele Amsterdamse musea is een samenwerkingsverband gesloten, waarin het museum de komende jaren participeert in een *master*-opleiding tot museumconservator. Het museum bood voorts het kader voor een studiedag over grafiek van de Onderzoeksschool Kunstgeschiedenis. Op 18 maart werden de internationale deelnemers aan een CODART-excursie in het museum ontvangen. Op 27 oktober werd

Ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Rembrandt: the Bible, Mythology and Ancient History' in het National Museum of Western Art in Tokyo werd Rembrandts 'Jeremia treurend over de verwoesting van Jeruzalem' gerestaureerd. Het verrassende resultaat van deze restauratie is hier duidelijk te zien.

een studiedag gewijd aan verschillende onderzoeksprojecten rond de verzamelgeschiedenis van het Rijksmuseum.

Bruiklenen

De verhuizingen van de collectie in het kader van de renovatie en de ontoegankelijkheid van grote delen van de verzamelingen maakten het verstrekken van bruiklenen deels ondoenlijk. Toch werden in 2003 talloze tentoonstellingen in binnen- en buitenland verrijkt met bijdragen uit de Rijksmuseum-verzameling. Zo gaf het Rijksmuseum belangrijke bruiklenen aan de tentoonstelling 'Rembrandt: The Bible, Mythology & Ancient History' in het National Museum of Western Art in Tokio en aan 'Rembrandt's Journey' in het Boston Museum of Fine Art. Vermeers 'De Liefdesbrief' viel te bewonderen op de Vermeer-tentoonstelling in het Prado te Madrid en op een aan 'Love Letters' gewijde expositie in de National Gallery in Dublin. Aan de Österreichische Galerie in het Oberes Belvedere in

Wenen, die in 2003 haar 100-jarig bestaan vierde, werd het monumentale portret van Eugenius van Savoye, geschilderd door Jacob van Schuppen, in langdurig bruikleen verstrekt. Het werk was in het Rijksmuseum lang niet geëxposeerd en functioneert thans prachtig in de nieuwe behuizing: het paleis waarvan Van Savoye de bouwheer was.

Het Rijksmuseum als partner

De nationale actieradius van het Rijksmuseum is aanleiding voor een scala van samenwerkingsverbanden met andere instellingen op het gebied van erfgoedpresentatie, opleidingen en wetenschappelijk onderzoek.

Enkele restauratoren van het museum fungeren ook als docent aan de opleiding van het Instituut Collectie Nederland. Op 11 juli sprak de hoofddirecteur van het Rijksmuseum de feestrede uit bij de officiële diploma-uitreiking aan afgestudeerde restauratoren in het ICN.

Het Rijksmuseum is samen met een aantal andere toonaangevende erfgoedbeheerders partner van de Stichting Actueel Verleden, een door het ministerie van OCW gesteund initiatief om een breder publiek te interesseren voor geschiedenis door het verleden vanuit het heden op een aansprekende manier te presenteren.

Samen met zes rijksgesubsidieerde musea met belangrijke historische collecties is het Netwerk Nationaal Historisch Museum opgericht. Het netwerk streeft naar een virtueel nationaal geschiedemuseum en wil het historisch educatief aanbod van de deelnemende musea op elkaar afstemmen. Veel aandacht is besteed aan het initiatief van NWO om ICES-KIS-gelden voor innovatie op het terrein van de informatisering en automatisering naar de erfgoedsector te geleiden.

Zicht op de binnenhoven in Het Nieuwe Rijksmuseum.
Ontwerp: Cruz y Ortiz.

Het Nieuwe Rijksmuseum

Het museum had in 2003 te maken met twee staatssecretarissen van cultuur. Op 12 februari bracht de heer Cees van Leeuwen een werkbezoek aan het museum. Het aantreden van het tweede kabinet-Balkenende hield een wisseling in van twee Principalen van het project Het Nieuwe Rijksmuseum. Staatssecretaris Medy van der Laan en minister Sybilla Dekker traden namens respectievelijk OCW en VROM tot het College toe. Op 8 oktober bracht mevrouw Van der Laan een werkbezoek aan het museum. In de Stuurgroep werd de heer Fred van der Veen namens de Rijksgebouwendienst opgevolgd door de heer Harry Baayen, terwijl de nieuwe directeur-generaal Culturele Zaken van OCW, mevrouw Judith van Kranendonk, de zetel van de heer Jan Riezenkamp innam.

Via een tweemaandelijks nieuwsbrief werd iedereen op de hoogte gehouden van de voortgang van het renovatieproject. Het ministerie van VROM wijdde een *special* van het tijdschrift SMAAK aan de renovatieplannen. Daarnaast werden tal van voorlichtingsbijeenkomsten belegd, zowel voor specialisten als buurtbewoners, voor de nationale en internationale pers en voor de eigen medewerkers. Een eerste mijlpaal was de vaststelling door het College van Principalen van het Voorlopig Ontwerp, dat op

23 september aan de pers werd gepresenteerd. Hoewel bij de Amsterdamse fietsers voornamelijk zorg bleef bestaan over de toegankelijkheid van de Onderdoorgang, werd het ontwerp, dat via een 3D-animatie aanschouwelijk was gemaakt, in de media positief ontvangen. Ook het Definitief Ontwerp voor het Ateliergebouw, dat vanaf 2006 plaats gaat bieden aan de restauratoren van het museum en de laboratoria en opleidingsruimten van het Instituut Collectie Nederland, werd afgerond.

Omslag van de uitgave *Adieu Rijksmuseum*.
Ontwerp: Menno Landstra

Omslag van de uitgave *Willem van Tetrode, sculptor* (c. 1525-1580). *Guglielmo Fiammingo scultore*.
Ontwerp: Victor Levie

In het Prado in Madrid hing een ets van Manet uit het Rijksmuseum op een prominente plaats: naast het schilderij 'El Tres de Mayo' van Francisco de Goya.

Het Inhoudelijk Team vorderde in 2003 gestaag met de voorbereiding van het concept voor de museale inrichting van Het *Nieuwe* Rijksmuseum. Hierbij zijn tallozen binnen de wetenschappelijke en educatieve staf in werkgroepen intensief betrokken. Eind 2003 nam het globale inrichtingsplan steeds steviger contouren aan. Begin 2004 werd een regiegroep geformeerd die het aanspreekpunt wordt voor het designteam dat de museale inrichting concreet gestalte gaat geven. In het voorjaar van 2004 is via een Europese aanbestedingsprocedure de keuze van een inrichtingsarchitect voorzien.

Voor de gedachtevorming over de presentatie van de 20ste eeuw werd op 5 juni een *expert-meeting* in het Scheepvaartmuseum in Amsterdam belegd, waar het museum de eigen voornemens toetste aan de inzichten van externe deskundigen uit de we-

reld van de beeldende kunst, geschiedenis en de media. Eind van het jaar werd met de benoeming van Wim de Bell de instelling van een conservator-schap voor de 20ste eeuw bevestigd.

In 2003 werd voorts een begin gemaakt met een bouwhistorisch onderzoek. Restauratrice Anne van Grevenstein van Stichting Restauratieatelier Limburg onderzocht op de Eregalerij en in de Voorhal van het museum welke decoraties nog aanwezig zijn en of deze te herstellen of te reconstrueren zijn. De hoofddirecteur had zitting in de klankbordgroep die dit onderzoek begeleidt.

Tijdelijke huisvesting

Niet alleen voor de bezoekers heeft de renovatie ingrijpende gevolgen, ook de medewerkers van het museum verliezen hun honk. Met de ontruiming

Utagawa (II) Kunisada
Shunga boek met zeven houtsneden
Kleurenhoutsnede op papier
Aankoop uit het F.G. Waller Fonds
Inv. Nr. RP-P-2003-582

van het hoofdgebouw en het Veiligheidsinstituut moesten nieuwe werkplekken worden gevonden. De directie verhuisde in juli 2003 al met enkele afdelingen naar een kantoorvilla naast het Veiligheidsinstituut, een toepasselijke behuizing want de villa is ooit gebouwd voor de verzamelaar Fritz Mannheimer, aan wie het Rijksmuseum veel prachtige voorwerpen van kunstnijverheid dankt. In Lelystad werd de laatste hand gelegd aan de inrichting van een tijdelijk depot voor het leeuwendeel van de Rijksmuseum-collectie dat niet in de Philipsvleugel of elders voor het publiek te bezichtigen zal zijn. Als vervangende behuizing voor Prentenkabinet en bibliotheek, alsmede voor de conservatoren en educatoren, werd een zeer geschikt pand aan de Frans van Mierisstraat gevonden, dat na aanpassing medio 2004 kan worden betrokken.

Communicatie en educatie

De economische betekenis van musea wordt steeds beter beseft en het Rijksmuseum wordt regelmatig betrokken bij gedachteswisselingen over het belang van cultuur voor stad en land. Zo nam de hoofddirecteur onder meer deel aan een zogeheten ambts-woninggesprek over dit thema, belegd door de wethouder van Economische Zaken van Amsterdam.

Dat de stad Amsterdam zich ten volle realiseert welke rol de musea als motor voor het toerisme vervullen, bleek ook uit de forse bijdrage van ruim € 400.000 die de gemeente ter beschikking stelde voor de communicatie rond de tijdelijke presentatie van het museum tijdens de renovatie. Onder de slogan 'Wegens Verbouwing Geopend' werd een grootscheepse en spraakmakende campagne gevoerd, waarvan begin 2004 de vruchten al konden worden geplukt.

Het publiek in binnen- en buitenland werd goed op de hoogte gebracht van alle wederwaardigheden en activiteiten in en rondom het museum.

Het personeel nam op 17 december afscheid van hun vertrouwde museum met een groot buffet op de Eregalerij.

Het Rijksmuseum ontving de 'Gouden Meetlat 2003', een prijs van het tijdschrift *Opzij*, voor een vrouwvriendelijke advertenciacampagne die het museum rond het thema van de vaste collectie had gevoerd.

Voor de vernieuwing van de Rijksmuseum-website werd het bureau Fabrique ingeschakeld. Fotograaf Erwin Olaf hield een aanstekelijke lezing over het menselijk lichaam in het kader van de Goltzius-tentoonstelling. Helaas kon het museum in 2003 voor het grootste deel niet meer beschikken over het auditorium. Een aantal bijeenkomsten werd daarom in het Café Cuypers gehouden. Er was het gebruikelijke aanbod aan cursussen, kindercursussen ('tussen kunst en kids'), themamiddagen, instaprondeelingen en Joost de Suppoost-dagen en ook werden weer de schoolkinderen uit Nunspeet ontvangen dankzij het Veluvine Molijn de Groot Fonds.

Op 16 januari vond in het Stedelijk Museum de presentatie van het GRAS-project plaats, een edu-

Op 30 november hield George Steiner de tiende Nexus-lezing, getiteld 'The Idea of Europe'. Na afloop werd hem een diner aangeboden in de Nachtwachtzaal van het Rijksmuseum.
Foto: Robert Goddijn

catief project gericht op vmbo-leerlingen, waaraan het Rijksmuseum deelneemt samen met het Van Gogh Museum, het Stedelijk Museum en het Amsterdams Historisch Museum.

Vanaf 1 september beschikte het museum bij wijze van proef over een zuil waarmee bezoekers videoboodschappen konden versturen.

Om in de komende periode, waarin de medewerkers verspreid over diverse locaties zijn gehuisvest, de interne communicatie soepel te laten verlopen, werd begonnen met de ontwikkeling van een nieuw ontwerp voor het Intranet.

Ontvangsten en externe betrekkingen

Het Rijksmuseum heeft ook binnen de beperkingen die de asbestproblematiek oplegde veelvuldig als kader voor bijeenkomsten en ontvangsten van allerlei aard kunnen fungeren. Alleen grotere ontvang-

sten waren niet meer mogelijk doordat het auditorium niet beschikbaar was. Meer dan 200 gasten woonden op 14 november de aanbidding aan oud-premier Wim Kok bij van deel I van de Drees-biografie door de auteur, Hans Daalder. Parallel hieraan was in de aanwinstenzaal een deel van de recent verworven collectie-Drees gepresenteerd. De Vereniging Rembrandt combineerde haar voorjaarsbijeenkomst met een bezoek aan de Goltzius-tentoonstelling. Op 27 maart werd tijdens een werkbezoek kennisgemaakt met de nieuwe wethouder van cultuur van Amsterdam, mevrouw Hannah Belliot.

Het museum werd zowel door leden van de directie als door andere stafleden regelmatig vertegenwoordigd bij openingen, plechtigheden en andersoortige evenementen in de wereld van kunst en cultuur. Het museum gaf acte de présence bij het afscheid van drs. Jan Riezenkamp op 23 maart

Na de sluiting van het hoofdgebouw begon de uithuizing van de in totaal ca. 1 miljoen voorwerpen uit het hoofdgebouw, waarna de grootscheepse restauratie en renovatie in de zomer van 2004 kunnen beginnen.

als directeur-generaal Culturele Zaken van OCW, bij de heropening van Museum Boijmans van Beuningen, en bij de lezing van staatssecretaris Van der Laan ter gelegenheid van de opening van het Theater Festival.

Directie en medewerkers vervulden hun maatschappelijke rol door participatie in tal van besturen, commissies en jury's waarvan op pp. 88-90 een uitvoerige opsomming wordt gegeven.

De hoofddirecteur sprak bij de opening van verscheidene tentoonstellingen, bij boekaanbiddingen en perspresentaties, alsook bij de officiële lancering van het nieuwe Nederlands Instituut in Madrid. Voorts adviseerde hij ten behoeve van de benoeming van een nieuwe directeur van Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam, en op verzoek van de gemeente Den Bosch inzake een nieuw samenwerkingsverband van de musea aldaar. Op 12 november ver-

zorgde de hoofddirecteur in Londen een van de *key-note lectures* op de conferentie ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het Art Fund.

Raad van Toezicht

Met ingang van 1 juli 2003 traden de heren mr. J.M. Hessels, prof. dr. J.R. Glasz en N. MacGregor af als lid van de Raad van Toezicht. In hun plaats zijn de heren W. Kok en mr. A.S. Fransen van de Putte benoemd. De heer dr. H.H.F. Wijffels volgde de heer Hessels op als voorzitter van de Raad.

Daarmee is de 'eerste generatie' toezichhouders die het Rijksmuseum bij zijn verzelfstandiging begeleidde nu afgelost. Het Rijksmuseum is hen allen grote dank verschuldigd.

Personeel

Voor vele medewerkers betekende de ontdekking van asbest niet alleen een professionele tegenslag, ook met mogelijke gevolgen voor de gezondheid van de medewerkers moest natuurlijk terdege rekening worden gehouden. In samenspraak met de afdeling personeel & organisatie, de Ondernemingsraad, externe deskundigen en de Arbodienst, belegde de directie een reeks voorlichtingsbijeenkomsten voor het voltallig personeel. Risico's en maatregelen werden toegelicht en zorgen konden worden geuit. Hiervan is breed gebruikgemaakt. Daarnaast werden de medewerkers en oud-medewerkers persoonlijk schriftelijk bericht over de uitkomsten van de blootstellingsregistratie die is uitgevoerd.

Gelukkig kon worden vastgesteld dat verreweg de meeste medewerkers geen of slechts een verwaarloosbaar risico hadden gelopen. Slechts 5,5% van de (oud-)medewerkers werd ingedeeld in de categorie 'beperkt risico'. De overige 94,5% heeft een minimaal of verwaarloosbaar risico gelopen. Geen van de (oud-)medewerkers viel in de twee hoogste risicocategorieën.

Bij het opnieuw toegankelijk maken van gebouw en collecties was behalve voor de Rijksgebouwendienst en externe gespecialiseerde bedrijven een grote rol voor de eigen medewerkers weggelegd. Het hantieren van de kunstvoorwerpen kon immers niet aan buitenstaanders worden overgelaten. De inzet van Rijksmuseumstaf kon echter alleen op basis van vrijwilligheid geschieden. De directie is zeer dankbaar dat velen deze niet lichte taak met grote solidariteit hebben willen vervullen.

Ondernemingsraad

Directie en OR overlegden in 2003 zevenmaal, waarvan eenmaal in aanwezigheid van een lid van de Raad van Toezicht. Onderwerpen die regelmatig op de agenda stonden, betroffen Het *Nieuwe* Rijksmuseum, arbozaken en het ziekteverzuim, dat

na een aantal jaren van gestage daling in 2003 gelijk bleef, hetgeen gezien de bijzondere omstandigheden (asbest en voorbereiding op Het *Nieuwe* Rijksmuseum) geen slecht resultaat is. Daarnaast kwamen aan de orde de jaarstukken 2002, de (financiële) gang van zaken in 2003, de begroting 2004, de subsidieaanvraag voor de Cultuurnota 2005-2008 en de problemen met de uitvoeringsorganisatie van het pensioenfonds. De OR stemde in met het nieuwe bedrijfsreglement en de roosters voor de verruimde openingstijden in de Philipsvleugel. Directie en OR werden het eens over een PC-privéproject, een fietsenplan en een zwemregeling. De zeer grote betrokkenheid en inzet van de OR bij de asbestproblematiek verdient bijzondere vermelding.

Vooruitblik: transformatie en experiment

De positieve pers waarin de presentatie 'Rijksmuseum, De Meesterwerken' zich mocht verheugen en de aanzienlijke toestroom van bezoekers sterken ons in het vertrouwen dat het Rijksmuseum ondanks zijn kleinere omvang de komende jaren, een substantieel deel van het publiek naar behoren zal kunnen bedienen. De tijdelijke tentoonstelling concentreert zich weliswaar op de 17de eeuw maar toont deze in vele aspecten. Door de historische introductie en de aandacht voor de hoogtepunten van Nederlandse kunstnijverheid, inclusief publiekslievelingen als het Delfts aardewerk en de poppenhuizen, wordt de bezoeker in alle beknoptheid niettemin een rijkgeschakeerd beeld van de toenmalige Hollandse samenleving geboden. Daarnaast zijn alle toppen der schilderkunst, van Avercamp tot Vermeer, te bewonderen. Van Hoogevest Architecten tekende voor de bouwkundige aanpassingen van de Philipsvleugel, Merckx + Girod Architecten verzorgde de prachtige inrichting, ook van de museumwinkel.

Met de nu voor iedereen zichtbaar ingezette renovatie van het Rijksmuseum vangt een bijzonder energerende periode voor het museum aan. Afgezien van de topstukkenpresentatie in de Philips-

WEGENS VERBOUWING GEOPEND. Het hoofdgebouw wordt verbouwd maar de Philipsvleugel blijft open. Met daarin *Rijksmuseum, De Meesterwerken*, een tentoonstelling van al die topstukken die u wel kent maar al veel te lang niet gezien hebt.

RIJKSMUSEUM
amsterdam

vleugel zwermt de collectie volgend jaar uit naar alle regio's van het land via een tiental thematische satellietpresentaties. Delen van de collectie zullen een buitenlandse tournee maken en dankzij de gastvrijheid van collegiale instellingen als het Van Gogh Museum, de Nieuwe Kerk en de Kunsthal Rotterdam organiseert het museum voor het Nederlandse publiek ook enkele grotere tentoonstellingen. Het museum verwacht ook een prominente rol te spelen in het Rembrandtjaar 2006 bij

de herdenking van de 400ste geboortedag van de kunstenaar. Het Rijksmuseum beschouwt de komende periode van transformatie bovendien als een ideale proeftuin voor frisse ideeën die het wil realiseren in het kader van Het *Nieuwe* Rijksmuseum. Het experiment zal daarbij niet worden geschuwd.

Ronald de Leeuw
Hoofd directeur

Onder de slogan 'Wegens Verbouwing Geopend' werd een grootscheepse en spraakmakende campagne gevoerd.
Ontwerp: Skip Intro

Essays

- 30 Rijksmuseum, De Meesterwerken
- 32 Een reis naar het Ottomaanse Rijk
*De tentoonstelling De Ambassadeur,
de Sultan en de Kunstenaar*
- 36 'Recht doen aan het originele ontwerp
van Cuypers'
Interview met Anne van Grevenstein

Rijksmuseum, De Meesterwerken

Tijdens de verbouwing van het hoofdgebouw is in de Philipsvleugel de presentatie 'Rijksmuseum, De Meesterwerken' te zien. Hier wordt uitsluitend het allerbeste getoond: de top van de Noord-Nederlandse kunst en kunstnijverheid en historische objecten van de 17de eeuw. Dit uitgangspunt bood de unieke gelegenheid om de hoogtepunten van het Rijksmuseum in een geconcentreerde, samenhangende presentatie aan te bieden.

De verbeelding van het publiek wordt geprikkeld door steeds vanuit een andere invalshoek de Gouden Eeuw te bezien. De nadruk ligt daarbij op het uitzonderlijk niveau van de kunstwerken en daarmee samenhangend het politiek en economisch wonder: de plots opkomende welvaart van de jonge Republiek en de internationaal toonaangevende rol als handelsnatie. Met opzet is niet gekozen voor een chronologisch overzicht maar voor gescheiden, eenduidige capita selecta. Dit levert een geconcentreerd beeld op van het hoogtepunt van onze geschiedenis, waarbij de mens en de kunst centraal staan.

De schatkamer: sculpturen in zilver.
Foto: Roos Aldershoff

Met de presentatie van de meesterwerken hebben we niet beoogd om een schot voor de boeg te geven voor de gemengde opstelling in Het Nieuwe Rijksmuseum, dat in 2008 zijn deuren zal openen voor het publiek. Wel laten we op enkele plaatsen alvast zien hoe krachtig en doeltreffend een combinatie van kunst en geschiedenis werkt. Zo worden meteen al in de eerste zaal in enkele krachtige impressies de grondslagen van de glorie van de Republiek over het voetlicht gebracht. Bij binnenkomst wordt de bezoeker geconfronteerd met de 'Schuttersmaaltijd' van Bartholomeus van der Helst: trotse burgers die uitbundig de vrede van Munster vieren. Ernaast verwelkomt burgemeester Andries de Graeff de bezoekers. Hij is door Artus Quellinus als machtig en zelfbewust burger in marmer gevat. Een groot kanon van de Admiraliteit staat gericht op de 'William Rex', een monumentaal model voor een oorlogsschip. Er schuin boven hangt brutaal de op de Engelsen buitgemaakte spiegelversiering van het oorlogsschip de *Royal Charles*.

Een historische introductie vormt de opmaat voor het tonen en begrijpen van het uitzonderlijk niveau dat de kunsten in ons kleine land bereikten. Dit wordt zichtbaar in de daaropvolgende kabinetten, gewijd aan het binnenhuis. Aan bod komen

Delfts aardewerk in de context van Willem III en Mary Stuart.
Foto: Roos Aldershoff

respectievelijk de beroemde poppenhuizen, een schat aan zilver van de edelmeden Van Vianen en het populaire Delfts aardewerk. De poppenhuizen worden getoond in samenhang met interieurschilderijen van onder anderen Pieter de Hooch en Gerard ter Borch. Zo wordt de bezoeker een kijkje gegund in de wereld van de 17de-eeuwse vrouw. Deze geïdealiseerde droomhuizen in miniatuur geven uitdrukking aan haar status en goede smaak. De uitzonderlijke bloei en kwaliteit van de Noord-Nederlandse kunst beperkte zich niet tot de vrije kunsten. Ook in de toegepaste kunst nam Nederland in de 17de eeuw het voortouw. In het werk van met name de gebroeders Van Vianen wist de edelmeedkunst boven zichzelf uit te stijgen. Hun sculpturen in edelmetaal zijn met de 'Triton' van Adriaen de Vries samengebracht in een schatkamerachtige setting. In een derde kabinet ten

De zaal met de late Rembrandts op de bovenverdieping.
Foto: Roos Aldershoff

slotte is het Delfts aardewerk te zien in de context van de hoofse opdrachtgevers Willem III en Mary Stuart.

De bovenverdieping is geheel gewijd aan de virtuositeit van de Hollandse schilderkunst. Hier zijn de meesterwerken te zien van Vermeer, Steen, Hals en Rembrandt, met als apotheose 'De Nachtwacht'. De 17de-eeuwse leefwereld is er in detail te volgen aan de hand van de verschillende schildersspecialisten en -scholen. Maar braaf is het allerminst. Daarvoor heeft vormgeefster Evelyn Merckx wel gezorgd. Met het ontwerp van de tentoonstelling 'De Glorie van de Gouden Eeuw' had ze al laten zien een wereld van feest en grandeur te kunnen scheppen. Met 'Rijksmuseum, De Meesterwerken' doet ze daar nog een schepje bovenop. De rijke wandversieringen met gestileerde vrucht- en bloempatronen zullen de bezoekers nog lang bijblijven.

Een reis naar het Ottomaanse Rijk

De tentoonstelling De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar

Na een moeilijke en verdrietige reyse alhier aangekomen weesende, hebbe ik de eer Uw Ed Achtbare daar van bij deesen kennisse te geeven.

Dit zijn de woorden van Cornelis Calkoen, de nieuwe ambassadeur in Istanbul, in een brief aan de Staten-Generaal. Eind september 1726 was Calkoen vertrokken naar het Ottomaanse Rijk. De reis duurde bijna acht maanden en werd gekenmerkt door ziekte, slecht weer en problemen met reispapieren. Bij aankomst in mei 1727 bleek het ambassadegebouw bovendien verhuurd aan de Engelse gezant. Toen deze weigerde te vertrekken voordat de huurtermijn was verstreken, bood de Oostenrijkse gezant Calkoen gelukkig tijdelijk onderdak aan, zodat *grootte verlegenheid* kon worden voorkomen. Deze moeizame start zou Calkoen snel vergeten. Hij voelde zich in Istanbul spoedig als een vis in het water en maakte zich geliefd bij de Ottomaanse regering. Toen hij in 1744 terugkeerde naar de Republiek was dat met pijn in het hart.

Wat hij meenam naar zijn volgende post in Dresden was een collectie schilderijen van Jean-Baptiste Vanmour en zijn atelier, die niet alleen Calkoens audiëntie bij sultan Ahmed III weergaven, maar tevens een mooie herinnering waren aan de kleurrijke Ottomaanse samenleving die hij zo had leren waarderen. Het zijn deze 65 schilderijen die na vele omzwervingen in 1902 in de Rijksmuseum-collectie werden opgenomen en die in 2003 de basis vormden voor de tentoonstelling 'De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar. Op audiëntie in Istanbul (1727-1744)'.

*We hebben rondgelopen, het gezien en zijn zeer trots.
– Serden Özakar, Ahmet Baysal **

Voor het Rijksmuseum bood de collectie schilderijen uit het bezit van Calkoen een prachtige mogelijkheid een nieuwe doelgroep te benaderen en een breed publiek meer bekend te maken met de gemeenschappelijke geschiedenis van Nederland en Turkije. Voor het realiseren van deze doelstellingen kreeg het museum financiële ondersteuning van het VSB Fonds en het HGIS-Cultuurprogramma, het programma voor intensivering van de internationale culturele betrekkingen van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en het Ministerie van OCW. De noodzakelijke restauratie van de schilderijen en lijsten werd voor een belangrijk deel gefinancierd door Koçbank Turkije. Dat de eerste financiële steun voor het project uit Turkije kwam, is kenmerkend voor het enthousiasme waarmee vanaf het begin de plannen daar zijn ontvangen.

De tentoonstelling 'De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar. Op audiëntie in Istanbul (1727-1744)' werd op 4 juli 2003 geopend door de Turkse ambassadeur, de heer Tacan Ildem.
Foto: Hans Sandman

* Citaten uit het gastenboek van de tentoonstelling 'De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar. Op audiëntie in Istanbul (1727-1744)' in het Rijksmuseum.

*Alle in Nederland wonende Turken moeten deze tentoonstelling zien.
– Emrah Gürsel*

Ruim 75.000 bezoekers kwamen naar de tentoonstelling. Onder hen was een aanzienlijk aantal Turkse Nederlanders. Concrete cijfers zijn er niet, maar het aantal reacties in het gastenboek is een indicatie voor de grote respons, evenals het grote aantal groepen vanuit Turkse organisaties dat naar de tentoonstelling kwam. Het Rijksmuseum had weinig ervaring met het benaderen van deze doelgroep en heeft hiervoor onder anderen de hulp ingeroepen van een etnomediair. Er is gewerkt met kortingsacties via twee belangrijke Turkse Internetsites in Nederland, er was veel positieve aandacht in de Turkse media en wie in Amsterdam woont, had grote kans bij de Turkse bakker of slager het affiche in de winkel te zien. Dat de recent gearriveerde Turkse ambassadeur, de heer Tacan Ildem, de openingshandeling verrichtte, was een

Vmbo-leerlingen tijdens het educatieve project in het Rijksmuseum.

eerste teken van de grote betrokkenheid die de Turkse gemeenschap voor de tentoonstelling heeft getoond.

Bedankt. Het was kort, maar leerzaam, pakkend, een fijne reis naar het Turkije van de 18de eeuw. Extra dank voor de Turkse vertalingen. Het was zeer fijn om in een museum in Nederland Turks te kunnen lezen. Ik voelde me bijzonder.

– Naz Çiçek

De betekening van de tentoonstelling was drietalig, Nederlands, Engels en Turks, en het wijdverspreide affiche en de flyer waren in het Nederlands en Turks. Uit de reacties in het gastenboek blijkt dat dit zeer werd gewaardeerd door de bezoekers, die tevens allerlei opmerkingen over de juistheid van de vertalingen maakten. Ook de combinatie met een tiental prachtige voorwerpen uit de collectie van het Topkapı Sarayı Museum werd zeer gewaardeerd.

Voor het eerst in de geschiedenis van het Rijksmuseum kwam zo'n grote groep allochtonen naar een tentoonstelling. Dit is met name te danken aan het gericht inzetten van communicatiemiddelen en het speciaal ontwikkelde educatieve programma.

Dit is echt een prachtige tentoonstelling!! We zijn blij dat we met school hierheen zijn gegaan. We gaan graag nog een keer.

– x-jes Patricia Tromp en Hannah Alting

Door de financiële ondersteuning van het VSB Fonds was het mogelijk Günay Uslu als tijdelijk medewerker in dienst te nemen om een educatief programma voor het vmbo te ontwikkelen. Voor het Rijksmuseum was dit een grote en nieuwe doelgroep, die grotendeels bestaat uit leerlingen van allochtone afkomst. In het lesprogramma 'Een reis naar het Ottomaanse Rijk' speelden het geven en bijwonen van een rondleiding een belangrijke rol. In de introductieles kregen de leerlingen informa-

Jean-Baptiste Vanmour
Ambassadeur Cornelis Calkoen op audiëntie bij sultan Achmed III, 1700-1737
Olieverf op doek, 90 x 121 cm
Inv. Nr. SK-A-4080

tie over het Ottomaanse Rijk en bekeken ze een videofilm die speciaal voor het project was gemaakt. In deze film vertellen vmbo-leerlingen van het Sweelinck College in Amsterdam hoe je een goede rondleiding moet geven ('Ga náást het schilderij staan en niet ervóór', en: 'Kijk je publiek aan terwijl je praat'). Tijdens de tweede les kwam er een museumdocent op school en werd het geven van een rondleiding verder geoefend. De volgende les werd besteed aan een thematisch onderzoek naar aanleiding van een schilderij uit de tentoonstelling. Hiervoor waren speciale werkbladen gemaakt met onderwerpen als kleding, harem, culturele diversiteit en de sultan. De laatste les kwamen de leerlingen naar het museum. Elk groepje presenteerde zich bij het schilderij dat het had onderzocht en kon zo meteen de tips voor een goede rondleider in praktijk brengen. Met het certificaat van rondleider op zak gingen de leerlingen ten slotte weer naar huis. Voor veel scholieren met een Turkse achtergrond was dit project een eerste

kennismaking met de (eigen) geschiedenis van het Ottomaanse Rijk.

In totaal hebben 286 leerlingen meegedaan aan het educatief project. Ook buiten de doelgroep was er veel enthousiasme voor het programma. Er kwamen twee groepen oudkomers en twee klassen vwo-leerlingen die het programma in het Engels hebben doorlopen.

Mooie tentoonstelling die zorgt voor toenadering van twee culturen 'en zelfs meer'. Goede richting voor onze verstandhouding en wederzijds respect. – Cem Özertem

Het waren niet alleen de leerlingen van bezoevende scholen die voor een levendige sfeer op de tentoonstelling zorgden. Geregeld kwam het voor dat bezoekers naar aanleiding van de schilderijen spontaan een gesprek met elkaar begonnen en informatie uitwisselden over de eigen gewoonten en gebruiken.

Zo was er veel herkenning bij het schilderij van de Turkse kraamkamer met het koffie schenken, het rondgeven van rozenwater en de parfumverstuiver.

Nu weet ik zeker waar ik volgende keer naar toe wil met vakantie. – Ines

Op 18 december 2003 werd de tentoonstelling in het Topkapı Sarayı Museum in Istanbul geopend.

Jean-Baptiste Vanmour
Een Turkse kraamkamer, 1700-1737
Olieverf op doek, 55,5 x 90 cm
Inv. Nr. SK-A-2003

In het voormalig paleis van de sultan, niet ver van de audiëntiezaal waar Calkoen zijn geloofsbrieven aan Ahmed III aanbood, waren de schilderijen van Jean-Baptiste Vanmour tot en met 15 april 2004 te zien op de plek waar ze hun oorsprong hadden. De tentoonstelling heeft in de Turkse media veel aandacht gekregen en is ook in Istanbul druk bezocht door Turken en (Nederlandse) toeristen.

Ik ben voor de eerste keer naar zo een museum gekomen en ik vind het prachtig. Vooral de voorwerpen.

– Veel liefs E. Gözüberk

Het project heeft onderweg heel wat tegenslagen en moeilijkheden ondervonden, waarvan de sluiting van het hoofdgebouw in verband met de asbestsituatie vier dagen voor de opening niet de geringste was. Maar net als bij Calkoen was veel van dit leed snel vergeten toen de tentoonstelling zo positief werd ontvangen en het gelukt bleek ook de Turkse Nederlanders naar het Rijksmuseum te halen. Het enthousiaste projectteam heeft Istanbul in zijn hart gesloten en het museum heeft een collectie 'herontdekt'.

Ik ben al jaren in Nederland, slechts weinig gebeurtenissen hebben mij hier trots gemaakt. Dit is zo'n gebeurtenis. Ik zou nog meer dit soort projecten willen zien.

– Ahmet Atilla Kösker

‘Recht doen aan het originele ontwerp van Cuypers’

Interview met Anne van Grevenstein

Bij de besluitvorming over Het *Nieuwe* Rijksmuseum werd veel gediscussieerd over de vraag in hoeverre het gebouw van Cuypers in zijn oorspronkelijke, 19de-eeuwse staat moest worden teruggebracht. Een groot deel van de decoraties was in de afgelopen eeuw overschilderd. Moesten die weer zichtbaar worden gemaakt? Om tot een weloverwogen besluit te kunnen komen, riep het Rijksmuseum de hulp in van restauratrice Anne van Grevenstein. Zij kreeg de taak uit te zoeken in hoeverre de 19de-eeuwse schilderijen bewaard waren gebleven en wat de mogelijkheden van restauratie of reconstructie waren.

Anne van Grevenstein zat in de voorhal van het Rijksmuseum op een steiger in opperste concentratie een laagje verf van de muur te krabben, toen ze een bezoeker ontwaarde die haar arbeid geïnteresseerd gadesloeg. Ze richtte zich weer op haar werk maar toen ze later nog eens opkeek, stond de man daar nog steeds. De bezoeker bleek een Fransman te zijn en toonde zich zeer nieuwsgierig naar wat ze aan het uitspoken was. Van Grevenstein legde hem uit dat er in de 19de eeuw naar ontwerp en onder supervisie van architect Cuypers overal in het gebouw decoraties waren aangebracht. In later tijden vielen deze schilderijen echter minder in de smaak, met als gevolg dat ze al een halve eeuw door een dikke laag witte verf aan het oog waren onttrokken. Om een representatieve indruk te krijgen van de decoraties en de toestand waarin ze zich bevonden, moest hier en daar een stukje worden blootgelegd. En voilà: ze was nu bezig om – millimeter voor millimeter – de verflaag te verwijderen. De Fransman liet de informatie even

bezinken en tuurde peinzend naar het minuscule plekje op de muur dat zichtbaar was geworden. Zekerheidshalve informeerde hij nog maar eens of dat het resultaat van enkele dagen werk was. Toen Van Grevenstein dat bevestigde, wenste hij haar een welgemeend ‘bon courage’, alvorens hoofdschuddend de Eregalerij binnen te lopen.

Eerherstel

Van Grevenstein haalt het voorval aan om te illustreren dat er van het blootleggen van de volledige decoraties geen sprake kan zijn. ‘Het verwijderen van de verflaag kan namelijk niet zonder schade voor de originele verflagen gebeuren. Misschien dat er in de toekomst nog eens een goede methode voor wordt ontwikkeld, maar met de huidige stand van de techniek is het onbegonnen werk.’ Geruststellend voegt ze eraan toe dat zo’n arbeidsintensieve aanpak ook niet per se nodig is. ‘Het ligt veel meer voor de hand de schilderijen onder die laag te laten zitten en te kiezen voor een reconstructie.’

Die oplossing is het uitvloeisel van een lange en intensieve discussie in het museum. Met de plannen voor Het *Nieuwe* Rijksmuseum diende zich immers ook de vraag aan of – en zo ja, in hoeverre – het gebouw in zijn 19de-eeuwse luister moest worden hersteld. Museale opvattingen vormen tot op zekere hoogte een weerspiegeling van de tijdgeest en het Rijksmuseum had met name in de naoorlogse jaren weinig belangstelling voor Cuypers’ decoraties. Van Grevenstein: ‘In 1927 is al een begin gemaakt met de versobering van het interieur. En in de jaren ’50 wilden ze die decoraties echt wég hebben. Toen is zo’n beetje alles wit geschilderd.’ Tegenwoordig mogen de opvattingen

J. Hoyneck van Papendrecht
De Eregalerij, 1885
Aquarel, 49,9 x 35,8 cm
Aankoop met steun van de Sponsor Loterij
Inv. Nr. RP-T-2003-56
Op deze aquarel is de originele decoratie van Cuypers goed te zien.

van Cuypers weer op meer sympathie rekenen, met als gevolg dat hier en daar wordt aangedrongen op ‘eerherstel’ van zijn ontwerp.

De grootste voorstanders daarvan zijn uiteraard te vinden in het Cuypers Genootschap. Maar niet iedereen binnen het museum is een onverdeeld voorstander van het herstel van een decoratief programma dat nadrukkelijk getuigt van 19de-eeuwse opvattingen. Van Grevenstein spreekt in dit verband van een zekere ‘ambigüiteit’ binnen het museum. ‘Aan de ene kant was er de noodzaak om het museum toegankelijker te maken en toe te rusten op de eisen van de 21ste eeuw. Tegelijkertijd was er respect voor Cuypers’ ontwerp. Dat zat elkaar wel eens in de weg.’

Goed en slecht nieuws

Om een overwogen antwoord te kunnen geven op de vraag of de schilderijen terug moesten keren, was het allereerst noodzakelijk te weten in hoe-

verre de decoraties bewaard waren gebleven. En hier verscheen Van Grevenstein ten tonele. Als directrice van de Stichting Restauratie Ateliers Limburg – de belangrijkste opleiding en kenniscentrum op het gebied van de restauratie van schilderkunst in Nederland – was ze toch al geen onbekende voor het Rijksmuseum. Van Grevenstein kreeg de beschikking over veel materiaal dat een indruk gaf van de vroegere inrichting. ‘We bestudeerden de originele ontwerpschetsen en een heleboel oude foto’s. Daarmee kregen we al een aardige indruk hoe het museum er destijds uit moet hebben gezien.’ Die foto’s waren in zwart-wit maar aan de hand van oude litho’s kon ze zich toch ook een beeld vormen van de kleuren. Van Grevenstein en haar medewerkers verrichtten vervolgens een *quick scan* om een indruk te krijgen van de toestand van de decoraties. ‘Na afloop heb ik het Projectteam kunnen melden dat er goed én slecht nieuws was. Het goede nieuws luidde dat vrijwel alle schil-

deringen goed bewaard waren gebleven. Het slechte nieuws was dat de overschilderingen zo hard en onoplosbaar waren, dat restauratie een buitengewoon kostbare klus zou worden.’

Gesamtkunstwerk

Om iedereen die bij de besluitvorming over Het Nieuwe Rijksmuseum betrokken was een representatieve indruk te bieden, werd in de voorhal van het museum een klein deel van het decoratieprogramma gereconstrueerd. Gekozen werd voor een plek, hoog bovenin de hal, waar de schilderijen nadrukkelijk op de beeldhouwde ornamenten waren afgestemd. Van Grevenstein: ‘Ik vond het heel belangrijk dat iedereen met eigen ogen kon zien waar het om ging.’ De decoraties in dit hoekje beperkten zich niet tot de muren: er waren ook doeken (van de schilder Georg Sturm) in opgenomen, beschilderd in een ogenschijnlijk fresco-achtige techniek. ‘Ze hebben hier en daar een trompe l’oeil-karakter.’ Hoewel het hoekje in de voorhal slechts een bescheiden pars pro toto vormde, gaf het een aardige indruk van de opvattingen van Cuypers. Goed te zien was vooral hoezeer alle decoraties op elkaar waren afgestemd, vertelt Van Grevenstein: ‘Je kunt eraan aflezen hoezeer Cuypers het museum opvatte als een *Gesamtkunstwerk*.’

Staande in de voorhal wijst ze op de samenhang van een hele reeks decoratieve details. ‘De schilderijen vormen een lijst die bijna naadloos op het beeldhouwwerk aansluit. En kijk eens hoe de glasloodramen harmoniëren met de omringende ornamenten, met de zuilen, het beeldhouwwerk en hier: het mozaïek op de vloer...’ Van Grevenstein vertelt geestdriftig over de opvattingen van Cuypers waarbij de allerhoogste delen van het gebouw ‘het verhevene’ representeren, de daaronder gelegen decoraties (‘zeg maar onder de kroonlijst’) het ‘verstandelijke’ symboliseren en het mozaïek op de vloer ‘de materie’ verbeeldt.

Reconstructie

Uiteindelijk zou dat kleine hoekje in de voorhal een doorslaggevende rol spelen in de besluitvor-

ming. Nadat alle betrokkenen het hadden bestudeerd, werd besloten dat de decoraties in ieder geval terugkeren in de trappenhallen en de voorhal. De Eregalerij en de Nachtwachtzaal krijgen een vergelijkbare deelreconstructie. Kleine venster-tjes van de schilderijen worden héél voorzichtig vrijgelegd om de kleuren en het motief vast te stellen. De rest wordt met die kennis en met behulp van de oude zwart-wit foto’s opnieuw geschilderd. Van Grevenstein: ‘Zo’n reconstructie is een uitstekende manier om recht te doen aan het originele ontwerp van Cuypers. En ondertussen blijven de oorspronkelijke decoraties onaangetast.’ Mochten komende generaties van mening zijn dat de schilderijen tóch moeten worden blootgelegd, dan kan dat in ieder geval nog. Van Grevenstein wenst ze ‘bon courage’.

Aanwinsten

- 42 De landing van Scipio Africanus bij Carthago
Een ontwerp voor een wandtapijt 41
- 44 Pietro Longhi's sprankelende groepsportret
Een blik in een Venetiaanse salon rond 1750
- 46 Een ivoren *paesbert* met Maria's sterfbed en hemelvaart
- 48 Uit de Chinese collectie van Andreas Everardus van Braam Houckgeest
- 52 Het 'bureau-ministre' van Willem Drees
Symbool van een van de meest gezichtsbepalende politici van de 20ste eeuw

De landing van Scipio Africanus bij Carthago

Een ontwerp voor een wandtapijt

In de kunstgeschiedenis wordt navolging doorgaans niet gewaardeerd. Dat heeft ertoe geleid dat hele stromingen in de kunst werden verketterd en dat de kwaliteiten van het werk van sommige meesters generaties lang over het hoofd werden gezien. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de romanisten, een groep 16de-eeuwse kunstenaars uit de Nederlanden die het voorbeeld volgden van de Italiaanse renaissanceschilders. Omdat deze meesters braken met de (overigens nog niet zo oude) Nederlandse traditie en daarmee hun wortels zouden hebben verloochend, werden ze in de overzichten van de Vlaamse kunst niet of mondjesmaat behandeld.

Met de verwerving van het tapijntontwerp 'De landing van Scipio Africanus bij Carthago', toegeschreven aan Michiel Coxie (1499-1592), kan het Rijksmuseum deze verwaarlozing met een groots gebaar goed maken. Uit dit karton, dat omstreeks 1550 in Brussel moet zijn gemaakt, laat zich een boeiende ontstaansgeschiedenis afleiden. De kunstenaar heeft met een krachtige, geïnspireerde meesterhand de

De landing van Scipio Africanus bij Carthago
Atelier van Jan Mattens, vermoedelijk naar
Michiel Coxie
Hearst Castle, St Simeon, USA

tekening op een brede wijze opgezet en met gouache van rijke kleuren voorzien. Vermoedelijk ter verbetering van de compositie heeft hij hele figuren uit de tekening gesneden en op nieuw ingeplakt papier opnieuw getekend. Daaruit blijkt dat de kunstenaar ook tijdens de uitwerking van het schetsontwerp nog nieuwe ideeën bleef verwerken.

Toch blijft er veel navolging in het karton aantoonbaar, al tillen we daaraan, in de wetenschap dat zo vele kunstenaars bij elkaar de kunst hebben afgekeken, niet meer al te zwaar. Zo kan het romanisme niet los worden gezien van het werk van Rafaël, een van de grote meesters van de Italiaanse Renaissance. Hij ontwierp 'De Handelingen der Apostelen', een serie met grote figuren in een levensechte, nadrukkelijk op de handeling afgestemde compositie. De serie werd uitgevoerd in Brussel, waar zich een bloeiende tapijtindustrie bevond. Rafaels fameuze kartons brachten daar een aardchok teweeg; de wevers waren gewend aan de statische, vaak op details gerichte ontwerpen van de plaatselijke tapijntoewerpers. De kartons zijn bewaard gebleven en behoren tot de meest gewaardeerde schatten van het Victoria and Albert Museum in Londen. Door het succes van de serie ontstond er vraag naar meer ontwerpen. Die werden, omdat Rafaël inmiddels was overleden, door diens navolger en leerling Giulio Romano vervaardigd. Romano op zijn beurt ontwierp voor de Franse koning François I een serie met 'De grote daden van Scipio Africanus', die eveneens in Brussel werd geweven. Ook deze serie was zo geliefd dat er een tweede 'Scipio'-reeks ontstond, en daarvoor is het onderhavige karton een studie.

Navolging is van alle tijden. En ook Coxie is wellicht nagevolgd, want het tapijtkarton is evident

van betekenis geweest voor Peter Paul Rubens, die zich in zijn compositie 'De volwassenwording van Lodewijk XIII' uit de befaamde 'Medici'-serie in het Louvre heeft laten inspireren door deze 'Landing van Scipio Africanus bij Carthago'.

Met de schenking van dit bijzondere karton kan het Rijksmuseum nu laten zien dat de Vlaamse navolgers van de Italiaanse stijl tot schitterende

composities in staat waren en dat Michiel Coxie, als hij inderdaad dit karton heeft vervaardigd, over een fraaie, stoutmoedige tekenhand beschikte. Een buitengewone aanwinst dus voor de collectie.

Karton voor 'De landing van Scipio Africanus bij Carthago' (voor restauratie).
Toegeschreven aan Michiel Coxie (1499-1592)
Gouache op papier, 248 x 257 cm
Aankoop met gelden van de Jaffé-Pierson Stichting
en de Vereniging Rembrandt
Inv. Nr. RP-T-2004-1

Pietro Longhi's sprankelende groepsportret

Een blik in een Venetiaanse salon rond 1750

44

Pietro Longhi (1702-1781) was in het 18de eeuwse Venetië de belangrijkste schilder van interieurtaferelen en specialiseerde zich in kleinschalige werken zoals dit groepsportret. Het is bij zijn werken niet altijd gemakkelijk om uit te maken of het gaat om portretten van bestaande personen in een bestaand interieur, of om taferelen die hij in scène heeft gezet om een beeld te geven van de gewoonten en omgangsvormen van zijn tijd. In dit geval staat het echter zo goed als vast dat het werk een portret van een Venetiaanse aristocratische familie is.

Het afgebeelde sociale ritueel – het serveren van koffie in de salon – is typerend voor het type groepsportret dat een gezelschapsstuk of 'babbelstuk' wordt genoemd. Dit is een van Longhi's beste gezelschapsstukken. Hoewel de namen van de geportretteerde personen helaas onbekend zijn, had de kunstenaar de bedoeling om ze af te beelden zoals een willekeurige bezoeker ze in die tijd had kunnen aantreffen: de vrouw des huizes aan haar naaitafeltje, haar echtgenoot in een elegante houding op zijn stoel en een kind dat een gebakje aanneemt van een man die in een lagere stoel zit, wat erop wijst dat hij een privé-onderwijzer of een oom is, of misschien een bezoeker die bij wijze van gunst in de familiegroep wordt opgenomen. Wie misschien nog het meeste opvalt, is de bediende, wiens gelaatstreken net zo nauwkeurig zijn afgebeeld als die van zijn bazen.

Longhi besteedt op deze afbeelding verrassend veel aandacht aan de kleuren en effecten van de objecten en stoffen, van het modieuze zilveren kof-

fieservies en het porselein tot de geborduurde en linnen stof in de kledij van de *pater familias*. Dat dit ook echt zijn bedoeling was, blijkt uit de gedetailleerde tekening van de jurk en de houding van de dame die Longhi maakte als voorbereiding op dit schilderij.

Dit portret is vermoedelijk medio 18de eeuw door Longhi geschilderd, op het hoogtepunt van zijn roem, en waarschijnlijk medio of eind 19de eeuw gekocht door een Zweedse adellijke familie. In 1909 werd voor het eerst schriftelijk melding gemaakt van het werk. Verondersteld werd dat het ging om een portret van Karsten Feif, voorouder van de toenmalige eigenaar baron Frederik Nils Åkerhielm, van de hand van de onbelangrijke Zweedse schilder Niclas Lafrensen. Pas toen het schilderij in 1999 op de markt kwam, werd het herkend als een bijzonder fraai voorbeeld van de schilderkunst van Pietro Longhi.

Dergelijke gezelschapsstukken waren in de gehele 18de eeuw enorm populair in geheel Europa.

Pietro Longhi
Studie van een naaiende vrouw (voorstudie voor het Amsterdamse portret)
Houtskool met wit gehoogd op bruin papier, 27 x 36 cm
Trustees van wijlen Sir R.B. Ford
Foto: Photographic Survey, Courtauld Institute of Art

45

Een van de bekendste beoefenaars van deze kunstvorm in Noord-Europa was de Nederlandse schilder Cornelis Troost. Dit zuidelijke exemplaar is een interessante aanvulling op de werken van Troost in het Rijksmuseum. Maar bovenal vervolmaakt deze sprankelende afbeelding van het leven binnenshuis de kleine collectie 18de-eeuwse Italiaanse schilderijen, die met Tiepolo's briljante

schets voor het altaarstuk 'Het visioen van de heilige Anna', het 'Fruitmeisje' van Domenico Magioto, 'De ontvangst van Henri Charles Arnauld de Pomponne in Venetië in 1706' van Luca Carlevaris en de levendige uitzichten van Francesco Guardi, de verschillende aspecten belichaamt van de Venetiaanse schilderkunst in de laatste honderd jaar van haar bloeiperiode.

Pietro Longhi
Portret van een Venetiaanse familie met een bediende die koffie serveert, ca. 1752
Olieverf op doek, 60,2 x 48,2 cm
Gekocht met steun van de Sponsor Loterij
Inv. Nr. SK-A-4980

Een ivoren *paesbert* met Maria's sterfbed en hemelvaart

46

In de late Middeleeuwen ontstond in de kerk het gebruik om tijdens de mis een vredeskus uit te wisselen als zinnebeeld van de onderlinge eensgezindheid en vrede. Uit praktische en vooral hygiënische overwegingen gebeurde dat vanaf de 13de eeuw met een zogenaamde kustafel of pax: een klein plaatje van hout, ivoor, edelmetaal of steen dat rondging in de kerk en door de priester en het kerkvolk werd gekust.

De oudste Nederlandse vermeldingen van het gebruik van zo'n *paesbert*, zoals de kustafel in het Middelnederlands werd genoemd, stammen uit de 15de eeuw. Behalve 'doordeweekse' exemplaren waren er ook extra luxe kustafels voor vorsten, edelen of rijke burgers, die de status van de gebruiker weerspiegelden en alleen bij bijzondere gelegenheden werden gebruikt.

De ivoren kustafel met Maria's sterfbed en hemelvaart die het Rijksmuseum eind 2003 op een veiling verwierf, is in verschillende opzichten buitengewoon. Het ivoor is opmerkelijk groot van formaat – gesneden uit bijna de halve omtrek van een olifantstand – en de voorstelling is van hoge artistieke kwaliteit. De maker had veel oog voor compositie en details, zoals blijkt uit het brilletje van de zittende apostel op de voorgrond of de gebloemde stof aan Maria's hoofdeinde. Het handvat aan de achterzijde van de kustafel heeft de vorm van een gotische hoofdletter B, misschien de initiaal van de eerste bezitter.

De stijl van het ivoor duidt erop dat het omstreeks 1500 in de Noordelijke Nederlanden is gemaakt. In de loop van de 15de eeuw ontstond hier een bescheiden ivoorsnijkunst, die zich vooral toelagde op simpel gesneden tweeluikjes en kleine gebogen kustafels. Vermoedelijk was Utrecht het centrum van deze ivoorproductie in de Lage

Landen, maar of de kustafel van het Rijksmuseum ook een Utrechtse herkomst heeft, is niet vast te stellen. Het ivoor voegt zich weliswaar in deze Noord-Nederlandse traditie maar steekt er kwalitatief met kop en schouders boven uit.

De onbekende maker moet tot de artistieke voorhoede van zijn tijd hebben behoord, getuige het vakmanschap waarmee hij Maria's sterfbed en hemelvaart op het gebogen oppervlak in beeld bracht en de overtuigende wijze waarop hij de apostelen rond het bed rangschikte. Hij baseerde zijn voorstelling hoogstwaarschijnlijk op een houtsnede uit een blokboek of incunabel, want een zeer verwante voorstelling met dezelfde scherpe lijnvoering en ruimtelijke organisatie is bekend uit een editie van de *Vita Christi* van Ludolph van Saksen, die in 1499 in Zwolle werd gedrukt.

Vanwege zijn grote formaat, de hoge kwaliteit van het snijwerk, de letter B in de handgreep en de goede conditie moet dit pronk-ivoor voor een belangrijk opdrachtgever zijn vervaardigd. Het functioneerde dan slechts in zeer kleine kring en wellicht alleen op kerkelijke hoogtijdagen. De kustafel van het Rijksmuseum is daarmee het artistiek best geslaagde en meest ambitieuze voorbeeld van laat-Middeleeuwse Nederlandse ivoorsnijkunst dat tot op heden bekend is.

47

Sterfbed en hemelvaart van Maria
Kustafel, Noordelijke Nederlanden, ca. 1480-1500
Ivoor, hoogte 22 cm
Inv. Nr. BK-2003-6

Uit de Chinese collectie van Andreas Everardus van Braam Houckgeest

48

In 1795 arriveerde een van de belangrijkste collecties Chinese voorwerpen die zich toen buiten het Chinese keizerrijk bevonden in de Verenigde Staten. De verzameling was bijeengebracht door Andreas Everardus van Braam Houckgeest (1739-1801). Het Rijksmuseum kon vijf stukken kopen van de directe nazaten van deze intrigerende man, die een belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van de Nederlandse belangstelling voor landen overzee, in het bijzonder voor China.

Het Chinese keizerrijk, voor het grootste deel ontoegankelijk voor buitenlanders, sprak in de westerse wereld sterk tot de verbeelding. In de 17de eeuw hadden Nederlanders een belangrijke rol gespeeld in de verspreiding van kennis over China. Twee reizen van gezantschappen naar het Chinese hof werden – geïllustreerd – gepubliceerd en vormden tot in de 18de eeuw belangrijke bronnen van informatie over dit land. Van Braam sluit direct in die traditie aan. Ook hij maakte een verslag van zijn reis, dat in 1797 en 1798 werd gepubliceerd. In het voorwoord schrijft hij dat hij daarenboven een verzameling aanlegde die als doel had de inhoud van zijn boek te staven. Deze verzameling bestond vooral uit afbeeldingen. Van Braam had twee Chinese schilders opdracht gegeven om belangrijke plaatsen in en rond Kanton te schilderen. Bovendien maakte hij zelf schetsen op zijn reis die hij later door de Chinese schilders liet uitwerken. De afbeeldingen konden onmogelijk alle worden toegevoegd aan het reisverslag, maar wie wilde kon een bezoek brengen aan Van Braams huis 'China Retreat' even buiten Philadelphia en daar de collecties bestuderen. De collectie was ondergebracht in de grote zaal aan de zuidzijde van het

huis, dat in sommige bronnen als 'museum' wordt aangeduid. Deze werkwijze, het zorgvuldig documenteren van de reis, en de behoefte betrouwbare en controleerbare informatie bijeen te brengen, zijn typisch voor de wetenschapsbeoefening van die tijd. Dat Van Braam de ambassadereis aangreep om China beter te leren kennen en deze nieuw verworven kennis naar de wetenschappelijke maatstaven van zijn tijd beschikbaar te maken, maakt hem tot een intrigerend man.

Handelsgeest

Van Braam was eerder in China geweest. Tussen 1758 en 1773 maakte hij als VOC-koopman drie maal een reis naar Kanton. Financiële tegenslag noodzaakte hem om in 1788 met zijn vrouw naar Nederland terug te keren en opnieuw in dienst te treden van de VOC. In 1790 werd hij directeur van

Een stoel met in de rug de initialen VBH (Van Braam Houckgeest)
lepenhout, China, 1795
Hoogte 91,4 cm
Inv. Nr. AK-RAK-2003-5

49

de Nederlandse factorij in Kanton, waar tijdgenoten zich erover verbaasden dat hij berooid aankwam maar al in korte tijd in goeden doen verkeerde.

In 1794 ging hij in opdracht van de Republiek als vice-ambassadeur naar Peking om de Chinese keizer te feliciteren met diens zestigjarig regeringsjubileum. De onzekere situatie in Nederland deed hem besluiten om niet naar Nederland terug te keren maar zich in de Verenigde Staten te vestigen. Na zijn terugkeer uit Peking restte hem nog een half jaar in Kanton om zich voor te bereiden op zijn vertrek naar de Verenigde Staten. Van Braam

bleek niet alleen geïnteresseerd in het bijeenbrengen van een 'wetenschappelijke collectie', in Kanton kocht hij alles wat hij nodig had voor de inrichting en aankleding van zijn toekomstige huis 'China Retreat'. Dankzij deze informatie zijn Van Braams voorwerpen zeer nauwkeurig te dateren. Door zijn handelsgeest en gemakkelijke omgang met Chinese kooplieden, lukte het hem om het schip de *Lady Louisa* geheel beladen met Chinese 'schatten' naar de Verenigde Staten te laten varen. Volgens een niet meer te verifiëren gerucht, ging een tweede schip met goederen op de reis naar Philadelphia verloren.

Achterglasportretschildering van Catharina Cornelia Geertruida van Braam Houckgeest geboren Van Reede van Oudtshoorn, China, ca. 1790
55,4 x 45,2 cm
Inv. Nr. AK-RAK-2003-7

Van Braam koos voor een opvallende Chinese entourage. Het huis kreeg een dakbekroning in de vorm van een Chinese pagode en veel van de decoraties in het interieur waren uitgevoerd in Chinese stijl. De aanwezigheid van vijf Chinese bedienden versterkten het Chinese voorkomen van het huis. Maar ook had Van Braam voor relatief weinig geld in Kanton meubelen en kunstvoorwerpen in Europese stijl laten maken. Daaronder bevond zich een omvangrijke groep kopieën van Europese schilderijen. Een van de bezoekers van 'China Retreat' merkte op dat deze schilderijen bijzonder fraai waren en kostbaar leken, maar in werkelijkheid weinig gekost hadden.

Geldproblemen

Het is hoogst ongelukkig dat Van Braam vanwege geldproblemen al in 1799 gedwongen werd om 'China Retreat' en zijn collectie te verkopen. Vrijwel alles werd geveild bij Christie's in Londen en het is tegenwoordig onmogelijk om voorwerpen uit de collectie Van Braam die toen verspreid zijn geraakt, te identificeren. Slechts een kleine groep

Spiegelstandaard met de initialen ECSvB (Everarda Catharina Sophia van Braam)
Hout met zwarte lak, gedecoreerd met goudlak,
China, 1795
Hoogte 83,2 cm
Inv. Nr. AK-RAK-2003-8

voorwerpen bleef in de familie, in het bezit van Van Braams dochter Everarda Catharina Sophia (1765-1816). Deze stukken zijn tweehonderd jaar ononderbroken in de familie bewaard gebleven en het Rijksmuseum kon vijf stukken kopen van de directe nazaten van Andreas Everardus van Braam Houckgeest: een portret van zijn eerste echtgenote en twee Europese voorstellingen, alle drie achter glas geschilderd, een paar stoelen, een toiletkastje met spiegel en een ivoren waaier. Vóór haar dood verdeelde Everarda in een memorandum haar waardevolle spullen onder haar kinderen. Op de stoelen na, zijn de voorwerpen die het museum heeft verworven in dit memorandum terug te vinden. Maar aangezien in de stoelen de initialen VBH zijn verwerkt, is ook over hun herkomst geen misverstand mogelijk.

Hoewel de voorwerpen geen representatieve afspiegeling zijn van Van Braams totale collectie, geven ze toch een goede indruk van de diversiteit aan materialen en technieken die in de Kantonese ateliers werden toegepast. In Kanton werkten meubelmakers, zilversmeden, lakwerkers en alle mogelijke andere handwerkslieden, die op bestelling precies naar de smaak van de opdrachtgevers konden produceren. Westerse voorbeelden konden exact worden gekopieerd; in andere gevallen pasten de Chinese handwerkslieden de voorbeelden naar eigen inzicht aan of combineerden ze verschillende bronnen tot een nieuwe creatie.

Portret

Het meest in het oog springt de achter glas schildering met het portret van Van Braams vrouw, Catharina Cornelia Geertruida van Reede van Oudtshoorn (1746-1799). Hoop, gepersonifieerd door een vrouwenfiguur met anker en palmtakken, houdt een medaillon vast met het portret van mevrouw Van Braam. De Hoop zit op een kleed dat gedrapeerd is over een zandstenen balustrade, waarvan het rechter gedeelte iets terugspringt. Rechts zijn de familiewapens van Van Braam Houckgeest en Van Reede van Oudtshoorn geschil-

derd, links is een afscheidsscène te zien waarop een vrouw wenend neerzigt bij het zien uitvaren van een schip en door een tweede vrouw wordt ondersteund. De voorstelling is uitgevoerd in grisaille zodat de suggestie van een scène in laagrelief wordt gewekt. 'Vota Sequuntur Euntem', staat eronder, 'onze goede wensen vergezellen degene die vertrekt'. Het bovenste deel van de schildering is een spiegel die nu sterk verweerd is. Alle elementen in deze schildering zijn gebaseerd op westerse voorbeelden maar het is niet duidelijk of dit één voorbeeld is geweest, of dat de Chinese schilders – in samenspraak met de opdrachtgever – dit geheel uit verschillende bronnen samenstelden. De ateliers die dergelijke schilderijen maakten, produceerden ook voor Chinese afnemers en voor deze clientèle was exotisme, het verwerken van westerse beeldelementen, een geliefd thema. Van de hele voorstelling, maar met een ander familiewapen en met een leeg portretmedaillon, is een tweede exemplaar bekend, een aanwijzing dat de schildering in serie werd vervaardigd en alleen op onderdelen werd aangepast aan de wensen van de koper.

Alle elementen die in de schildering zijn samengebracht wijzen op een duidelijke functie van deze spiegel. In één blik zag Van Braam zowel zichzelf als zijn vrouw, die – dankzij de brief die zij in haar hand had – op de hoogte was van zijn doen en laten. Haar 'aanwezigheid', de voorstelling van de Hoop en de inscriptie linksonder dienden Van

Twee achterglasschilderingen naar Europese voorbeelden, China, 1795
33,4 x 41,5 cm
Inv. Nr. AK-RAK-2003-6

Braam te bemoedigen in zijn geloof in de goede afloop van zijn reis naar China. Het portret heeft dus vooral voor Van Braam zelf betekenis en het ligt minder voor de hand dat hij het als souvenir voor zijn vrouw heeft laten maken. Waarschijnlijk heeft Van Braam dit portret direct bij aankomst in China in 1790 laten schilderen, ter aankleding van privé-vertrekken in de Nederlandse factorij. De betekenis van de spiegel komt in een ander licht te staan door de gebeurtenissen op Van Braams reis naar de Verenigde Staten. Tijdens een oponthoud op Kaap de Goede Hoop ontmoette hij een nicht van zijn vrouw, Johanna Egberta Constantia van Schuler. Hij nam haar mee naar Philadelphia, zag zijn vrouw nooit meer terug en trouwde uiteindelijk met Johanna.

Met dit ensemble kan het museum aandacht schenken aan een persoon die een belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van de Nederlandse belangstelling voor landen overzee, in het bijzonder voor China. Nederland speelde op dit vlak in de 17de eeuw een pioniersrol; deze groep voorwerpen stelt het museum in staat te tonen hoe deze rol zich in de 18de eeuw ontwikkelde. Het ensemble werd aangekocht met steun van leden van de familie Van Braam Houckgeest, de M.A.O.C Gravin van Bylandt Stichting, Stichting K.F. Hein Fonds, Stichting Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, het Prins Bernhard Cultuurfonds, de Mondriaan Stichting en het Rijksmuseum Fonds.

Het ‘bureau-ministre’ van Willem Drees

Symbool van een van de meest gezichtsbepalende politici van de 20ste eeuw

52

In het voorjaar van 1910 besloten Willem Drees en zijn verloofde Catharina Hent om meubilair voor hun toekomstige huis aan te schaffen in verband met hun aanstaande huwelijk. Hun keuze viel op de meubelontwerper A.H. Jansen uit Amsterdam. Hij maakte voor het echtpaar alle meubels die zij voor de inrichting van hun huis nodig hadden, waaronder het bureau-ministre, dat nu samen met een bureaulamp, een bronzen beeldje van Jean Jaurès en nog negentien andere voorwerpen van Willem Drees aan het Rijksmuseum is geschonken.

Willem Drees

Willem Drees (1886-1988) groeide op in Amsterdam. Tussen 1901 en 1903 kwam hij op de Openbare Handelsschool in contact met socialistische denkbeelden via de zoons van diamantbewerkers die lid waren van de Algemene Nederlandse Diamantbewerkersbond. In december 1902 woonde hij een bijeenkomst bij waar, naast de dichter Herman Gorter, de socialist P. J. Troelstra sprak. Vanaf dat moment, zoals Drees in zijn boek *Neerslag van een werkzaam leven* opmerkt, ‘was ik voorgoed voor het socialisme gewonnen’.* Op zijn achttiende verjaardag, 5 juli 1904, meldde hij zich aan als lid van de SDAP. In datzelfde jaar bezocht hij in Amsterdam het congres van de Socialistische Internationale. Een van de sprekers was de Franse politicus Jean Jaurès. Diens opvattingen om van binnen-uit en langs democratische weg de maatschappij te hervormen, en niet door revolutie zoals de Duitse socialisten onder Bebel dat wilden, waren een inspirerend voorbeeld voor Drees en zouden zijn

denken blijvend beïnvloeden. De bewondering voor deze in 1914 vermoorde socialist behield hij de rest van zijn leven. Een borstbeeldje van Jean Jaurès stond vele jaren op het bureau-ministre.

Al vroeg in zijn leven had Drees belangstelling gekregen voor stenografie – via de vader van Jan Blokker las hij in 1899 het boek *Stenografie voor iedereen* – en in 1907 trad hij als stenograaf in dienst van de Staten-Generaal. Drees verhuisde naar Den Haag waar hij bestuurslid en later voorzitter van de SDAP-afdeling werd. Vooral de strijd om het algemeen kiesrecht zorgde voor een drukke

Bevestiging door Jansen en Nusink van het door Drees en zijn aanstaande vrouw bestelde meubilair Amsterdam, 20 mei 1910
Familiearchief Drees. Particulier bezit.

53

tijd. In 1913 werd hij gekozen in de gemeenteraad van Den Haag. Vijfenvertig jaar lang zou de politiek zijn leven bepalen.

De meubels

Niet alleen in zijn beroepsmatige leven had de jonge Drees zijn draai gevonden, ook zijn persoonlijke leven was rond 1910 in een andere fase gekomen. Op 28 juli 1910 was hij in het huwelijk getreden met Catharina (To) Hent, die hij via zijn jongere zuster had leren kennen. Het echtpaar vestigde zich op 5 augustus in de 2de Schuytstraat nr. 288 in Den Haag.

Op 21 juli waren daar de meubels afgeleverd die ze begin mei besteld hadden bij meubelontwerper Arnold H. Jansen in Amsterdam. To Hent en Jansen waren goede bekenden van elkaar, zoals blijkt uit een brief van 3 mei 1910 van de vrouw van Jansen aan To: ‘Leuk dat je aan Arnold hebt gedacht. Daar ze het nogal druk hebben, doordat

er meerdere trouwlustige mensen zijn, waarvoor ze meubels moeten maken, moet je maar zo gauw mogelijk komen, b.v. Woensdag.’ Omdat Willem Drees door de week in Den Haag woonde, was To degene die regelmatig contact had met Jansen en de meubelmakerij op de Looiersgracht. Hierover berichtte zij ‘Wim’ met grote regelmaat per brief, in steno! Op 11 mei schreef zij: ‘Hij [Jansen] was met tekenen voor ons bezig. De boekenkast, zei hij, dat wordt wel wat. En het bureau ook!’

De week hierna werd er hard gewerkt aan de meubels, waaronder het bureau-ministre: een eenvoudig bureau van eikenhout zonder kop en klep. Het blad is bekleed met groen laken (waarvoor de som van twee gulden en 80 cent moest worden betaald) en steunt op twee blokken met ieder vier laden. Op het bureau staat een opbouw met links en rechts een kastje en daartussen een plank. To discussieerde over een laatje in het bureau (dat er uiteindelijk toch niet kwam) en vertelde alles

Het echtpaar Drees in 1911
Foto, 6 x 10 cm
Schenking Mevrouw M. Drees, Groningen, 2004
Inv. Nr. NG-2004-14
Foto: Arie M.A. Susan & Co

uitvoerig aan Wim. Wim antwoordde per kerende post op 19 mei: 'Wat de meubelen betreft heb je je, naar ik merk, uitstekend geweerd. Ook wat betreft dat laatje dat ik graag in dat kastje wil hebben had je groot gelijk. Maar als zij bezwaar hebben is het mij ook goed als het wegblijft, mits maar de kastjes, of een daarvan, door een paar plankjes wat verdeeld wordt. Je begrijpt, als het kastje één grote ruimte is heb ik er veel minder aan...' Bijna een maand later, op 13 juni liet To aan Wim weten: 'Na vieren ben ik naar Jansen en Nusink geweest (...) Het was er zo leuk. In de werkplaats haast niets als onderdelen voor onze meubelen! Ik heb er bij gestaan dat Nusink een poot voor onze tafel zaagde! Zij zijn al zo ver! Het zal je spijten wat het bureau betreft. Ik informeerde al eerst eens en hoorde toen al dat het onderstuk al in elkaar stond. Toen heb ik natuurlijk niets over de lade

De collectie-Drees was van 24 oktober tot 7 december 2003 te zien in de aanwinstenzaal van het Rijksmuseum.

gezegd.' Minder dan drie maanden na de bestelling was het meubilair klaar. De totale kosten bedroegen f 1079,85.

Arnold H. Jansen

Over Arnold H. Jansen, de meubelontwerper, is weinig bekend. Op zijn briefhoofd staat: 'Diploma Rijkschool voor Kunstnijverheid, Architect-interieur'. Hij ontwierp meubilair en maakte de tekeningen hiervoor, zoals blijkt uit de briefwisseling tussen To en Wim. Dit meubilair werd vervaardigd in de timmerfabriek aan de Looiersgracht 43 die, zo toont het briefhoofd, Jansen en Nusink heette: 'Ontwerpers en vervaardigers van meubelen, betimmeringen. Volledige woninginrichtingen'. Enige tijd zullen Arnold Jansen en de meubelfabrikant A.G. Nusink dus hebben samengewerkt. Het enige concrete bewijs hiervoor is een Acte van

Compromis d.d. 30 augustus 1917, waarin de liquidatie van de maatschap onder de naam Jansen en Nusink genoemd wordt. De meubelfabriek ging verder (al vanaf circa 1915) onder de naam Nusink en Zoon. Arnold Jansen en zijn werk komen enige malen voor in de serie *De toegepaste kunsten in Nederland*, gepubliceerd in de jaren 1920 en 1930 in associatie met de vereniging Kunst aan het Volk. Hij won in de jaren 1916-1924 diverse prijzen en eervolle vermeldingen voor goed en betaalbaar meubilair voor onder meer arbeiderswoningen. Na 1920 werkte Jansen bij de gemeente Amsterdam op de afdeling Meubilering.

De laatste etappe

Het lange leven van dr. Willem Drees is verweven met het lange leven van zijn bureau-ministre. Na 1910 heeft hij op diverse adressen in Den Haag

Willem Drees achter zijn bureau aan de Beeklaan in Den Haag, 1962
Foto, 18 x 24,5 cm
Foto: Hemelrijk
Inv. Nr. NG-694-2-13

gewoond en het bureau verhuisde iedere keer mee. Veel foto's van Drees thuis tonen hem achter zijn bureau. De laatste verhuizing was in 2003 toen het in het Rijksmuseum arriveerde. In Het *Nieuwe* Rijksmuseum zal het, samen met kleine gebruiksvoorwerpen van en geschenken aan Drees die vele jaren op en in de buurt van dit bureau stonden, een plaats krijgen in de opstelling over de twintigste eeuw, als symbool van de start van de verzorgingsstaat, en van de spaarzaamheid, degelijkheid en eenvoud van een van de meest gezichtsbepalende Nederlandse politici van de 20ste eeuw. Het Rijksmuseum prijst zich zeer gelukkig met deze bijzondere schenking. Hopelijk volgen er voor de opening van Het *Nieuwe* Rijksmuseum in 2008 nog veel van dit soort 'symbolische' aanwinsten.

* Citaten: Familiearchief Drees. Particulier bezit.

Summaries in English

57 Director's Report 2003

Essays

64 Rijksmuseum, The Masterpieces

A journey to the Ottoman Empire
*An enthusiastic response to the exhibition *The Ambassador, the Sultan and the Artist**

'Bringing Cuypers' original design into its own'

Interview with restorer Anne van Grevenstein

Acquisitions

66 The landing of Scipio Africanus near Carthage

A design for a tapestry, attributed to Michiel Coxcie

A scintillating conversation piece by Pietro Longhi

A glimpse into a Venetian salon of c. 1750

An ivory pax depicting the Dormition and Ascension of the Virgin

An ambitious example of Dutch ivory carving from the late Middle Ages

From the Chinese collection of Andreas Everardus van Braam Houckgeest

Willem Drees's pedestal desk

A symbol of this prominent politician and of the start of the welfare state

Director's Report 2003

58

On 7 December 2003, the doors to the Rijksmuseum's main building closed for the last time. Bidding farewell to the old museum, a small group of Amsterdam citizens danced a doleful jig to the accompaniment of a street organ. On 11 December, Rembrandt's 'Night Watch' was moved to its temporary home in the Philips Wing in a wrapping specially made for this purpose by Philips, The New Rijksmuseum's founder. At a festive ceremony on 19 December, mayor of Amsterdam Job Cohen opened the new seventeenth-century art and history presentation in the Philips Wing entitled 'Rijksmuseum, The Masterpieces'.

Start of the renovation

These three symbolic moments marked the actual beginning of the renovation for The New Rijksmuseum. With the support of the city of Amsterdam, a publicity campaign was launched to inform the public that the Rijksmuseum was 'Open for Renovation'. In the first month alone, 50,000 people visited the Masterpieces.

On 2 December, the Board of Directors and the State Secretary for Education, Culture and Science invited the members of Cabinet to a dinner under the 'Night Watch' as a farewell gesture. On 17 December, a large buffet was organised for the museum staff in the Gallery of Honour to give them the opportunity to say goodbye to the museum they know so well.

Asbestos problems

The year 2003 was dominated by preparations for the restoration and the organisation of the new temporary museum in the Philips Wing. The fact that the museum organisation, which was unexpectedly faced with a serious asbestos problem, managed to get this difficult job done at all says a lot about its resilience. During an investigation at the end of April, loosely bonded asbestos was found, necessitating the immediate closure of the museum. A concerted effort was made to open at least the Night Watch gallery, the Gallery of Honour and as large a part of the painting department as possible after they, too, had been isolated from the areas affected by asbestos. The two recently opened exhibitions dedicated to Hendrick Goltzius and Willem van Tetrode were also affected. In the following weeks, large sections of the

building were reopened, in stages, to the public. The only department to be closed permanently was the west wing, which meant that the sculpture and decorative arts collections were no longer accessible, a fate that also befell the Tetrode exhibition.

Almost 1 million visitors

Despite these setbacks and the decline in tourism as a result of the SARS threat and the war in Iraq, the Rijksmuseum welcomed the respectable number of 833,450 visitors in 2003. With 130,000 visitors to the new Schiphol annex this added up to almost a million.

Admission to the museum was free of charge during the last weekend before the main building closed. No fewer than 26,000 people seized the opportunity to take a final look at the building in its old state. Composer Merlijn Twaalfhoven, who had previously made an intriguing sound installation for the Museum Night, fashioned an extraordinary musical setting for this event.

Exhibitions

After the VOC exhibition on the Dutch East India Company closed on 9 February, a selection from it was shown at Schiphol. Later on in the year, the national airport was host to a selection of Rembrandt etchings. A display of eighteenth-century French drawings entitled 'From Watteau to Ingres' was on show in the Print Room up to the beginning of February. The exhibition then travelled to the Fondation Custodia in Paris. The 9th of March saw the closing of an exhibition of several archaic bronze receptacles from China on loan from the Sackler Gallery in Washington – a reciprocal gesture in response to the statue of Shiwa lent to the United States by the Rijksmuseum.

On 6 March, Michaël Zeeman opened both the Hendrick Goltzius and the Willem Tetrode exhibitions. Unfortunately, due to the discovery of asbestos, the building had to close and the presentation of Goltzius' virtuoso paintings, drawings and prints was several days shorter than originally planned. Sadly, the Print Room, which had undergone a complete metamorphosis to house the wonderful Tetrode exhibition, could not be reopened to the public. Knowing that both exhibitions were subsequently to go to the New York Metropolitan

Museum and the Frick Collection, respectively, was one consolation at least. Goltzius was also going to Toledo, Ohio. Both presentations met with an enthusiastic welcome in the United States. The accompanying catalogues are of lasting value and will remain standard works on these artists for a long time to come. Moreover, the Goltzius catalogue was nominated for the Alfred H. Barr Jr. Book Award of the College Art Association in New York. The Goltzius exhibition was sponsored by Philips Electronics.

Furthermore, in terms of loans and the efforts of the curators, the Rijksmuseum played a crucial part in two exhibitions dedicated to Willem Witsen, which were shown in the Amsterdam Municipal Archive and the Dordrecht Museum in the autumn. The Print Room also organised a repeat showing of the Van Dyck graphic works in the Madrid Fundación Carlos de Amberes in October 2003.

As of 8 November, the Amsterdam museum of photography FOAM (Fotografiemuseum Amsterdam) housed the presentation forming part of the series 'Document the Netherlands', made in association with the daily newspaper *NRC Handelsblad*. This year's theme was the surprisingly energetic lifestyle of the group known as the 'new elderly'. Under the title 'Forever Young', photographer Janine Schrijver watched a group of Dutch people aged 55 and over spend their 'Indian Summer'.

Because of the temporary closure, the historic exhibition 'The Ambassador, the Sultan and the Artist. An audience in Istanbul (1727-1744)' had to be postponed until 4 July, so that it could be held in a period during which school parties could come and visit, the original target group for this project. Jean-Baptiste Vanmour's extensive series of paintings were restored for this exhibition, which was funded with the help of HGIS funds and sponsored by the Koçbank (see p. 32). The catalogue was published in the *Rijksmuseum Dossiers* series. With 75,000 visitors, including a large contingent from the Turkish community in the Netherlands for whom the Vanmour exhibition was originally conceived, this became the event that attracted the largest number of visitors in 2003. In December, the exhibition went on to the Topkapı Sarayı Museum in Istanbul, where it stayed until April 2004, attracting no fewer than 150,000 visitors.

59

Acquisitions

The painting 'Harbour View at Sunrise' by Claude Lorrain, acquired at the beginning of the year, was presented to the press on 16 April, unveiled by the French ambassador. The acquisition of this work was in large measure made possible by the contribution of the Sponsor Loterij. The following work acquired by the painting department was also by a foreign artist – a genre piece by the eighteenth-century Venetian painter Pietro Longhi (see page 44).

However, the collection also sustained a loss. As reported last year, the Dutch Cabinet decided to return a group of mainly decorative works that had come into state possession during the Second World War to the heirs of the original owner, the Gutmann family. Thanks to support from the Ministry of Education, Culture and Science and the Mondriaan Foundation, the Rijksmuseum was nonetheless able to purchase several of these objects at auctions in Amsterdam and New York. Among the works purchased was the undisputed highlight of the collection, a gilded silver jug made by the Augsburg silversmith Johannes Lencker I (ca. 1572-1637). This object is depicted on the cover of this annual report.

Two small yet significant objects were secured by the sculpture section. The first object, acquired by the museum, was a pax, a rare Northern Netherlands ivory dating from 1500 or thereabouts (see page 46). The second was the statue 'Two Mothers', a terracotta by Frans Stracké dating from 1893, which formed a supplement to the Rijksmuseum's otherwise not very extensive collection of nineteenth-century sculpture. The Rijksmuseum also received a marvellous bust by the French artist Jean Antoine Houdon on long-term loan from the Mauritshuis museum.

The Rijksmuseum purchased another unique work of art around the turn of the year. A rare cartoon of a sixteenth-century tapestry appeared on the Amsterdam art market, a work that can convincingly be attributed to the Dutch 'Romanist' artist, Michael Coxie. The enthusiasm and generosity of the Jaffé-Pierson Foundation and the support of the Vereniging Rembrandt enabled the Rijksmuseum to purchase this work.

The Print Room collection was augmented by a group of etchings by Francesco Piranesi with evocations of Pompeii, a number of caricatures of clergymen printed in red ink after drawings by Cornelis Dusart, and various prints and drawings by twentieth-century Dutch artists.

Once again the Rijksmuseum's thanks goes to innumerable funds, listed on page 102 of this report, with whose help the museum was able to make its purchases. The Rijksmuseum is especially glad that, having completed its evaluation, the Sponsor Loterij announced that the Rijksmuseum would once again be among its beneficiaries, thus guaranteeing a specific purchase level for the coming five years.

Mr W.F. Duisenberg accepted the chair of the Rijksmuseum Fund. In early 2004, he will succeed Mr H. C. Broeksma, who, together with Mrs M.J. Boelaard-Stheeman and Mr H.H.F. Wijffels, resigned as members of the Board of Supervisors. The following persons were welcomed as new members: Ms A.M. Fentener van Vlissingen, Mr A.S. Fransen van de Putte and Mr R.W.F. van Tets. The growing number of named funds forms a substantial contribution towards the gradual expansion of the resources available for acquisitions. Owing to the drop in share prices in 2003, the Rijksmuseum Fund was only able to make a small sum available for acquisitions, which nonetheless enabled the museum to acquire two handsome picture frames with auricular ornaments, in addition to the Stracké statue referred to above. With the support of the Paul Huf Fund, the museum was also in a position to purchase photographs from the Nelly van Doesburg collection.

In 2003, new named funds were established for optimising the presentation of Dutch history (Johan Huizinga Fonds), for young curators looking to become proficient in the history of photography (Manfred & Hanna Heiting Fonds), for acquisition and upkeep of nineteenth-century paintings (Gerhards Fonds) and for assisting training and research in the field of restoration (Johanna Kast-Michel Fonds).

Care of the museum collection

The asbestos problem hindered the routine work on the collection. Alternative housing had to be found for restorers working on paintings, as well as for restorers in the Dutch history department and the Print Room. Fortunately, the Van Gogh Museum, the Mauritshuis and the Amsterdam Municipal Archive were able to lend a helping hand. Works such as Rembrandt's 'Jeremiah' and Govert Flinck's 'Mercury, Argus and Io' were restored there.

All attention was subsequently focused on decontaminating the asbestos-polluted rooms, as well as preparing for the removal of the works. Work continued on the digitisation of photographic material, part of 'The

Memory of the Netherlands' project in which the Rijksmuseum is collaborating. The aim is to digitise the entire collection of paintings and all photographic assignments in the department of Dutch history.

The asbestos problem also had an adverse effect on various services to the public; the Print Room reading room and library, the study collection of paintings as well as the photography workshop and the archive had to be closed for a long period of time. The library completed the cataloguing of the Keers bequest in 2003. With 30,513 viewings and 253,097 hits, the library catalogue website was well visited this year.

Science

As with all the other activities, scientific work was also affected by the preparations for the move and the asbestos problem. Most of the work that did take place involved the catalogue of the seventeenth-century painting collection, though there, too, work fell behind. Catalogues were produced for all exhibitions. A new museum guide was published accompanying the presentation 'Rijksmuseum, The Masterpieces' in the Philips Wing. Specially for this occasion, Nelleke Noordervliet's previously published book *Op de zeef van de tijd* (On the sieve of time), a history of the Netherlands, was reworked and added to so as to highlight the Golden Age.

True to tradition, 2003 saw the publication of the *Rijksmuseum Bulletin* and the *Rijksmuseum Kunstkran*t, two magazines focusing on art and the Rijksmuseum. Friends and associates of the Rijksmuseum were presented with a copy of a book entitled *Adieu Rijksmuseum* written by Barbara and René Stoeltie as a memento. A number of photographs taken in the interior of the old Rijksmuseum are included on the intersecting pages of this report.

Each year, the Rijksmuseum offers a great many trainee places for young people. The museum collaborates with the art history departments of the University of Amsterdam and the Free University of Amsterdam as well as with several Amsterdam museums. In the years to come, the Rijksmuseum will be participating in a Master's degree course for museum curators. Moreover, the Rijksmuseum provided the framework for a study day on graphic art organised by the Dutch Postgraduate School for Art History. On 18 March, the museum welcomed an international group taking part in a CODART excursion. During a study day held on 27 October, various research projects on the history of the Rijksmuseum's collection were highlighted.

Loans

The removal of the collections and the inaccessibility of large sections of the collections made it difficult to provide loans to other museums. Nevertheless, works from the Rijksmuseum collection were loaned to countless exhibitions at home and abroad. Important loans were made to the National Museum of Western Art in Tokyo for the exhibition 'Rembrandt: The Bible Mythology, & Ancient History' and for the exhibition 'Rembrandt's Journey' at the Boston Museum of Fine Art. Vermeer's 'The Love Letter' went on show at the Prado Vermeer exhibition in Madrid and at a exhibition devoted to 'Love Letters' organised at the National Gallery in Dublin. The Upper Belvedere Palace in Vienna, which celebrated its centenary in 2003, received the long-term loan of a monumental portrait of Eugene of Savoy painted by Jacob van Schuppen. The work had not been on show in the Rijksmuseum for a long time, and is now on display in its wonderful new setting in the Palace that was originally built by Prince Eugene.

The Rijksmuseum as partner

On 11 July, the Director General of the Rijksmuseum delivered a speech to the graduated restorers at the official diploma presentation at the ICN. Together with a number of other leading heritage bodies, the Rijksmuseum is a partner in the 'Current Past Foundation' (Stichting Actueel Verleden), an initiative supported by the Ministry of Education, Culture and Science for stimulating interest in history among a broader audience by presenting it in an attractive fashion and from a present-day perspective.

The National History Museum Network was established in co-operation with six state-funded museums with major history collections. The network's objective is to create a virtual national history museum. It is also seeking to align the individual approaches to educational history presentations of the participating museums.

The New Rijksmuseum

The installation of the second cabinet of Prime Minister Jan Peter Balkenende brought with it a change in two principals involved in The New Rijksmuseum project. State Secretary Medy van der Laan and Minister Sybilla Dekker joined the Board of Principals on behalf of the Ministry of Education, Culture and Science and the Ministry of Housing, Spatial Planning and the Environment, respectively. In the Steering Committee, Mr Fred van der

Veen, the representative of the Government Buildings Agency, was succeeded by Mr Harry Baayen, while the Director General for Cultural Affairs of the Ministry of Education, Culture and Science, Ms Judith van Kranendonk, took up the position vacated by Mr Jan Riezenkamp.

A two-monthly newsletter kept everyone up to date on the progress made with the renovation. The Ministry of Housing, Spatial Planning and the Environment dedicated a special issue of the magazine SMAAK to the ongoing renovation of the Rijksmuseum. Besides that, several information meetings were organised for both specialists and neighbours, for the national and international press and for museum staff. The Preliminary Design by the Board of Principals was adopted and presented to the press on 23 September. Though concerns remained among Amsterdam's cyclists whether the underground passage would still be accessible, the design, visualised with the help of a 3D animation, met with enthusiasm from the media. The Final Design for the Works Building (Ateliergebouw) that is to accommodate the museum restoration service, the laboratories and the Institute Collection of the Netherlands training facilities as of 2006 was also completed.

The Content Team made steady progress throughout the year preparing the museum concept for The New Rijksmuseum, closely involving countless members of the scientific and educational staff in working groups. Gradually, by the end of 2003, the overall development plan began to take shape. At the beginning of 2004, a taskforce was set up that is to function as liaison for the design team whose task it is to decide on the structure and layout of the museum. The selection of an interior designer was scheduled for the spring of 2004, once the European tendering procedure was completed.

An expert meeting was held in the Scheepvaartmuseum, Amsterdam's Maritime Museum, with a view to developing ideas and suggestions for designing a presentation of the twentieth century. The Rijksmuseum put forward several suggestions of its own, sounding out the ideas of external experts in the field of visual art, history and the media. The close of the year saw the appointment of Mr Wim de Bell as curator of the twentieth-century history.

In addition, research work into the historical construction of the museum was started in 2003. Restorer Anne van Grevenstein of the Limburg Conservation Institute in Maastricht carried out an inspection of the

Gallery of Honour and the Front Hall to see what decorations were still in place and whether they were to be restored or reconstructed.

Temporary accommodation

New workplaces had to be found for staff once the main building and the Safety Institute (Veiligheidsinstituut) had been vacated. In July 2003, the Board of Directors plus several departments moved to an office villa next to the Safety Institute. Finally, preparations got underway in Lelystad for setting up a temporary depot for housing the bulk of the Rijksmuseum collection that is not to go on public display in the Philips Wing or elsewhere. A highly suitable property in the Frans van Mierisstraat was found as alternative accommodation for the Print Collection and the library, as well as for curators and educators. It will be ready for occupation by mid-2004.

Communication and education

The awareness of the economic importance of museums is increasing rapidly, and the Rijksmuseum is regularly involved in exchanging ideas with other stakeholders on the importance of culture for the city and the country as a whole. For instance, one of the meetings attended by the Director General of the Rijksmuseum was what is known as the 'official residence meeting', a forum for discussing such issues convened by the Amsterdam city councillor for Economic Affairs. The substantial sum of more than € 400,000 made available by the city for communications regarding the temporary museum presentation during the renovation reflects the strong significance the city of Amsterdam attributes to the role of museums as economic drivers. With the slogan 'Open for Renovation', a large-scale, high-profile campaign was launched, which began to pay off in early 2004.

Photographer Erwin Olaf held a tantalising lecture about the human body for the Goltzius exhibition. Unfortunately, the museum was unable to use the auditorium for most of the year, and several meetings were held in the Café Cuypers instead. As usual, the museum organised a wide range of courses, children's workshops, theme afternoons, starters tours and the 'Joost de Suppoost' days. In addition, thanks to the Veluvine Molijn de Groot Fund, school children from Nunspeet were again invited to visit the Rijksmuseum. On 16 January, the GRAS project was presented at the Stedelijk Museum. This is an education project targeting pre-vocational sec-

ondary education students, in which the Rijksmuseum takes part along with the Van Gogh Museum, the Stedelijk Museum and the Amsterdam Historic Museum.

A new Intranet design is being developed to facilitate internal communication now that museum staff are housed at various locations.

Receptions and external contacts

In spite of the restrictions imposed by the discovery of asbestos, the Rijksmuseum frequently hosted a wide range of meetings and receptions. On 14 November, more than 200 guests attended the presentation of the first part of the biography of Willem Drees, prime minister of the Netherlands from 1948 to 1958. Its author Hans Daalder presented the first copy of the book to former prime minister Wim Kok. A selection of recently acquired works in the collection was shown at a parallel exhibition in the Acquisitions Gallery. The Vereniging Rembrandt combined its spring meeting with a visit to the Goltzius exhibition.

Directors and museum staff fulfilled their public roles by serving on countless boards, committees and panels of judges, a complete list of which you will find on page 88-90. The Director General spoke at the opening of several exhibitions, at book presentations and press meetings, as well as at the official launch of the new Dutch Institute in Madrid. Moreover, he was asked to advise on the appointment of a new director of the Museum Boijmans van Beuningen in Rotterdam, and, at the request of the municipality of Den Bosch, to act as advisor in the matter of a new collaborative venture of the city's museums. On 12 November, the Director General gave one of the keynote lectures at a conference held to celebrate the Art Fund centenary in London.

Looking ahead: transformation and experiment

The positive media response that the 'Rijksmuseum, The Masterpieces' has evoked and the rush of visitors it has attracted have helped the Rijksmuseum to build up confidence that despite its scaled-down size over the next few years, it will still be able to appropriately serve a large section of the public. Though the temporary exhibition focuses on the seventeenth century, it does so by highlighting a great many different aspects of this period. With a historical introduction and specific attention to the highlights of Dutch decorative art including objects that attract a large audience such as Delftware and the doll's houses, the public is given a multicoloured and var-

ied view of Dutch society of the day, albeit a concise one. Moreover, all the museum's top paintings – from Avercamp to Vermeer – are on view. Van Hoogevest Architects were responsible for the adjustments to the Philips Wing, and Merckx+Girod Architects produced the wonderful interior designs in the Wing and the museum shop.

Now that it is obvious to all that the renovation work has started in earnest, a particularly nerve-racking time has begun for the Rijksmuseum. With the exception of the presentation of the top pieces in the Philips Wing, from next year on, works from the collection will be sent out all over the country to be shown in several themed satellite presentations. Parts of the collection will also be going on tour abroad, and thanks to the hospitality of companion museums such as the Van Gogh Museum, the Nieuwe Kerk in Amsterdam and the Kunsthal museum in Rotterdam, the museum will also be organising some large exhibitions for the Dutch public. The Rijksmuseum also hopes to play a prominent part in the 2006 Rembrandt year, celebrating the Master's 400th birthday. The Rijksmuseum sees the coming period of transformation as an ideal opportunity for a trial run, a chance to try out fresh ideas that the museum will endeavour to realise in the context of The New Rijksmuseum, and sees it as a time for experimentation.

Ronald de Leeuw
Director General

Essays

Rijksmuseum, The Masterpieces

During the alterations to the main building, the Philips Wing will be host to the presentation entitled 'Rijksmuseum, The Masterpieces', which will exhibit the best of seventeenth-century art and applied art from the Northern Netherlands in an effective combination of art and history. The audience will be looking at the Golden Age from ever-changing perspectives, the ideal way to stir their imagination.

In the first room, a number of powerful impressions will bring the foundations of the glory of the Republic into the limelight. 'The Militia Banquet' by Bartholomeus van der Helst depicts a group of proud citizens exuberant in their celebrations of the Treaty of Münster. Next to this painting is a bust of mayor Andries de Graeff, who Artus Quellinus portrayed in marble as a powerful, self-assured citizen. The large cannon from the Admiralty points at the monumental model of the warship *William Rex*, and the mirror ornament taken from the English man-of-war the *Royal Charles* hangs audaciously above it.

The cabinets that follow are devoted to the interior. The famous dolls' houses, miniature dream houses that reflect the status and good taste of the seventeenth-century woman, are framed with interior paintings by artists that include Pieter de Hoogh and Gerard ter Borch. The silver sculptures fashioned by the Van Vianen brothers have been brought together in a treasure-chamber setting with the 'Triton' by Adriaen de Vries. Finally, the Delftware is set in the context of the royal patrons William III and Mary Stuart.

The second floor exhibits the virtuosity of Dutch painting, including masterpieces by Vermeer, Steen, Hals and Rembrandt, with the 'Night Watch' as the apotheosis. The elegant wall decorations with stylised fruit and flower patterns by designer Evelyne Merckx will stay in the visitors' minds for a long while.

A journey to the Ottoman Empire

An enthusiastic response to the exhibition The Ambassador, the Sultan and the Artist

In 1727, Cornelis Calkoen arrived in Istanbul as the Republic's ambassador, and soon felt perfectly at home. So it was with a heavy heart that he left again in 1744 to his next posting in Dresden. What he took with him was his collection of paintings by Jean-Baptiste Vanmour and his studio that not only portray Calkoen's audience with sultan Ahmed III, but are also a wonderful momento of the colourful Ottoman society that he had come to value so highly. In 1902, after forming part of the collections of various other museums in the Netherlands, these 65 paintings were added to the Rijksmuseum collection and in 2003, they formed the basis for the exhibition entitled *The Ambassador, the Sultan and the Artist*. An audience in Istanbul (1727-1744).

Over 75,000 visitors came to the exhibition, including a significant number from the Turkish community in the Netherlands. This was the first time in the history of the Rijksmuseum that such a large group of immigrants had come to an exhibition, thanks particularly to the specific use of communication and the specially developed lesson programme 'A journey to the Ottoman Empire' for pre-vocational secondary education, a target group that consists largely of pupils from immigrant families. Altogether, a total of 286 pupils took part in this project. But it was not only the pupils from visiting schools that created such a lively atmosphere. After viewing the paintings, other visitors began chatting with one another, exchanging information about their particular customs and habits.

The exhibition was also held in the Topkapi Sarayı Museum in Istanbul from 18 December 2003 to 15 April 2004, where it was given wide coverage in the Turkish media and visited by a great many Turks and (Dutch) tourists.

'Bringing Cuypers' original design into its own' Interview with restorer Anne van Grevenstein

In the decision-making process surrounding the *New Rijksmuseum*, long discussions were held about the extent to which Cuypers' building should be restored to its original, 19th-century state. Many of the decorations had been painted over in the last century. Should they be uncovered again? To facilitate its decision, the Rijksmuseum called in restorer Anne van Grevenstein. She studied the original design sketches, old photographs and lithographs that gave an idea of what the museum must have looked like at the time. She and her assistants then performed a quick scan to establish the condition of the decorations. Van Grevenstein: 'The paintings appeared still to be in good condition, but restoration would be a costly affair, and what's more, the layer of paint couldn't be removed without damaging the decorations'. The most obvious solution, therefore, was reconstruction.

A small section of the decoration programme was reconstructed in the Front Hall to give a representative impression to everyone who was involved in the decision-making process for the *New Rijksmuseum*. The extent of the harmony between the decorations was plain to see. Van Grevenstein: 'Cuypers regarded the museum as a *Gesamtkunstwerk* or total work of art. The paintings form a frame that blends almost seamlessly with the sculpture work, and the stained-glass windows match the surrounding ornaments, pillars, sculptures and the mosaic on the floor.'

A decision was made to reconstruct the decorations in the stairwells and the foyer. The Gallery of Honour and the Nightwatch room will undergo a similar partial reconstruction. Small 'windows' in the paintings will be very carefully uncovered in order to determine the colours and pattern. That knowledge and the old black-and-white photographs will be used to repaint the rest. Van Grevenstein: 'This kind of reconstruction is an excellent way of bringing Cuypers' original design into its own, and the original decorations remain intact at the same time. If future generations decide that the paintings should be uncovered, it will still be possible.'

Acquisitions

66

The Landing of Scipio Africanus near Carthage *A design for a tapestry, attributed to Michiel Coxie*

The Rijksmuseum has been able to acquire a tapestry cartoon of *The Landing of Scipio Africanus near Carthage*. The cartoon is attributed to Michiel Coxie, who also designed the tapestry entitled *God the Father's Covenant with Noah*, one of the most impressive sixteenth-century tapestries in the collection. If the attribution is correct, the museum will now be in a position to exhibit a cartoon and a tapestry designed by the same artist.

The cartoon, which must have been drawn in Brussels in around 1550, tells us an exciting story about its genesis. Coxie was a Romanist, a member of a group of artists from the Netherlands that followed the example of the Italian Renaissance painters, and Rafael in particular. He designed a series with *The Deeds of the Apostles*, which was made in Brussels, home to a flourishing tapestry industry. The series was highly successful and more designs quickly followed, made by Rafael's successor and apprentice, Giulio Romano. Romano in turn designed a series for King François I with *The Great Deeds of Scipio Africanus*, which was also woven in Brussels. This series, too, became so popular that a second *Scipio* series was created, and the cartoon in our collection is a study of that second series. And Coxie himself was probably imitated as well, because in his composition entitled *The Coming of Age of Louis XIII* from the *Medici* series in the Louvre, Peter Paul Rubens was inspired by this *Landing of Scipio Africanus near Carthage*.

This special cartoon will enable the Rijksmuseum to demonstrate that the Flemish imitators of the Italian style were capable of the most breathtaking compositions and that Michiel Coxie, if he is indeed responsible for this cartoon, had a fine, audacious drawing hand. It is an exceptional acquisition for the collection.

A scintillating conversation piece by Pietro Longhi *A glimpse into a Venetian salon of c. 1750*

Pietro Longhi (1702-1781) was the most important painter of the interior world of the Venice of his time, specialising in small-scale works such as this group por-

trait of an aristocratic family. The social ritual depicted – serving coffee in the salon – is characteristic of this type of painting, which is known as a conversation piece and was extremely popular throughout 18th-century Europe. Longhi probably painted this work – one of his finest conversation pieces – around 1750, at the peak of his fame. It was acquired by a noble Swedish family, probably in the mid or late 19th century, and hung in their country house until recently. The artist has depicted the characters, whose names are unfortunately unknown, as a visitor might have found them. It is surprising how much attention he has lavished on the colours and textures of the fabrics and other objects, from the fashionable silver coffee service and porcelain cups to the embroidered waistcoat worn by the head of the household. Longhi's vision of his contemporaries, their habits, dress, foibles and how they spent their time is the most important source available to enable us to form a picture of the twilight of Venetian culture. The purchase of his group portrait is a major acquisition for the Rijksmuseum's modest collection of 18th-century Italian paintings.

An ivory pax depicting the Dormition and Ascension of the Virgin

An ambitious example of Dutch ivory carving from the late Middle Ages

In the late Middle Ages, church-goers and priests started the custom of exchanging kisses during mass. For practical and hygienic reasons, this changed in the thirteenth century when they started exchanging kisses by means of a pax or kissing tablet: a board made from wood, ivory, precious metal or stone that was passed around the church and kissed by the priest and the congregation. In late 2003, the Rijksmuseum was fortunate enough to acquire an ivory pax at auction depicting Mary's Dormition and the Ascension, which had been made around 1500 in Northern Netherlands.

The unknown maker must have belonged to the artistic vanguard of his time, given the craftsmanship with which he depicted the scene on the curved surface. He probably based his work on a woodcut from a block book or incunabulum, because a similar scene can be found in

an edition of the *Vita Christi* by Ludolph van Saksen, which was printed in the Dutch town of Zwolle in 1499.

Because of its size, the excellent quality of the carving, the letter B in the handle and its good condition, this ivory object must have been commissioned by a prominent member of society. The pax in the Rijksmuseum is therefore the best artistic and most ambitious example of Dutch ivory carving from the late Middle Ages that has been found to date.

From the Chinese collection of Andreas Everardus van Braam Houckgeest

In 1795, one of the most significant collections of Chinese artefacts outside the Chinese empire arrived in the United States. The collection had been put together by Andreas Everardus van Braam Houckgeest (1739-1801), who visited the country on several occasions, first as a VOC merchant and later as the Vice-Ambassador of the Republic, before settling in the United States. Van Braam seized the opportunity of his final visit to China to learn more about the country. He wrote a report on his travels, which was published in 1797 and 1798, and accumulated a collection of pictures to substantiate the content of his book. He also bought everything he would need to furnish and decorate his future home, 'China Retreat', just outside Philadelphia.

The Rijksmuseum was fortunate enough to be able to buy five pieces from the direct descendants of this intriguing man: a portrait of his first wife, and two European scenes, all painted behind glass, a pair of chairs, a dressing case with mirror and an ivory fan. This collection will enable the museum to pay appropriate attention to a person who played a major role in the history of Dutch interest in countries overseas, and in China in particular. The Netherlands played a pioneering role in this field in the seventeenth century, and this group of artefacts gives the museum the opportunity to show how this role developed in the eighteenth century.

Willem Drees's pedestal desk

A symbol of this prominent politician and of the start of the welfare state

In the spring of 1910, Willem Drees (1886-1988) and his fiancée Catharina Hent decided to purchase furniture

for their future home as their wedding day was fast approaching. They decided to call in the services of furniture designer Arnold H. Jansen from Amsterdam. He designed and made all the furniture the couple needed for their new home, including a pedestal desk. Dr Willem Drees's long life was closely interwoven with the long life of this pedestal desk. After 1910, he resided at a number of addresses in The Hague and the desk went with him every time he moved. Many of the photographs of Drees at home show him sitting at his desk.

The last move was in 2003, when it arrived at the Rijksmuseum. In the New Rijksmuseum, the desk will be part of the exhibition about the twentieth century, together with a desk lamp, a bronze statuette of Jean Jaurès, and nineteen other pieces which stood on or near the desk for many years. They will symbolise the start of the welfare state and the frugality, respectability and simplicity of one of the most prominent Dutch politicians of the century. The Rijksmuseum is extremely fortunate with this extraordinary donation, and hopes to see more of these 'symbolic' acquisitions before the opening of The New Rijksmuseum in 2008.

67

Bijlagen

70	Aanwinsten 2003	
78	Restauratie en conservatie	69
80	Bruiklenen aan tentoonstellingen	
82	Tentoonstellingen en presentaties	
83	Publicaties van het Rijksmuseum	
84	Publicaties van medewerkers	
88	Externe activiteiten	
91	Voordrachten en lezingen	
94	Evenementen	
95	Organogram	
96	Personeelsgegevens	
100	Bezoekcijfers	
102	Fondsen en sponsors	

Aanwinsten 2003

Aziatische kunst

Een paar stoelen Iepenhout China, 1795 AK-RAK-2003-5

Twee achter glas schilderijen China, 1795 AK-RAK-2003-6

Achterglasportretschildering van Mme Van Braam Houckgeest China, 1795 AK-RAK-2003-7

Spiegelstandaard Hout met zwarte lak, gedecoreerd met goudlak China, 1795 AK-RAK-2003-8

Waaier Gesneden en beschilderd ivoor China, 1795 AK-RAK-2003-9
Bovenstaande voorwerpen maakten ooit deel uit van de collectie van A.E. van Braam Houckgeest (1739-1801); verworven met steun van de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, Stichting K.F. Hein Fonds, Stichting Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, Stichting Prins Bernhard Cultuurfonds, de Mondriaan Stichting, het Rijksmuseum Fonds en de Familiestichting Van Braam Houckgeest

Schenking van Douwe Egberts Nederland ter gelegenheid van het 250-jarig bestaan:

Bouilloire op komfoor Geschilderd email op koper China, tweede kwart 18de eeuw AK-RAK-2003-1
Theebus Gedecoreerd in geschilderd email China, Kanton, tweede kwart 18de eeuw AK-RAK-2003-2
Theepot Gedecoreerd in geschilderd email China, Kanton, tweede kwart 18de eeuw AK-RAK-2003-3
Theekist Ivoor China, Kanton, tweede kwart 18de eeuw AK-RAK-2003-4

Beeldhouwkunst en kunstnijverheid

Beeldhouwkunst

Anoniem Ivoren paxtafel met Maria's sterfbed en hemelvaart Noordelijke Nederlanden, ca. 1480-1500
Stracké, Frans Twee moeders, terracotta, 1893 Aankoop met gelden van het Rijksmuseum Fonds BK-2003-23

Meubelen

Spiegel van verguld lindenhout Nederland, ca. 1710-1725 Afkomstig uit de verzameling Gutmann Aankoop

met gelden van het Rijksmuseum Fonds BK-2003-3

Keramiek

Twee flesjes van porselein, veelkleurig beschilderd op de glazuur met bloeien-de planten naar Japans Kakiemon voorbeeld Meissen, ca. 1730 Afkomstig uit de verzameling Gutmann Aankoop met gelden van het Rijksmuseum Fonds BK-2003-4
Apostelkan in neogothische stijl Steengoed met zoutglazuur Firma Charles Meigh, Hanley (Stoke on Trent), ca. 1842-1849 Schenking N.P. van den Berg, Welsum BK-2003-7
Mendes da Costa, Joseph Vijfdelig theeservies van steengoed Amsterdam, ca. 1900 Schenking Douwe Egberts Nederland, Utrecht BK-2003-1

Edele metalen

Johannes Lencker I Schenkan in de vorm van een triton met een nereïde op de rug Verguld zilver Augsburg, ca. 1620 Afkomstig uit de verzameling Gutmann Aankoop met steun van het ministerie van OCW en de Mondriaan Stichting BK-2003-5

Glas

Anoniem Ontwerptekening voor een gravure op glas, pen in bruin, bruin en grijs gewassen, met opschrift: 'Lang leven de Bollen/ Die eeten Spek met knollen' Nederland, ca. 1700-1725 BK-2003-8

Textiel

Servet van wit linnendamast met een voorstelling van havensteden met allerhande schepen, in de randen allegorische voorstellingen van de scheepvaart bij dag en bij nacht Nederland, ca. 1650 Schenking C.A. Burgers, Kaapstad, ter nagedachtenis aan Bas Kist, oud-conservator bij de afdeling Nederlandse geschiedenis BK-2003-2

Kostuums en accessoires

Hoed van asymmetrisch gestapelde schijven zwart vilt afgezet met fluweel, voorzien van een aigrette van struisveren Krause en Vogelzang, Amsterdam,

ca. 1950 Schenking R. Lang, Amsterdam BK-2003-9

Trouwjapon van satijnen Duchesse, bestaande uit een lijf en een rok met sleep, versierd met point de Bruxelles tussenzetsels en stroken, Madame Heymans Besselink, Utrecht, 1902, met bijbehorende witte kalfsleren schoenen met Pompadour hak en ripszijden strik, M. Jolly, Parijs, 1902 Schenking mevrouw E.H. de Jong-van Eijck, Amsterdam BK-2003-10 en 11

Langdurig bruikleen

Houdon, Jean Antoine Buste van vice-admiraal Pierre André de Suffren de Saint-Tropez Marmar, 1781 Bruikleen van het Koninklijk Kabinet van Schilderijen Mauritshuis, Den Haag BK-C-2003-3

Nederlandse geschiedenis

Grégoire, Jan Het bevrijdingsfeest op de Dam op 9 mei 1945 Schenking mevrouw C.E. van Dam-van Perlstein, Amsterdam NG-2003-56/SK-A-4979
Schrijver, Janine 54 foto's, resultaat van de foto-opdracht Document Nederland 'Forever young' NG-2003-1111-1 t/m 54
Knipping, John Baptist en Gerrits, Maria Het kind in Neerlands beelden-de kunst Vormgever Toon Lukkassen Uitgeverij Zomer & Keuning, Wageningen, 1943-1944 NG-2003-103
Tweeëntwintig voorwerpen, afkomstig van Willem Drees, waaronder zijn bureau, zijn bureaulamp en een bronzen beeldje van Jean Jaurès Schenking W.B. Drees, Baarn NG-2003-34 t/m 55

Zes herdenkingspenningen, periode 1926-1942 Schenking F.G.E. Nilant, Duncraig (Australië) NG-2003-1 t/m 6
Legpenning, van A.W.L. Tjarda van Starckenborgh Stachouwer, met bijbehorend doosje en document Zilverfabriek W. van Veluw BV, Zeist, 1986 Schenking mevrouw A.W.L. van Haersma Buma, Den Haag NG-2003-8
Anoniem Bevrijdingsdeken Nederland, na 5 mei 1945-vóór 1946 Schenking mevrouw M. Baija-Klein, Enkhuizen NG-2003-10

Tweeëndertig herdenkingsplaquettes inzake diverse gebeurtenissen uit de

periode 1914-1984 De Porceleyne Fles, Delft Schenking erven mr. E.J. van Soest, Rockanje NG-2003-58 t/m 90
Anoniem Wandbord met opschrift 'Een paasgroet uit het Tiideng kamp' Papier-maché Nederlands-Indië, april 1944 NG-2003-98

Veiligheidskwartetspel Uitgave Veiligheidsinstituut Amsterdam, ca. 1930-1970 Schenking A.F. Hoekstra, Amsterdam NG-2003-104
Twee vlaggen en twee rouwwimpels met het familiewapen De Graeff 1767-1798 Schenking mevrouw J.H.A. de Graeff-Bijl de Vroe, Den Haag NG-2003-119 t/m NG-2003-122

Langdurig bruikleen

Scheepsmodel Fregat *Pallas Athene*, 1798 Bruikleen Koninklijk Oudheidkundig Genootschap NG-KOG-2714

Rijksprentenkabinet

Tekeningen

<i>Nederland 19de eeuw</i>
Borselen, Jan Willem van Gezicht op de heide met twee bomen Schenking BCD Holdings, Curaçao RP-T-2003-166 Bosboom, Johannes Gezicht op de kathedraal van Antwerpen Schenking Paul Brandt, Wilrijk-Antwerpen RP-T-2003-13 Hoynck van Papendrecht, Jan De Eregalerij van het Rijksmuseum Amsterdam Aankoop met gelden uit de Sponsor Loterij RP-T-2003-56 Wisselingh, Margaretha van Landschap met bloeiende hei Schenking erven mr. E.J. van Soest, Rockanje RP-T-2003-9

Nederland 20ste eeuw

Bantzinger, Cornelis Adrianus Bernardus (Cees) Schetsboekje met 43 tekeningen, vnl. van café- en terrastypetjes, Parijs 1982; Schetsboek met 45 studies van Parijzenaars en Amsterdamse kroeglopers, 1978 Schenking mevrouw H.N. Bantzinger-Paërl, Amstelveen RP-T-2003-163 en 164
Donker, Karel Christiaan Marie (Charles) 18 tekeningen, vnl. landschappen en één studie naar naaktmodel RP-T-2003-104 t/m 121
Eerdmans, Emmerentiana Maria (Emmy) Stadsgezicht (Oude Schans Amsterdam); Schakers; Jongen met kind op zijn knie (Zimbabwe) Schenking

van de kunstenares, Dodewaard RP-T-2003-122 t/m 124
Eyck, Charles Hubert (Charles) Een prentenboek van 'Brokstukken' uit mijn dagboek. Opgedragen aan Mevr. Dumortier met de beste wensen voor 1956 In schaapsleer gebonden album met 28 betekende en beschreven bladen Schenking mevrouw B.M.A.M. du Mortier, Amsterdam RP-T-2003-162
Gestel, Leendert (Leo) Twee wandelende boeren in gesprek; Een zich voorover buigende vrouw Schenking Paul Brandt, Wilrijk-Antwerpen RP-T-2003-11 en 12

Hund, Cornelis (Cor) 90 tekeningen uit de periode 1934 tot eind jaren tachtig, vnl. landschappen, portretten en figuurstudies, markttaferelen, scènes uit het kazerneleven, stillevens en dierstudies Schenking van de kunstenaar, Amsterdam RP-T-2003-14 t/m 55 en 57 t/m 103
Kouwen, Philippus (Philip) 20 tekeningen, vnl. landschappen, enkele stillevens en een portret Schenking erven Philip Kouwen, Amsterdam/Praag RP-T-2003-125 t/m 144
Löb, Kurt De dans; Girl from New York;Voor het bed;Toneelvoorstelling; Twee vrouwen; alsmede 11 tekeningen, ontwerpen voor omslagen voor en illustraties bij verhalen van Isaac Bashevish Singer, Alexander Poesjkin, Nikolai Gogol en Anton Tsjechow RP-T-2003-146 t/m 161

Slijper, Hendrik Johannes Visarend Schenking erven mr. E.J. van Soest, Rockanje RP-T-2003-10
Straaten, Peter van Vier tekeningen, waaronder een 21ste-eeuwse interpretatie van Rembrandts Nachtwacht, en schetsen van publiek bij de Nachtwacht, gemaakt op 6 december 2003, tijdens de Open dagen t.g.v. de sluiting van het hoofdgebouw van het Rijksmuseum Schenking van de kunstenaar, Amsterdam RP-T-2003-167 t/m 170

Vossen, André van der Edam Schenking de heer en mevrouw E. van der Vossen-Delbrück, Amsterdam RP-T-2003-171
Wesseling, Hendrike Louise (Riek) Zes tekeningen, drie landschappen, een stadsgezicht, een stilleven en een figuurstuk Schenking mevrouw A.M. Koster-Dijck, Laren (N.H.) RP-T-2003-1 t/m 6

Frankrijk 18de eeuw

Thiénon, Claude Gezicht in het park Rosendael bij Arnhem, op de achtergrond de schelpengalerij RP-T-2003-165

Italië 18de eeuw

Bottani, Giuseppe Studieblad met hoofden en handen; Studie van een half zittende, half liggende jongen Schenking mevrouw Gisela van Rossem, bij haar afscheid als papierrestaurator van het Rijksprentenkabinet RP-T-2003-7 en 8

Prenten

(De met een * gemerkte prenten zijn aangekocht met steun van het F.G. Waller Fonds)

Nederland, 15de en 16de eeuw

***Anoniem** 105 illustraties voor F. Guicciardini, Descrizioni dei Paesi Bassi, grotendeels proefdrukken RP-P-2003-477 t/m 581
***Anoniem**, naar Albrecht Dürer Twee oud gekleurde gravures: Het verraad van Judas; Christus voor Pilatus RP-P-2003-1 en 2
***Collaert, Hans (de Oude)** Vijf gravures uit serie van de zeven hoofddeugden, waarin de deugden samen met een bijbelse of historische figuur zijn afgebeeld RP-P-2003-32 t/m 36
***Collaert, Hans (de Oude)** Serie met de vier evangelisten RP-P-2003-172 t/m 175
***Galle, Philip** Minerva overwint Vulcanus RP-P-2003-418
***Heemskerck, Maarten van** Serie van zes gravures met de geschiedenis van koning Salomon RP-P-2003-41 t/m 46
***Passe, Crispijn van de (I)**, naar Crispijn van den Broeck Het Oordeel van Paris RP-P-2003-48
***Sadeler, Aegidius**, naar Bartholomeus Spranger Apostrophe ad venerem: Venus ontvangt geschenken RP-P-2003-50
***Wierix, Hieronymus** Allegorie op Patientia, triomferend over de Tijd, de Dood en de Nijd RP-P-2003-177
***Wierix, Johannes** Serie met de vier evangelisten RP-P-2003-178 t/m 181
***Wierix, Johannes**, naar Gillis II Coignet De wijze maagden en de drie theologische deugden RP-P-2003-29

Nederland, 17de eeuw

***Anoniem (Robert de Boudous?)**, naar Pieter Feddes van Harlingen De wijze en de dwaze maagden RP-P-2003-139
***Anoniem** Strandgezicht met aankomst van een schip, uitgegeven door Claes Jansz.Visscher RP-P-2003-189
***Anoniem** Kop van man met tulband RP-P-2003-250
***Anoniem** Engelenkopje RP-P-2003-251

Anoniem, naar Hendrick Goltzius Liefdespaar, verrast door de Dood Schenking Klaas Teeuwissen, Berlijn RP-P-2003-313

***Anoniem**, naar een tekening van De Jong, naar een schilderij van Antonio Suntach Le port de Hoorn Gravure in oude lijst RP-P-2003-416

***Anoniem**, naar Anthony van Dyck Cupido RP-P-2003-468

Borcht, Pieter van der (I) Dorpskermis Schenking kunsthandel Paul Prouté, Parijs RP-P-2003-353

***Bouckhorst, Jan Philipsz. van** Twee mannen bij een bron RP-P-2003-9

***Feddes van Harlingen, Pieter** De rust op de vlucht naar Egypte RP-P-2003-414

***Gole, Jacob (toegeschreven aan)**, naar Cornelis Dusart L'Abregé du Faux Clerge Romain: srie van 40 etsen, met allegorische uitleg en legenda RP-P-2003-88 t/m 138

Gole, Jacob, naar Jean Baptiste Tuby Galatée Schenking Huigen Leeflang, Amsterdam RP-P-2003-438

***Hogenberg, Abraham**, naar Augustin Braun Arma Christi: serie van acht gravures met de Passiewerktuigen RP-P-2003-302 t/m 309

***Hooghe, Romeyn de** Portret van Jan III, koning van Polen, te paard RP-P-2003-238

***Matham, Theodoor** Jongen met wijnglas RP-P-2003-47

***Neck, Jan van** Alpheus en Arethusa RP-P-2003-165 en 166

***Popels, Johannes** Portret van Jacob Foppens RP-P-2003-417

***Teyler, Johan** Interieur van de St. Pieter in Rome RP-P-2003-288

***Thomas, Jan** Venus en Cupido RP-P-2003-176

Nederland, 18de eeuw

Anoniem Architectuurontwerpen Schenking R.A. Lunsingh Scheurleer, Amsterdam RP-P-2003-838 en 839
***Velthuysen, Barent** Volksprent: acht

Levenstrappen op een blad, gecombineerd met de zeven hoofddeugden, de zeven planeten etc. RP-P-2003-188
Vinkeles, Reinier Twee boekillustraties, oud gekleurd Schenking kunsthandel E. Ariëns Kappers, Amsterdam RP-P-2003-469 en 470

Nederland, 19de en 20ste eeuw

Andriessen, Cees Abstracte kleuren-houtsnede Schenking Pieter Jonker, Haule RP-P-2003-471

***Berg, Freek van den** Liggend model RP-P-2003-282

Binnie, Paul Japanse acteur in vrouwenrol Schenking van de kunstenaar, Londen RP-P-2003-314

Boom, A Sint Nicolaaskerk en Schreierstoren in Amsterdam Schenking Erwin van Rooij, Heemstede RP-P-2003-475

***Derkzen van Angeren, Antoon** Portret van Albert Plasschaert RP-P-2003-223

***Donker, Charles** Collectie van ca. 200 prenten RP-P-2003-636 t/m 835

***Fles, Etha** Colosseum en Forum Romanum te Rome RP-P-2003-224 en 225

***Goedvriend, Theo** Twee berglandschappen en een schelp RP-P-2003-444 t/m 446

Heuff, Herman Boerderij achter ophaalbrug Legaat Hugo Salomons, Amsterdam RP-P-2003-361

***Hoope, Bob ten** Staand vrouwelijk naakt RP-P-2003-280

***Jessurun de Mesquita, Samuel** Zelfportret RP-P-2003-3

Koetser, Henri Boerenhuisjes Legaat Hugo Salomons Amsterdam RP-P-2003-360

Laat, Ton de Het Schelpenmapje: omslag, titelblad, zes etsen met schelpen en 2 colofons Schenking Ton de Laat, Amsterdam RP-P-2003-343 t/m 352

Lazarov, Peter A selection of engravings with introduction of the artist Nederland, 2003 Schenking Pieter Jonker, Haule RP-P-2003-453

Luijten, Maarten (?) Reguliersgracht te Amsterdam Legaat Hugo Salomons, Amsterdam RP-P-2003-362

Mees, Fokko Een houtsnede en veertien boekillustraties op één vel, met opdracht aan Van der Vossen Schenking de heer en mevrouw E. van der Vossen-Delbrück, Amsterdam RP-P-2003-888 en 889

Mesker, J.J., naar Lourens Alma Tadema Spelevaren Schenking R.A. Lunsingh Scheurleer, Amsterdam RP-P-2003-840
***Nieuwenhuis, Theo** Diploma Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels 1817-1892, Amsterdam RP-P-2003-415

Opitz, Georg Vakwerkboerderij in landschap Legaat Hugo Salomons, Amsterdam RP-P-2003-364

Poortenaar, Jan Zes etsen met afbeeldingen van plaatsen in Nederland Legaat Hugo Salomons, Amsterdam RP-P-2003-354 t/m 359

***Rinsema, Thijs** Abstracte compositie (twee ruiters) RP-P-2003-281

Roland Holst, Richard N. Affiche voor de uitvoering van 'Electra' door de K.V. Ned.Toneel op 12 Nov. 1920; Affiche voor 'Eere Tentoonstelling H.J. Haverman' in Pulchri Studio,'s-Gravenhage, dec. 1918 Ruil M.F. Le Coultre RP-P-2003-436 en 437

Schrier, Nico Oud Rothenburg aan de Tauber, 1925: map met titelblad en inhoudsopgave en vijf litho's Schenking mevrouw Anske de Costa-Schrier, Toronto en Nico Schrier, Toronto RP-P-2003-419 t/m 425

Thiele, Hermann Boerenwoningen in de sneeuw Legaat Hugo Salomons, Amsterdam RP-P-2003-363

Vossen, André van der 37 houtsneden/gravures en tien etsen, vnl. betrekking hebbend op Amsterdam en de dorpen langs de Zuiderzee Schenking de heer en mevrouw E. van der Vossen-Delbrück, Amsterdam RP-P-2003-842 t/m 887

Wesseling, Riek Groep van 21 prenten in verschillende technieken Schenking mevrouw A.M. Koster-Dijck, Laren P-P-2003-322 t/m 342

Wetselaar, Karel Acht etsen met Hollandse landschappen en gezichten in Parijs, gemaakt in 2003 Schenking van de kunstenaar, Krommenie RP-P-2003-458 t/m 465

***Wijnberg, Nicolaas** Vijftig litho's RP-P-2003-586 t/m 635

***Zilcken, Philip**, naar Jacob Maris De brug, 1887 Uitgave E.J. van Wisselingh, Den Haag RP-P-2003-226
Zwiers, Wim Zelfportret, 1962; Portret van Willem Drees op 100-jarige leeftijd Schenking Pieter Jonker, Haule RP-P-2003-451 en 452

72

Duitsland

***Anoniem**, 16de eeuw Portret Hendrik III van Frankrijk RP-P-2003-37
Anoniem, 20ste eeuw (F.E.?) Ex Libris voor Friedrich Hirth Schenking jhr. G.C. Six, Laren RP-P-2003-466

***Bolt, Johann Friedrich** Geknield mannelijk naakt RP-P-2003-85
***Dietrich, Christian Wilhelm Ernst** Vrouw met kinderen voor het venster RP-P-2003-286

***Eichler, G.** Reeks van vier Nederlandse landschappen RP-P-2003-408 t/m 411

***Fridrich, Jacob Andreas (der Ältere)**, naar Georg Philipp Rugendas' Consilium summis de rebus...; vier voorstellingen uit Vergilius' Aeneis RP-P-2003-289 t/m 292

***Glume, Johann Gottlieb** Dame met parasol RP-P-2003-182

***Haubenstricker, Paul**, naar Martin Johann Schmidt De drie kruisen RP-P-2003-184

Haid, Johann Elias (toegeschreven aan) Maria Magdalena Schenking kunsthandel Lutz Riester, Freiburg (BRD) RP-P-2003-248

***Häublin, Nicolaus** Portret van de mysticus Jakob Böhme RP-P-2003-169

***Heideloff, Nicolaus** Grande Chasse donnée au Baerensee près de Stuttgart... 1782 RP-P-2003-285

***Hertz, Johann Daniel** Aetatis humanae Gradus / Die Stufen des menschliche Alters: serie van elf gravures met de leeftijden van de mens RP-P-2003-227 t/m 237

***Kilian, Lucas**, naar Johann Mathias Kager Sanctuarium Christianorum: titelblad en serie van 16 gravures met Christus en de twaalf apostelen, met teksten uit het Credo RP-P-2003-11 t/m 27

***Kilian, Lucas** Septem Artium Liberalium icones / De Zeven Vrije Kunsten: titelblad en zeven gravures RP-P-2003-293 t/m 300

***Lorch, Melchior** Portret van Hubert Goltzius RP-P-2003-301

Mechel, Christian von Grafmonument van maarschalk Moritz von Sachsen in Straatsburg, 1776, met beschrijving Schenking kunsthandel C.G. Boerner, Düsseldorf RP-P-310 t/m 312

***Schellenberg, Johann Rudolph** Pour raiillerie: serie van zeven spotprenten RP-P-2003-203 t/m 209

***Schmidt, Martin Johann** De H.

Nikolaas van Tolentino redt schipbreukelingen RP-P-2003-87

***Stephan, Joseph** Landschap met ruïnes en figuren RP-P-2003-185

***Umbach, Jonas** Vier etsen met landschappen en mythologische figuren RP-P-2003-51 t/m 54

***Wirich, Heinrich**, naar Hendrick Goltzius Kapitein Infanterie en De Vaandrig RP-P-2003-412 en 413

Engeland

Chapman, J., naar Dominique Vivant Denon Egyptische zodiac uit de tempel te Tentyra Schenking R.A. Lunsingh Scheurleer, Amsterdam RP-P-2003-472
***Gaywood, Robert** Serie met de vijf zintuigen RP-P-2003-213 t/m 217
***Green, Valentine**, naar Anthony van Dyck De Tijd kortwiekt de vleugels van Cupido RP-P-2003-183

Frankrijk

***Anoniem** De Herfst (proefdruk) RP-P-2003-39

*Audran, Benoît, naar Peter Paul Rubens L'Échange des deux Reines RP-P-2003-31

***Bérain, Jean (le Vieux)** Diverses pièces très utiles par les Arquebuziè-res...1659: vier ornamentprenten met ontwerpen voor onderdelen van musketten of haakbussen RP-P-2003-454 t/m 457

***Bonnart, Henri (uitgever)** Twee kostuumprenten: Cavalier en manteau, en Dame en habit d'hiver RP-P-2003-283 en 284

Bonnart, Nicolas (uitgever) Berceuse de Monsieur le Duc de Bourgogne Schenking R.A. Lunsingh Scheurleer, Amsterdam RP-P-2003-836

***Boucher, François** Nouveau Livre de Vases: reeks van zeven ornamentprenten met ontwerpen van vazen, uitgegeven door de wed. F. Chéreau RP-P-2003-371 t/m 377

***Boutemie, Denis** Ouvrage rare et nouveau, contenant plusieurs desseins...se vendent chez B. Moncornet, 1636: serie van 19 ornamentprenten met titelblad RP-P-2003-145 t/m 164
***Brichet, Robert**, naar Joseph Franz Freiherr von Goez Exercises d'imagination de differens Caractères et formes humaines, Suite I: serie van 28 etsen RP-P-2003-56 t/m 83

***Canu, Le** Suites de Poëles antiques: serie van acht ornamentprenten met

ontwerpen voor haarden RP-P-2003-384 t/m 391

***Daret, Pierre**, naar Jacques Blanchard Thetis in de smidse van Vulcanus RP-P-2003-287

Décosterd, Marianne Portret Schenking van de kunstenaress RP-P-2003-447

***Dolivar, I** Nouveau Livre d'Autel: serie van zes ornamentprenten met ontwerpen van altaren RP-P-2003-392 t/m 397

***Guerard, Henri Charles** Portret van Eva Gonzales Schenking erven R. Wartena, Amsterdam RP-P-2003-218

***Guerin, Pierre-Narcisse** Le Vigilant: de ijverige kunstenaar RP-P-2003-30
Hutin, Charles François Vijf imaginaire grafmonumenten voor kunstenaars Schenking Huigen Leeflang, Amsterdam RP-P-2003-439 t/m 443

***Hyre, Laurent de la** Kinderbacchanaal RP-P-2003-170

Perelle, Gabriel Vues des belles maisons de France: titelblad Schenking R.A. Lunsingh Scheurleer, Amsterdam RP-P-2003-473

Pineau, Nicolas Album met reeksen ornamentprenten door verschillende graveurs naar ontwerpen van Pineau Schenking R.A. Lunsingh Scheurleer, Amsterdam RP-P-2003-474

***Pineau, Nicolas** Nouveaux Desseins de Plafonds inventés par Pineau et qui peuvent s'executer en sculpture ou en peinture, Parijs, 1727: serie van zes ornamentprenten met ontwerpen voor plafonds RP-P-2003-398 t/m 403

***Poulleau, Claude René Gabriel** Nouveau Dessin de Cheminée: reeks van vier ornamentprenten met ontwerpen voor schoorsteenmantels RP-P-2003-404 t/m 407

***Raux, ?** Serie van zes ornamentprenten met ontwerpen voor fontein, grafmonumenten en epitaaf RP-P-2003-378 t/m 383

***Réverdy, Georges** De bekering van Paulus RP-P-2003-49

Schopfer, Pierre Zonder titel Schenking van de kunstenaar RP-P-2003-448

***Taraval, Gustave** Plusieurs portails et portes: reeks van zes ornamentprenten met ontwerpen van poorten en portalen in verschillende bouwordes RP-P-2003-365 t/m 370

Villon, Jacques Zes etsen: Diner de Thèse, Mes petites Amies, Minne jouant avec un chien, Minne jouant aux poupées, Minne étendue sur le dos, près

73

d'un poêle, Les vingt ans fiers, Hommage à Rimbaud
Schenking de heer en mevrouw E. van der Vossen-Delbrück, Amsterdam
RP-P-2003-315 t/m 321

Italië

***Anoniem ca. 1560**, naar Michelangelo De profeet Jonas
RP-P-2003-38
***Anoniem (omgeving Antonio Fantuzzi)** Tien etsen met scènes naar de zuil van Trajanus
RP-P-2003-426 t/m 435
***Anoniem 16de eeuw**, naar Andrea Mantegna
Christus bevrijdt patriarchen, profeten en anderen uit het vagevuur
RP-P-2003-258
Anoniem 16de eeuw, naar Antonio Fantuzzi
Cartouche met landschap
Schenking R.A. Lunsingh Scheurleer, Amsterdam
RP-P-2003-837
***Beatrizet, Nicolas**, naar Michelangelo Triomferende Christus met kruis
RP-P-2003-10
***Bellavia, Marcantonio**, naar Annibale Carracci
H. Familie, heiligen en een mythologische scène
RP-P-2003-265 t/m 270
***Birago, Giampietrino (toegeschreven aan)**
Christuskop met doornenkroon, in omlijsting
RP-P-2003-257
***Bonacina, Giovanni Battista**, naar Ippolito Leoni
Portret van Kardinaal Prospero Fagnano
RP-P-2003-167
***Bonasone, Giulio**, naar Perino del Vaga
Bacchantenstoet
RP-P-2003-168
***Bonomi, Lucio**, naar Lazzaro Baldi
Kruisdraging, Geseling en Besnijdenis van Christus
RP-P-2003-260 t/m 262
***Carlone, Carlo Innocenzo**
Zittend mannelijk naakt
RP-P-2003-84
***Carracci, Agostino**
Hond
RP-P-2003-259
***David, Giovanni**
Landschap met herders bij graftombe
RP-P-2003-140
***Gandolffi, Gaetano**
Bedevaardtangers
RP-P-2003-86
***Ghitti, Pompeo**, naar Titiaan
Doornenkroning van Christus
RP-P-2003-40
***Girelli, Pietro Paolo**
Boog van Constantijn en Boog van Septimius Severus
RP-P-2003-252 en 253
***Lafréry, Antonio (uitgever)**
Amfiteatro Castrense en Tempel van Antonio en Faustina in Rome
RP-P-2003-271 en 272
***Lafréry, Antonio (uitgever)**
Theatrum sive Coliseum Romanum
RP-P-2003-171
***Lasinio, Carlo (toegeschreven aan)**
Veduta della Porta al Prato: serie van

twalf etsen met Florentijnse straatventers
RP-P-2003-190 t/m 202
***Leoni, Ottavio Mario**
Zelfportret
RP-P-2003-256
***Longhi, Allesandro**
Portret van Giovanni Battista Piazzetta
RP-P-2003-187
***Capitelli, Bernardino**, naar Rutilio di Lorenzo Manetti
Drie episoden uit het vroege leven van de H.Bernardino van Siena: negen etsen uit serie van twaalf
RP-P-2003-239 t/m 247
***Orsi, Tranquillo**, naar Giovanni Migliara
Capriccio met ruïne en figuren
RP-P-2003-254
***Petrucci, Pietro Paolo**, naar Lazzaro Baldi
De H. Familie in een landschap
RP-P-2003-263
***Piranesi, Francesco**, naar Giovanni Battista Piranesi
Vier gezichten in Pompeï en de Villa Medici
RP-P-2003-4 t/m 8
***Rota, Martino**
Paus Pius V sluit een verbintenis met Philips II, koning van Spanje
RP-P-2003-264
***Scolari, Giuseppe (toegeschreven aan)**
De boetvaardige Maria Magdaleana
RP-P-2003-141
***Sole, Giovanni Battista del**, naar Johann Christophorus Storer
De zelfmoord van Lucretia
RP-P-2003-255
***Triva, Antonio Domenico**
Allegorie op de wijsheid, de kunsten en de vergankelijkheid
RP-P-2003-28
***Vico, Aenea**
Portret van Antonio Francesco Doni
RP-P-2003-55
***Zilotti, Bernardo**
Landschap met herders en vee
RP-P-2003-186

Japan

Hokusai, Katsushika
Surimono
Schenking J.H.W. Goslings, Epse
RP-P-2003-585
Hukuei, Shunkosa
Arashi Rikan II als Danshichi Kurobei
Schenking J.P. Filedt Kok, Amsterdam
RP-P-2003-449
Kogyo, Tsukioka
Aoi no Ue: Japanse acteur, Nogaku hyakuban; uit de reeks Honderd No stukken
Schenking Eric van den Ing, Uden
RP-P-2003-279
***Kogyo, Tsukioka**
Vier afbeeldingen van acteurs, uit de reeks Honderd No stukken
1922
RP-P-2003-275 t/m 278
***Koson, Ohara**
Vier kleurenhoutsneden met pauw en reigers
RP-P-2003-219 t/m 222
***Kunichika, Toyohara**
Drie prenten met de acteur Danjuro in verschillende rollen, uit de reeks Honderd rollen van Ichikawa

Danjuro
RP-P-2003-210 t/m 212
***Kunisada, Utagawa (II)**
De Sumo worstelaar Ikuzuki Keitaemon naast een afdruk van zijn hand
RP-P-2003-142
***Kunisada, Utagawa**
Drie Shunga-boeken met houtsneden
RP-P-2003-582 t/m 584
***Kyosai, Kawanabe**
Shoki, de kwelgeest van demonen
RP-P-2003-143
***Rinsaku, Akamatsu**
Rokkozan: Landschap met wandelaars, uit de serie Hanshin meisho zu
RP-P-2003-274
***Shunsen, Natori**
Ichikawa Sumizo als Gonpachi; uit reeks portretten van acteurs in verschillende rollen
RP-P-2003-144
***Suizan, Miki**
Shinsen Kyoto meisho dai-isshu: een bezoek aan de Kiyomizutempel; uit de eerste reeks Gezichten in Kyoto
RP-P-2003-273
Tadashighe, Ono
Landschap, genummerd 18/30
1970
Schenking Ger Luijten, Oudewater
RP-P-2003-467
Utamaro, Kitagawa
Getrouwde man en weduwe met rookgerei; uit de reeks Negai no ito-guchi
Schenking J.H.W. Goslings, Epse
RP-P-2003-476
***Yoshiiku, Utagawa**
Man op rustbed in Japans landschap
RP-P-2003-249
Yoshitoshi, Tsukioka
Het dorp van de Shi tijdens een maanverlichte nacht; uit de reeks One hundred aspects of the moon
Schenking J.P. Filedt Kok, Amsterdam
RP-P-2003-450

Foto's

Altobelli e Ci
Zeven gezichten in Rome en omgeving: de Basilica van Constantijn, het Forum Trajanum, de Tempel van Antoninus en Faustina, het Capitool, de S. Lorenzo fuori le Mure, Le Colonacce ofwel Foro di Nerve, en de watervallen van Tivoli
Schenking Josje Janse-de Ronde Bresser, Amsterdam
RP-F-2003-150 t/m 156
Altobelli e Ci (?)
Een galerij in het Vaticaan en het interieur van de S. Paolo fuori le Mure
Schenking Josje Janse-de Ronde Bresser, Amsterdam
RP-F-2003-157 en 158
Anoniem
Autochrome: landschap met water en boerderijen of schuren
RP-F-2003-34
Anoniem
Prentbriefkaart van het Rijksmuseum Amsterdam, gezien vanaf de zijde van het Museumplein
Schenking Prentenkabinet van de Universiteit Leiden
RP-F-2003-37
Anoniem
Stereofoto van een koraal

74

Schenking Hans Rooseboom, Amsterdam
RP-F-2003-96
Anoniem (Engels)
Album 'Holland 1913'
RP-F-2003-4
Anoniem (Engels?)
Albumblad met 8 ronde Kodak-foto's ('Leeuwarden 1897').
Schenking Hans Rooseboom, Amsterdam
RP-F-2003-123
Anoniem (Frans)
Cyanotypie: gezicht in de markthallen van Saint-Denis in aanbouw
RP-F-2003-1
Anoniem (Frans)
Autochrome: officieren met seinvlaggen
RP-F-2003-33
Anoniem (Frans)
Gezicht op de Boulevard Strasbourg, Parijs
Schenking Mattie Boom, Leiden
RP-F-2003-149
Anoniem (Nederlands)
Album met foto's van de Amstel
RP-F-2003-5
Anoniem (Nederlands)
Elf negatieven (behorend bij RP-F-2003-5)
RP-F-2003-6 t/m 16
Anoniem (Nederlands)
Album 'Amateur-Photographiën'
RP-F-2003-17
Anoniem (Nederlands)
Reproductie van een ets van Rembrandt, 'De Omval' (B. 209) uit 1645
Schenking Gemeentearchief Amsterdam
RP-F-2003-36
Anoniem (Nederlands)
Met de hand ingekleurde glasdia van paddestoelen
Schenking Zeeuwse Bibliotheek, Middelburg
RP-F-2003-38
Anoniem (Nederlands)
Daguerreotypie: portret van 'Grootpapa en Grootmama van Muelbracht-Lax' (mr. Andreas van Mülbrecht en Dorothea Catharina Machteld Lax)
Schenking Marie-Jeanne van Hövell tot Westerfliet, Amsterdam
RP-F-2003-88
Anoniem (Nederlands)
Ambrotypie: groepsportret van drie vrouwen en één man
Schenking Marie-Jeanne van Hövell tot Westerfliet, Amsterdam
RP-F-2003-89
Braun, Adolphe, e.a.
Stereofoto's van Parijs, Boston en New York
RP-F-2003-18 t/m 26
Ganter, Willem
Reproductie van een schilderij of tekening van Salomon Verveer
Schenking Mattie Boom, Leiden
RP-F-2003-146
Crette, Louis
Gezicht in een tuin
RP-F-2003-2
Emerson, P.H.
Zes foto's van landschappen (uit Pictures of East Anglian Life), uit de nalatenschap van Albert Kapteyn
Schenking G.H. Abrahamse, Utrecht
RP-F-2003-137 t/m 141
Fotoboeken en stofomslagen
uit de nalatenschap van Jan van Male
Schen-

king Wim van Keulen, Haarlem
RP-F-2003-35
Hooghwinkel, M.
Gezicht op een molen
Schenking A. Hooghwinkel, Amstelveen
RP-F-2003-148
Jager, Andries, H.Ph.J. Schuiten en L.J. Verhoeven
Cartes-de-visite: kunstreproducties
RP-F-2003-27 t/m 32
Kapteyn, Albert
Dertien foto's met landschappen en stadsgezichten
Schenking G.H. Abrahamse, Utrecht
RP-F-2003-124 t/m 136
Kapteyn, Albert (?)
Portret van een metaalbewerker (?): reproductie van een prent, en een ets
Schenking G.H. Abrahamse, Utrecht
RP-F-2003-143 t/m 145
Kimbei, Kusukabe, e.a.
Album met 162 Japanse foto's (plus 6 losse foto's), uit de nalatenschap van S.C. Bosch Reitz
Schenking jhr. G.C. Six, Laren
RP-F-2003-147
Kleingrothe & Staffhell, e.a.
Vijf albums met foto's (en 12 losse foto's) van Nederlands-Indië uit het bezit van de familie Sandel
Verworven met steun van de Mondriaan Stichting
RP-F-2003-102 t/m 106 (albums) en 107 t/m 118
Luxe Papierwarehandel v/h Roukes & Erhart, N.V. (uitgever)
Prentbriefkaart: gezicht op de IJsselhaven te Rotterdam
Schenking Mattie Boom, Leiden
RP-F-2003-98
Moholy-Nagy, Lucia
Portret van Nelly van Doesburgh; Portret van Nelly van Doesburgh; Dubbelportret van Nelly en Theo van Doesburgh
Verworven met steun van het Paul Huf Fonds
RP-F-2003-99 t/m 101
Petit, Pierre
Vijf portretten, van de politicus en *académicien* Frédéric-Alfred-Pierre, comte de Falloux, de schrijver Alphonse Karr; twee onbekende mannen en een onbekende vrouw
Schenking Josje Janse-de Ronde Bresser, Amsterdam
RP-F-2003-159 t/m 164
Petit, Pierre (toegeschreven aan)
Portret van een onbekende man en portret van een onbekend meisje
Schenking Josje Janse-de Ronde Bresser, Amsterdam
RP-F-2003-165 en 166
Sabel'skij, V.
Album met foto's van de Keizerlijke Militaire Medische Academie in Sint-Petersburg
RP-F-2003-3
Schaefer, J.H. (uitgever)
Prentbriefkaart van het standbeeld van de Hollandse Stedenmaagd te Rotterdam
Schenking Mattie Boom, Leiden
RP-F-2003-97

Snouck Hurgronje, C.
Boek Bilder aus Mekka. Mit erläuterndem Texte, Leiden
1889, en diverse losse foto's
Schenking Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, Den Haag
RP-F-2003-39 t/m 87
Stengel & Co.
Twee lichtdrukken van Innsbruck
Schenking Jan Daan van Dam, Amsterdam
RP-F-2003-94 en 95
Vermeulen, A.A.
Drie reproducties van tekeningen (door H.J. van den Brink) van kasteel Stoutenberg bij Amersfoort, en een van het Aartsbisschoppelijk Seminarie te Driebergen
Schenking Hans Rooseboom, Amsterdam
RP-F-2003-90 t/m 92
Wegner & Mottu
Vier reproducties van schilderijen van Willem Gruyter Jr. (De Maas bij Dordrecht en Strand te Swansea), Hermanus Koekkoek (Strandgezicht bij onstuimig weder) en Ary Pleijsier (Gezicht op Goeree)
Schenking Mattie Boom, Leiden
RP-F-2003-119 t/m 122

Documenten en objecten

Vijftig brieven en documenten van de firma Frans Buffa & Zonen
Tot het ensemble behoren brieven van onder anderen J. Israël's, M. Liebermann, J. Maris, H.W. Mesdag, W. Roelofs, Wv.B. Tholen, J.H. Weissenbruch, F. Hart Nibbrig en een geïllustreerd briefje van I. Israëls
RP-D-2003-2 t/m 50
Enkele losse brieven
van Berthe Morisot en G.H. Breitner
RP-D-2003-1 en RP-D-2003-54
Een verzameling van 233 brieven en briefkaarten van R.N. Roland Holst
aan de glazenier Wv. Bogtman, dossiers met enkele brieven met betrekking tot de nalatenschap van R.N. Roland Holst aan het Rijksprentenkabinet en foto's, glasnegatieven en andere documenten
Geruild voor 6 affiches (doubletten)
RP-D-2003-106
Vijfenvertig uitnodigingen voor dieners van Les Amis de l'Art Japonais
uit de jaren 1906-1911
Schenking jhr G.C. Six, Laren, uit de nalatenschap van S.C. Bosch Reitz
RP-D-60 t/m 105

Schilderijen

Gellée, Claude, genaamd Le Lorrain
Havengezicht bij zonsopgang, 1637-1638
Aankoop dankzij de Sponsor Loterij, met steun van de Vereniging Rembrandt, mede dankzij het Prins

75

Bernhard Cultuurfonds, het Rijksmuseum Fonds en een particulier SK-A-4977

Grégoire, Jan Het bevrijdingsfeest op de Dam op 9 mei 1945 Schenking mevrouw C.E. van Dam-van Perlstein, Amsterdam, voor de afdeling Nederlandse geschiedenis SK-A-4979/NG-2003-56

Longhi, Pietro Portret van een Venetiaanse familie met een bediende die koffie serveert Aankoop met gelden van de Sponsor Loterij SK-A-4980

Lijsten

Twee 17de-eeuwse schilderijlijsten met kwabornament Aankoop met gelden van het Rijksmuseum Fonds SK-L-4008 en 4009

Bibliotheek

Selectie van bijzondere aanwinsten

Abrahami Gorlaei Antverpiana dactylotheca seu annulorum sigillarium quorum apud priscos tam Graecos quam Romanos usus, e ferro aere argento et auro promptuarium, accesserunt variarum gemmarum quibus antiquitas in sigillando uti solita sculpturae

Abraham van Goorle Lugdunum Bataavorum?, 1601? BI-2003-2675

The art of sketching from nature Philippe H. Delamotte London, Bell and Daldy, 1871 BI-2003-2515

Art sales catalogues (Volume IV part I), 1881-1900 based on Frits Lugt's Répertoire des catalogues de ventes publiques intéressant l'art ou la curiosité La Haye 1964 Leiden, Inter Documentation Company, 2003 Betreft 4400 veilingcatalogi op 2500 microfiches BI-2003-2716

An essay on the invention of engraving and printing in chiaroscuro, as practised by Albert Dürer, Hugo di Carpi, &c. and the application of it to the making of paper hangings of taste, duration and elegance John Baptist Jackson London, printed for A. Millar, S. Baker, J. Whiston and B. White and L. Davis, 1754 BI-2003-2516

Hints on light and shadow, composition, etc. as applicable to landscape painting Illustrated by examples by Samuel Prout London, Ackermann, 1838 BI-2003-2487

Horae B.M.V. 158 Stundenbuchdrucke der Sammlung Bibermühle 1490-1550

Herausgegeben von Heribert Tenschert und Ina Nettekoven Ramsen, Heribert Tenschert, 2003, 3 dln. in cassette BI-2003-1845a-c

Iconologia, of uytbeeldinghe des verstands van Cesare Ripa Amsterdam, Cornelis Danckerts, ca. 1656 BI-2003-2674

Koddige en ernstige opschriften, op luyfels, wagens, glazen, uithangborden, en andere tafereelen van langerhand by een gezamelt en uitgeschreven door een liefhebber der zelve (Jeroen Jeroense = Hieronymus Sweerts) Amsterdam, Jeroen Jeroense, 1698-1700 Schenking mevrouw E. Kuik, Oosterbeek BI-2003-1142

Later Chinese painting and calligraphy 1800-1950 Robert Hatfield Ellsworth New York, Random House, 1987, 3 dln. in cassette BI-2003-1726a-c

Liber Studiorum of Claude Lorraine, engraved from the drawings in the British Museum by F.C. Lewis London, F.C. Lewis, 1840 Appears to have been the copy of the Bank of England Library and Literary Association BI-2003-1128 **Mémoires et voyages, ou lettres écrites à diverses époques, pendant des courses en Suisse et en Calabre** par M. (Marquis Astolphe Louis Léonard) de Custine Louvain, F. Michel, 1830 Schenking mevrouw E. Kuik, Oosterbeek BI-2003-0640

Nihon emakimono zenshu (Japanese scroll paintings) Tokyo, Kadokawa, 1958-1969, 24 dln. BI-2003-2735

Painting illustrated in three dialogues, containing some choice observations upon the art, together with the lives of the most eminent painters, from Cimabue, to the time of Raphael and Michel Angelo with an explanation of the difficult terms William Aglionby, London, printed by John Gain for the author, 1685 Appears to have been Sir Francis Lindley Wood's copy BI-2003-2200

Plantes et fleurs. Toute la flore vivante. Recueil artistique de photographies documentaires inédites Émile Bayard Paris, E. Barnard, 1906. 12 livraisons BI-2003-2350

Takeuchi Seiho by Kawakita Michiaki Kyoto, Mitsumura-Suiki-Shoin, 1981 BI-2003-0620

Valerii Maximi dictorum factorumque Memorabulum lib. IX, c'um I. Lipsii notis et indice vberimo Amstelodami,

apud Ioannem Ianssonium, 1660 Schenking mevrouw E. Kuik, Oosterbeek BI-2003-1129

Lijst van nieuwe tijdschriften

Amsterdam: monumenten en archeologie (2002-)

ArtMatters: Netherlands technical studies in art (2002-)

De Beeldenaar: munt- en penningkundig nieuws (1977-)

Codart courant (1998-)

Faenza: bolletino del Museo Internazionale delle ceramiche in Faenza (1995-)

Galéria: rocenka Slovenskej národnej galérie v Bratislava (2000-)

Ghereh: rivista di tappeti e tessile (1993-)

Hermitage magazine (2003-)

Hollands licht: kwartaalschrift over fotografie (1995-)

Im Blickfeld: Jahrbuch der Hamburger Kunsthalle (1994-)

Jaarboek voor munt- en penningkunde (1954-)

Kresge Art Museum bulletin (1985-)

Museo Stibbert Firenze: bolletino semestrale del Museo Stibbert (1999-)

Nieuwste tijd: kwartaalschrift voor eigentijdse geschiedenis (2000/1-)

Open: Stichting Kunst en Openbare Ruimte (2001-)

Porticus: journal of the Memorial Art Gallery of the University of Rochester (1977-)

Revisto do MASP: Museo de Arte de Sao Paulo (1992-)

Studi Tizianeschi: annuario della Fondazione Centro Studi Tiziano e Cadore (2003-)

In totaal werden 3817 aanwinsten ingeschreven, waarvan 2706 boektitels, 30 tijdschrifttitels en 1081 veilingcatalogi. Het aantal boek- en tijdschrifttitels bedraagt 2736. Van de 30 nieuw opgenomen jaarverslagen en tijdschrifttitels zijn 6 jaarverslagen, 17 tijdschriftabonnementen en 7 afgesloten tijdschriften. Na opzegging of afsluiting van 14 tijdschriften komt het totaal aantal abonnementen op 528. Het aantal lopende jaarverslagen is 147. Het totaal aantal tijdschrifttitels en jaarverslagen is 3056 (records in tijdschriftendatabase). Het aantal zoekacties in Picarta bedraagt 4986, in de Nederlandse Centrale Catalogus via WinIBW 70. In totaal zijn 18 aanvragen in het kader

van interbibliothecair leenverkeer ingediend bij derden, en 33 aanvragen ontvangen van derden.

Projecten

1. Ontsluiting Collectie Frits Keers is voltooid. Het totale aantal ontsloten boeken uit deze collectie bedraagt 3384, waarvan bijna 1000 boeken zijn hersteld.

2. Ontsluiting Collectie Scholten, afkomstig van de Gerrit Rietveld Academie. Het aantal ontsloten boeken bedraagt 915 waarvan 292 in 2003. Hiervan zijn 288 banden gerestaureerd door de firma 'Mooie Boeken'.

3. Ontsluiting Collectie Steven Joseph; 393 boeken zijn ontsloten.

4. De controle en het bijwerken van de afgesloten tijdschriften is afgerond.

5. De software van de catalogus van de bibliotheek op Internet is tweemaal vernieuwd en in december gekoppeld aan Adamnet.

Restauratie en conservatie

Beeldhouwkunst en kunstnijverheid

Beeldhouwkunst

Cornu, Jean Aeneas ontvangt wapens van Venus, gips met saus, ca. 1704-1710 BK-1957-25

Canova, Antonio (naar) De drie gratiën, marmer, ca. 1820-1840 BK-NM-12727

Meubelen

Kabinet met bloemenmarqueterie Amsterdam, ca. 1690-1710 BK-1954-5

Penningkast van mahoniehout Nederland, ca. 1800 Collectie Koninklijk Oudheidkundig Genootschap (zonder nummer)

Armstoel van mahoniehout Nederland, ca. 1820-1840 BK-1965-37-C

Kussenkast, belijmd met ebbenhout Nederland, ca. 1650-1675 BK-16625

Stoel van notenhout Frankrijk, ca. 1750 BK-16852-M

Keramiek

Plaque van faïence Delft, ca. 1650-1675 BK-NM-476

Textiel

Tafelkleed, wol en zijde Nederland, ca. 1650 BK-KOG-40-A

Weefsel, zijde Nederland, ca. 1740-1760 BK-NM-3667

Vlag, katoen, beschilderd Indonesië, ca. 1850-1860 NG-BR-47

Vlag, katoen Indonesië, ca. 1850-1860 NG-BR-42

Vlag, katoen met applicaties Indonesië, ca. 1850-1860 NG-BR-55

Vlag, katoen en wol Indonesië, ca. 1850-1860 NG-BR-53

Vlag, katoen en wol Indonesië, ca. 1850-1860 NG-BR-52

Vlag, katoen Indonesië, ca. 1850-1860 NG-BR-45

Shawl, zijde bedrukt met de landkaart van Nederland, België, Frankrijk, Spanje, Duitsland en de Zwitserse grens Engeland?, ca. 1940-1945 NG-2002-50

Shawl, zijde bedrukt met de landkaart van Frankrijk Engeland?, ca. 1940-1945 NG-2002-51

Nederlandse geschiedenis

Vanaf 28 april kon het restauratieatelier vanwege de asbestsituatie niet meer worden gebruikt.

Model van een kerkship Gerestaureerd en geëxposeerd op Schiphol KOG 1780

Schildersmodel van 19de-eeuws zeilschip (Herinventarisatie, zonder nummer in depot aangetroffen) NG-2003-27

Rijksprentenkabinet

Vanaf 28 april kon het restauratieatelier vanwege de asbestsituatie niet meer worden gebruikt.

Gerestaureerd (vóór 28 april)

154 tekeningen en 1299 prenten.

Geconserveerd (na 28 april):

240 stuks bruiklenen

Ca. 3000 foto's van de afdeling Nederlandse geschiedenis

Ca. 2000 prenten en tekeningen uit de collectie Emmering

Alle Japanse boekjes en de helft van de schetsboekjes (totaal ca. 1000 stuks) zijn in opgevulde dozen geplaatst.

Handelingen ter voorbereiding van de verhuizing:

De dozen voor de verhuizing van de prenten en tekeningen, de glas- en stereonegatieven en de foto's zijn gereedgemaakt

Tentoonstellingen

Werkzaamheden voor de Goltzius-tentoonstelling en de Witsententoonstellingen in Dordrecht en het Gemeentearchief van Amsterdam.

Schilderijen

Vanaf 28 april kon het restauratieatelier vanwege de asbestproblemen niet meer worden gebruikt. De schilderijen van Flinck, Lievens en Rembrandt konden in de periode na 28 april dankzij de gastvrijheid van het Mauritshuis en het Van Gogh Museum worden gerestaureerd.

Brekelenkam, Quiringh Gerritsz. van

De kleermakerswerkplaats SK-C-112

Flinck, Govert Mercurius, Argus en Io SK-A-3133

Lievens, Jan Samson en Delilah SK-A-4089

Moreelse, Paulus Meisje bij een spiegel SK-A-2330

Pietersz., Pieter Zes waardijns van de Lakenen Amsterdam, 1599 SK-A-865

Potter, Paulus Koeien in de weide bij een boerderij SK-A-317

Potter, Paulus Orpheus en de dieren SK-A-317

Rembrandt Jeremia treurend over de verwoesting van Jeruzalem SK-A-3276

Wouwerman, Philips Hertenjacht SK-A-80

Bij de meeste restauraties werd schildertechnisch onderzoek verricht, en in verband met de lopende restauratie ook bij *De Verheerlijking van Maria* van Willeboirts Bosschaert, SK-A-598. 38 schilderijen kregen een klimaatvitrine voor o.a. tentoonstellingen. Extern werden 15 van de 65 schilderijen uit de Vanmour-reeks gerestaureerd, mede in verband met de tentoonstelling die in de zomer in het Rijksmuseum werd gehouden en in december in Istanbul opende. De restauratie van de schilderijen werd verricht door Gwendolyn Boeve-Jones te Wassenaar; van de lijsten door de firma Pakhuis te Amsterdam.

Digitalisering en verhuizing

Vele honderden schilderijen en lijsten werden conservatorisch behandeld in het kader van het lopende digitaliseringsproject, de voorbereidingen voor verhuizing en t. b.v. langdurige bruiklenen. De inlijsting werd verbeterd, er werden achterkantbeschermingen aangebracht en eerstehulp-behandelingen (consolidatie) uitgevoerd. Van vele honderden schilderijen werden conditiebeschrijvingen gemaakt. Het restauratieatelier organiseerde in het voorjaar een workshop voor conservatoren, behoudsmedewerkers en expeditie over het hanteren van schilderijen. Meer dan 2000 schilderijen werden verhuisklaar gemaakt en ingepakt ter voorbereiding van de verhuizing naar

de Philipsvleugel, naar het depot in Lelystad en naar de verschillende satellieten en diverse bruikleennemers tijdens de sluitingsperiode. Ruim honderd van deze schilderijen, inclusief de 'Nachtwacht', werden in december naar de presentatie in de Philipsvleugel overgebracht en opgehangen.

Bibliotheek

462 boeken gerestaureerd, hersteld of ingebonden via opdrachtbonnen
700 boeken hersteld of ingebonden uit de collectie Frits Keers
1 fotoalbum gemaakt bij het afscheid van G. Nieuwenkamp
1 gedenkboek gemaakt bij het overlijden van een medewerker
Scholencollectie gereinigd en teruggeplaatst; supervisie over de externe restauratie van 288 banden uit de collectie

12 dozen beplakt met linnen

10 portefeuilles gerepareerd

10 boeken gerestaureerd voor het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap

3 mappen en 1 doos gemaakt voor het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap

8 stofomslagen vastgezet en opgeplakt voor de afdeling commerciële zaken

3 boekjes gemaakt voor de afdeling educatie, evenementen

20 archiefbakken gemaakt

fiches gesneden en ingezaagd

5050 zelfkleef etiketten gesneden

302 stofomslagen ingeplakt

Het restauratieatelier kon vanwege de asbestsituatie tien weken niet worden gebruikt. In die periode is assistentie verleend bij de conservering van de fotocollectie van de afdeling Nederlandse geschiedenis. Voor andere afdelingen en tentoonstellingsprojecten werden 26 opdrachten voor snijwerk en plakwerk uitgevoerd.

Bruiklenen aan tentoonstellingen

80

Ook voor het bruikleenverkeer was 2003 een onrustig jaar. Meer dan andere jaren het geval was, werd een aantal bruikleenverzoeken op het laatste moment om diverse redenen ingetrokken, en door de asbestsituatie in het Rijksmuseum konden wij van onze kant een aantal toegezegde bruiklenen niet leveren.

In het jaar 2003 werden aan 81 tentoonstellingen georganiseerd door musea en instellingen in binnen- en buitenland 148 schilderijen, 10 aquarellen, 15 zilveren voorwerpen, 4 beelden, 2 pistolen, 55 stuks Aziatisch porselein, 13 diverse voorwerpen, 1 stuk goudleer, 1 servet, 30 voorwerpen uit de Nova Zemblacollectie, 11 stuks aardewerk, 1 tapijt, 1 kamerscherm, 1 stuk bekledingsstof, 25 foto's, 5 schetsboeken, 3 brieven, 6 boekillustraties, 457 prenten, 82 tekeningen, 6 koperplaatjes en 3 boeken in bruikleen afgestaan:

A

Alkmaar, Stedelijk Museum Alkmaar: Land in zicht
Amberg, Stadtmuseum: Der Winterkönig
Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum: Amsterdams zilver
Amsterdam, Amsterdams Historisch Museum: Boeken om naar te kijken
Amsterdam, Fotografiemuseum: Panorama Amsterdam
Amsterdam, Geelvinck Hinlopen Huis: Provincieborden
Amsterdam, Gemeentearchief: Bernard Eilers
Amsterdam, Gemeentearchief: Witsen en Amsterdam
Amsterdam, Huis Marseille: Benjamin Brecknell Turner
Amsterdam, Museum Amstelkring: vaste opstelling
Amsterdam, Nieuwe Kerk: Stad en Land
Amsterdam, Nieuwe Kerk: Rare snuiters
Amsterdam, Ninsee: Doorbreek de stilte
Amsterdam, Theaterinstituut: Speelruimte, 1000 jaar theater
Amsterdam, Universiteitsbibliotheek: Geschreven, Getekend en Geschilderd
Amsterdam, Universiteitsbibliotheek: Coloritto

Amsterdam, Van Gogh Museum: Vincents smaak
Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten: Fatale vrouwen
Avignon, Musée Calvet: Bloemaert - une exposition dossier

B

Baltimore, The Baltimore Museum of Art: Painted Prints
Bergen NH, Museum Kranenburgh: Ali Goubitz
Birmingham, Birmingham Museum & Art Gallery: Turner's Britain
Boston, Museum of Fine Arts: Rembrandt's Artistic Journey
Breda, Cultureel Centrum De Beyer: Foto's
Breda, Breda's Museum: De kisten van Van Gogh
Breda, Breda's Museum: C.C. Huysmans
Brugge, Groeningemuseum: Grafische kunsten in Venetië
Brussel, Paleis voor Schone Kunsten: Ferrara: gli Este e l'Europa

C

Caen, Musée des Beaux-Arts: Il Barocco nella visione gesuita
Dallas, Meadows Museum: Spaanse meesters tekeningen 1500-1900
Delft, Stedelijk Museum Het Prinsenhof: Van Kloosterhof tot Prinsenhof
Den Haag, Gemeentemuseum: Johan Barthold Jongkind (1819-1891)
Den Haag, Haags Historisch Museum: De Winterkoning
Den Haag, Museum Mesdag: Sir Lawrence Alma Tadema, raadgever en vriend van Hendrik Willem Mesdag
Den Haag, Museon: opstelling Nova Zembla
Dessau, Schloss Oranienbaum: Oranienbaum-Huis van Oranje
Dordrecht, Dordrechts Museum: Witsen en zijn vriendenkring
Dresden, Staatliche Kunstsammlungen Dresden: 2. Sächsische Landesausstellung
Dublin, National Gallery of Ireland: Love Letters

E

Elburg, Gemeentemuseum Elburg: Email eeuwenoud en gloednieuw

Essen, Villa Hügel: Die flämische Landschaft

F

Florence, Museo San Marco: Miniatura del '400 a San Marco

G

Genoa, Galleria nazionale di Palazzo Spinola
Groningen, Groninger Museum: Fatale vrouwen
Groningen, Groninger Museum: Bont en Blauw. Tweehonderd topstukken

H

Haarlem, Frans Halsmuseum: Frans Hals en het genrestuk in Haarlem 1610-1635
Haarlem, Teylers Museum: Jacob Maris. Ik denk in mijn materie
Hamburg, Hamburger Kunsthalle: Im Blickfeld: Jan Massys, Flora

I

Istanbul, Topkapi Saray Museum: De Ambassadeur; de Sultan en de Kunstenaar

L

Leeuwarden, Fries Museum: Herkomst Gezocht
Leeuwarden, Fries Museum: De Friese Nassaus
Leuven, Museum VanderKelen-Mertens: Maanden en Jaargetijden
Londen, Victoria and Albert Museum: Gothic Art for England 1400-1547
Londen, Victoria and Albert Museum: Art Deco 1910-1939
Luxemburg, Musée national d'histoire et d'art: Chinese armorial porcelain

M

Madrid, Fundación Carlos de Amberes: Antoon van Dijck en de prentkunst
Madrid, Museo del Prado: Vermeer y el interior holandés
Madrid, Museo del Prado: Manet en el Prado
Mainz, Landesmuseum Mainz: Beutekunst unter Napoleon

N

New York, Frick Collection: The drawings of François Boucher
New York, Frick Collection: Willem van Tetrode
Nijmegen, Valkhof: Jan Toorop, portret-tist

O

Ocala Florida, Appleton Museum of Art: Spaanse meesters tekeningen 1500-1900

P

Parijs, Musée de la Vie Romantique: Les Froment-Meurice
Parma, Galleria Nazionale: Parmigianino e il Manierismo in Europa

R

Rijswijk, Museum Rijswijk: Email eeuwenoud en gloednieuw
Rome, Palazzo Venezia: Persone. Il Ritratto di Gruppo dall'Aristocrazia al Quarto Stato
Rome, Scuderie del Quirinale: Il mito classico e cristiano
Rome, Scuderie del Quirinale: Rembrandt in Rome
Rotterdam, Kunsthall: Vlammeend pen-seel. Roken in de kunst
Rotterdam, Kunsthall: De blijvende verlokking

S

Sèvres, Musée National de Céramique: La faïence au XVIIIe siècle
St. Louis, St. Louis Art Museum: Painted Prints

T

Taipei, National Palace Museum: Taiwan, Holland and East Asia in the 17th century
Tokyo, National Museum of Western Art: Rembrandt, the bible, mythology and ancient history

U

Utrecht, Centraal Museum: Adriaen Coorte

W

Washington, National Gallery of Art: Thomas Gainsborough
Wenen, Kunsthistorisches Museum: 500. Geburtstag Kaiser Ferdinands I
Wenen, Kunsthistorisches Museum: Parmigianino e il Manierismo in Europa
Wenen, Kunsthistorisches Museum: Die flämische Landschaft
Wenen, Österreichische Galerie Belvedere

81

Tentoonstellingen en presentaties

Eregalerij

30 november 2002 t/m 16 maart 2003
Rondom Jordaens
Vlaamse meesters in het Rijksmuseum
projectleiding Roosmarijn Ubink
conservator Jan Piet Filedt Kok
ruimtelijke vormgeving inrichtingsprojecten Rijksmuseum

Rijksprentenkabinet

7 maart t/m 28 april 2003
Gespierd brons
Beelden van Willem van Tetrode (ca. 1525-1580)
i.s.m. The Frick Collection, New York
projectleiding Wendela Brouwer, Roosmarijn Ubink
conservator Frits Scholten
grafische vormgeving Victor Levie

Afdeling Nederlandse Geschiedenis

26 oktober 2002 t/m 5 januari 2003
Document Nederland: Feest!
Foto's van Morad Bouchakour
projectleiding Arend-Jan Weijsters
conservatoren Jet Baruch, Mattie Boom
ruimtelijke vormgeving inrichtingsprojecten Rijksmuseum
grafische vormgeving (020) ontwerpers

4 juli t/m 26 oktober 2003
De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar
Op audiëntie in Istanbul (1727-1744)
projectleiding Arend-Jan Weijsters, Noortje Iserief
conservator Eveline Sint Nicolaas
ruimtelijke vormgeving inrichtingsprojecten Rijksmuseum
grafische vormgeving Berry Slok

Philipsvleugel

7 maart t/m 25 mei
Hendrick Goltzius (1558-1617)
Tekeningen, prenten en schilderijen
i.s.m. The Toledo Museum of Art, Toledo, The Metropolitan Museum of Art, New York
projectleiding Wendela Brouwer, Noortje Iserief, Roosmarijn Ubink

conservatoren Huigen Leeflang, Jan Piet Filedt Kok
ruimtelijke vormgeving inrichtingsprojecten Rijksmuseum
grafische vormgeving Dick Letema

20 december 2003 t/m 2008
Rijksmuseum, De Meesterwerken
projectleiding Jan Rudolph de Lorm, Arend-Jan Weijsters, Roosmarijn Ubink
conservatoren Reinier Baarsen, Jan Piet Filedt Kok, Gijs van der Ham
ruimtelijke vormgeving Merckx + Girod (Evelyne Merckx)
grafische vormgeving Studio Irma Boom

Aanwinstenzaal

15 maart t/m 15 juni 2003
Uit het legaat van een lid van de Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst, A. van Rossum

21 juni t/m 21 september 2003
Schilderij van Longhi en ivoren beeldje van Rombout Verhulst

24 oktober - 7 december 2003
De collectie Drees

Schiphol

10 december 2002 t/m 6 april 2003
Dutch Design Glass from the Twenties
Conservator Nationaal Glasmuseum, Leerdam
grafische vormgeving Berry Slok

8 april t/m 1 september 2003
De Nederlandse ontmoeting met Azië
projectleiding Jan Rudolph de Lorm
conservator Kees Zandvliet
grafische vormgeving Berry Slok

2 september 2003 t/m 4 januari 2004
Etsen van Rembrandt
projectleiding Wendela Brouwer, Roosmarijn Ubink
conservator Ger Luijten
grafische vormgeving Berry Slok

FOAM Fotografiemuseum Amsterdam

8 november 2003 t/m 8 februari 2004
Dokument Nederland: Forever Young
Janine Schrijver fotografeert de nieuwe ouderen
Jaarlijkse foto-opdracht i.s.m. NRC
Handelsblad
projectleiding Arend-Jan Weijsters
conservatoren Jet Baruch, Mattie Boom
ruimtelijke vormgeving Foam, inrichtingsprojecten Rijksmuseum
grafische vormgeving Berry Slok

Publicaties van het Rijksmuseum

Bulletin van het Rijksmuseum
Jrg. 50 (2002), nr. 4
Jrg. 51 (2003), nr. 1, nr. 2
Amsterdam: Rijksmuseum; Zwolle: Waanders

Rijksmuseum Kunstkrant
Jrg. 29 (2003), nr. 1-6
Amsterdam: Rijksmuseum, afdeling educatie & publieksinformatie

Jaarverslag Rijksmuseum 2002
Amsterdam: Rijksmuseum
168 p.

Adieu Rijksmuseum
Barbara en René Stoeltie
Amsterdam: Rijksmuseum; Zwolle: Waanders
84 p.
ISBN 90-400-8919-1
€ 34,95

De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar. Op audiëntie in Istanbul
The Ambassador, the Sultan and the Artist. An audience in Istanbul
Eveline Sint Nicolaas, Duncan Bull, Günsel Renda
Amsterdam: Rijksmuseum; Zwolle: Waanders
48 p. (Rijksmuseum-dossiers)
ISBN 90-400-8788-1 (Nederlandse ed.)
ISBN 90-400-8789-x (Engelse ed.)
€ 15,90

Hendrick Goltzius (1558-1617). Tekeningen, prenten en schilderijen
Hendrick Goltzius (1558-1617). Drawings, prints and paintings
Huigen Leeflang, Ger Luijten
Amsterdam: Rijksmuseum; Zwolle: Waanders
352 p.
ISBN 90-400-8793-8 (Nederlandse ed.)
ISBN 90-400-8794-6 (Engelse ed.)
€ 52,50

Nederland in de Gouden Eeuw
Nelleke Noordervliet
Amsterdam: Rijksmuseum; Zwolle: Waanders
192 p.
ISBN 90-400-8921-3
€ 22,95

De Meesterwerken. Gids
The Masterpieces. Guide
Les Chefs-d'oeuvre. Guide
Die Meisterwerke. Führer
Las Obras maestras. Guía
Amsterdam: Rijksmuseum, afdeling educatie & publieksinformatie
144 p.
€ 5,-

Willem van Tetrode, sculptor (c. 1525 - 1580). Guglielmo Fiammingo scultore
Frits Scholten
Amsterdam: Rijksmuseum; Zwolle: Waanders
143 p.
ISBN 90-400-8781-4
€ 34,50

Publicaties van medewerkers

R.J. Baarsen

Bespreking van C. Willemijn Fock e.a., *Het Nederlandse interieur in beeld 1600-1900*, Zwolle 2001, *Oud Holland* 115 (2001-2002), pp. 224-230 (verschenen in 2003);
Bespreking van Hugh Roberts, *For the King's Pleasure: The furnishing and decoration of George IV's apartments at Windsor Castle*, Londen 2001, *Apollo* 156 (2003), pp. 54-55;
'Obituary: Theodoor Herman Lunsingh Scheurleer (1911-2002)', *The Burlington Magazine* 145 (2003), p. 452;
Bespreking van Brigitte Langer (red.), *Pracht und Zeremoniell – Die Möbel der Residenz München*, München 2003, *The Furniture History Society Newsletter* 152 (november 2003), pp. 8-9.

H. Baija

'Van verfspoor tot gemarmerde lijst', *KM, Kunstenaarsmaterialen* 45 (2003), pp. 49-51
'Een nieuwe lijst voor de Heilige Maatschap', *Bulletin van het Rijksmuseum* 51 (2003) nr. 2, pp. 138-144.

D.J. Biemond

'Europees hoogtepunt in de edelsmeedkunst keert terug', *Rijksmuseum Kunstkrant* 29 (2003) nr. 5, pp. 11-12.

J. Bikker

[met J.P. Filedt Kok, M. van de Laar en W. de Ridder] 'Drie portretten van Antwerpse burgers geschilderd door Jacob Jordaens', *Bulletin van het Rijksmuseum* 51 (2003) nr. 3, pp. 235-273.

Mw M. Boom

'Une industrie toute entière. Over de serie 'Hollande' (1858) en de ontwikkeling van de stereofotografie in Europa in de tweede helft van de jaren vijftig van de negentiende eeuw', in: Nelke Bartelings, Anton W.A. Boschloo, Bram de Klerck, Hans Rooseboom (red.), *Beelden in veelvoud. De vermenigvuldiging van het beeld in prentkunst en fotografie*, Leiden 2003 (Leids Kunst-historisch Jaarboek 12), pp. 295-316;
'Uit het fotoalbum van de schilder Willink', *Bulletin van het Rijksmuseum* 50

(2002) nr. 4, pp. 531-535;
'Negentiende-eeuwse fotografie en het publieke domein in de collecties van het Rijksprentenkabinet. Over foto's, fotoboeken, fotografen, uitgevers en publiek', *De Negentiende Eeuw*, themanummer 'Visuele cultuur in de negentiende eeuw', pp. 107-120;
'Nelly blijft in Nederland. Foto's van Van Doesburg aangekocht', *Rijksmuseum Kunstkrant* 29 (2003) nr. 4, pp. 20-21;
'Vrede in het Midden-Oosten. Frank Scholten fotografeert Palestina', *Nieuwsbrief Nederlands Fotogenootschap*, nr. 39 (2003), pp. 4-7.

D. Bull

'Havegezicht bij zonsopgang, Claude Gellée genaamd Le Lorrain', *Bulletin van de Vereniging Rembrandt* 13 (2003) nr. 3, pp. 7-10;
'Havegezicht vervolmaakt 17de-eeuwse collectie van het Rijksmuseum', *Rijksmuseum Kunstkrant* 29 (2003) nr. 3, pp. 8-11;
'De kunstenaar J.-B. Vanmour', in: E. Sint Nicolaas, D. Bull en G. Renda, *De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar. Op audiëntie in Istanbul*, Amsterdam/Zwolle 2003 (ook Engelse editie).

J. van Campen

Vier aanwinsten in *Bulletin van het Rijksmuseum* 51 (2003) nr. 2, pp. 162-166;
'Asian Ceramics in the Netherlands', *IIAS Newsletter* 32 (november 2003), p. 42;
'Kijken en vergelijken; kopieën van kraakporselein in de negentiende en twintigste eeuw', *Vormen uit Vuur* 184/185 (2003) nr. 5-6, pp. 48-55;
Inleiding en 15 entries in: C.J.A. Jörg e.a., *Oosters porselein in Nederland, vier museumcollecties*, Groningen 2003;
[met Gerd Labrousse en Masha Karatas] 'Naïef verzamelen – kan dat eigenlijk wel?', *Aziatische Kunst* 33 (2003) nr. 2, pp. 2-20;
'Japanese treasures from Sumatra's West Coast; Japanese porcelain from the Verbeek Collection in the Princessehof Leeuwarden', *Andon* 74 (2003), pp. 5-20;
'Reinier Dirk Verbeek, keramiekverzamelaar op Sumatra's Westkust', *Kerami-*

ka 15 (2003) nr. 2, pp. 7-11;
'Het bord met de leeuw', *Vormen uit Vuur* 180/181 (2003) nr. 1-2, pp. 48-51;
[met Menno Fitski] 'Recente aanwinsten van de afdeling Aziatische Kunst', *Aziatische Kunst* 33 (2003) nr. 4, pp. 10-17;
'Onbekend maakt onbemind, een Japans doosje voor schrijfgerei', *Keramika* 15 (2003) nr. 4, pp. 6-10.

Mw M. Chavannes

'Toen de schilder nog zijn eigen verf maakte', *Kunstschrift* 47 (2003) nr. 2, pp. 9-11;
'Terug naar de ezel', *Kunstschrift* 47 (2003), nr. 2, pp. 40-41.

J.D. van Dam

'European redwares: Dutch, English and German connections, 1680-1780', in: T. Walford en H. Young (red.), *British ceramic design 1600-2002*, Londen 2003, pp. 33-41;
'Dutch Tiles 1580-1800', in: cat. *The International Ceramics Fair & Seminar - The London Asian Art Fair*, Londen 2003, pp. 43-51;
'Delfts aardewerk: kopie, imitatie of vervalsing: "herrezen als de phenix uit zijne asch"', *Vormen uit Vuur* 184/185 (2003) nr. 5-6, pp. 56-63;
'Les Pays-Bas, Haarlem et la naissance de Delft', in: cat. tent. *La faïence Européenne au XVIIe siècle; Le triomphe de Delft*, Sèvres (Musée national de Céramique) 2003, pp. 109-113.

T. Dibbits

Cat. tent. *Ritratti di gruppo da Van Dyck a De Chirico*, Rome (Palazzo Venezia), 2003/4, pp. 166-167 en 170, nrs. 27, 28 en 34;
'Rembrandt's "Celebrated Picture": *The Holy Family by Night*', in: cat. tent. *Rembrandt and the Rembrandt School: The Bible, Mythology and Ancient History*, Tokio (The National Museum of Western Art) 2003, pp. 23-31.

P.H.J.C. van Duin

[met H. Piena] Redactie van *Proceedings of the Sixth International Symposium on Wood and Furniture Conservation, The meeting of East and West in the Furnitu-*

re Trade (Rijksmuseum, 13-14 december 2002), Stichting Ebenist, Amsterdam 2003.

J.P. Filedt Kok

'Exhibition review: London - Underdrawing in Renaissance Paintings', *The Burlington Magazine* 145 (2003), pp. 231-33;
[met J. Bikker, M. van de Laar en W. de Ridder] 'Drie portretten van Antwerpse burgers geschilderd door Jacob Jordaens', *Bulletin van het Rijksmuseum* 51 (2003) nr. 3, pp. 235-273.

M. Fitski

'Chinese kunst in het Rijksmuseum', *China Nu* 28 (2003) nr. 2, pp. 4-6;
'Keuze uit de aanwinsten Aziatische Kunst', *Bulletin van het Rijksmuseum* 51 (2003) nr. 2, pp. 167-171;
'Het legaat Van Rossum', *Rijksmuseum Kunstkrant* 29 (2003) nr. 3, pp. 20-21;
[met J. van Campen] 'Recente aanwinsten van de afdeling Aziatische Kunst', *Aziatische Kunst* 33 (2003), nr. 4, pp. 10-17.

Mw I.M. de Groot

'Accenten op de etsplaat', *Kunstschrift* 47 (2003) nr. 1, pp. 42-45;
'Venetië', 'Nederlands-Indië', 'Over dat etsen! Ja, dat is 'n curieus en interessant werk', 'De grafiek van Willem Witsen', in: Irene M. de Groot, J.F. Heijbroek, Moniek Peters, Jenny Reynaerts (red.), *Willem Witsen 1860-1923. Schilderijen, tekeningen, prenten, foto's*, Bussum 2003, pp. 136-137, 178-179, 180-266.

G. van der Ham

'Rampspoed op zilver', *Bulletin van het Rijksmuseum* 50 (2002) nr. 4, pp. 521-523;
'Bij het overlijden van Bas Kist (1933-2003)', *Bulletin van het Rijksmuseum* 51 (2003) nr. 2, pp. 95-101 (inclusief bibliografie);
Recensie van Gert-Rudolf Flick, *Missing Masterpieces. Lost works of art 1450-1900*, Londen 2003, *Museumvisie* 27 (2003) nr. 2;
Redactie van Nelleke Noordervliet, *Nederland in de Gouden Eeuw*, Zwolle/Amsterdam 2003.

J.F. Heijbroek

'Herinneringen van Rik Roland Holst aan de bouw van het museum', *Bulletin*

van het Rijksmuseum 51 (2003) nr. 1, pp. 65-68;
'Standpunt Damrak, Amsterdam 1905', *Kunstschrift* 47 (2003) nr. 1, pp. 18-25;
'Mooi, mooi, anders niets. Het verstilde Amsterdam van Willem Witsen', *Ons Amsterdam* 55 (2003), pp. 252-257;
'Ik ben maar 'n arme tobberd. Willem Witsen en de kunstmarkt' en 'San Francisco', in: Irene M. de Groot, J.F. Heijbroek, Moniek Peters, Jenny Reynaerts (red.), *Willem Witsen 1860-1923. Schilderijen, tekeningen, prenten, foto's*, Bussum 2003, pp. 138-159 en 160-161;
Willem Witsen en Amsterdam. Twee wandelingen door de stad rond 1900, Bussum (2003);
Willem Witsen en Dordrecht. Wandelen en varen door de stad rond 1900, Bussum (2003);
'Een onbekende collectie Amsterdamse stadsgezichten', inleiding tot *Amsterdamse stadsgezichten uit de Collectie Meentwijk*, veilingcatalogus Amsterdam (Christie's) 16 oktober 2003, p. 4;
'In gesprek met Theo en Frans Laurentius', *De Boekenwereld* 20 (2003), pp. 66-94;
'De Nachtwacht op reis. Een beeldverslag', *Bulletin van het Rijksmuseum* 51 (2003) nr. 3, pp. 275-283.

W.Th. Kloek

'Uiteindelijk werd het toch de Vermeyen', *Bulletin van het Rijksmuseum* 51 (2003) nr. 2, pp. 156-161;
Bespreking van Seymour Slive, *Jacob van Ruisdael. De revolutie van het Hollandse landschap*, Hamburg/Haarlem 2002, *Oud Holland* 116 (2003), pp. 114-117;
'Verslag congres De toekomst van de zeventiende eeuw', *De zeventiende eeuw* 19 (2003), pp. 3-12;
'Pasen' en 'Uitgelijnd', *Rijksmuseum Kunstkrant* 29 (2003) nr. 2, pp. 20-25;
'Het vroegste werk van Nederlandse schilders', *Rijksmuseum Kunstkrant* 29 (2003) nr. 5, pp. 4-7.

M. van de Laar

[met W. de Ridder] 'De drie portretten van Jordaens gerestaureerd', *Rijksmuseum Kunstkrant* 29 (2003) nr. 1, pp. 9-11;
[met J. Bikker, J.P. Filedt Kok en W. de Ridder] 'Drie portretten van Antwerpse

burgers geschilderd door Jacob Jordaens', *Bulletin van het Rijksmuseum* 51 (2003) nr. 3, pp. 235-273.

H. Leeflang

'Het leven van Hendrick Goltzius (1558-1617)', 'Verscheyden handelinge der beste meesters. Prenten en tekeningen 1575-1585', 'Een Proteus of Vertumnus in de kunst. De virtuoze gravures 1592-1600', 'Zijn constige pen. Penwerken, schetsen, krijttekeningen 1587-1614', in: H. Leeflang, G. Luijten (red.), *Hendrick Goltzius (1558-1617). Tekeningen, prenten en schilderijen*, cat. tent. Amsterdam (Rijksmuseum); New York (Metropolitan Museum of Art); Toledo (Toledo Museum of Art), Amsterdam/Zwolle 2003, pp. 12-55, 202-263 (ook Engelse editie);
'De prentmaker Hendrick Goltzius', artikel in *Kennisnet*;
'Van ontwerp naar prent. Tekeningen voor prenten van Nederlandse meesters (1550-1700) uit de collectie van het prentenkabinet van de Universiteit Leiden', *Delineavit et Sculpsit* nr. 27 (2003), pp. 2-108;
Recensie van I.M. Veldman, *Crispijn de Passe and his Progeny (1564-1670): a Century of Print Production*, Rotterdam 2001 en *Profit and Pleasure: Printbooks by Crispijn de Passe*, Rotterdam 2001, *De Zeventiende Eeuw* 14 (2003) nr. 2, pp. 239-240.

R. de Leeuw

Inleiding *Jaarverslag Rijksmuseum* 2002, pp. 12-35;
Rembrandtlezing 2002: 'Museum en Mecenas', *Het Financieele Dagblad/Vereniging Rembrandt* 2003, pp. 40-62;
'Aan mijn grote toezichhouder', bijdrage aan liber amicorum Jaap Glasz, *Helder als Glasz*, Amsterdam 2003, pp. 80-81;
De brieven van Vincent van Gogh, samengesteld en toegelicht door Ronald de Leeuw, Amsterdam (Bert Bakker) 2003;
'Van Gogh in het Rijksmuseum', *Rijksmuseum Kunstkrant* 29 (2003) nr. 4, pp. 4-9;
'Let's get together over our export laws', *The Art Newspaper* 142 (december 2003), p. 26;
Voorwoord in: Barbara en René Stoeltie, *Adieu Rijksmuseum*, Amsterdam/Zwolle 2003.
Columns verzamelingsgeschiedenis en muse-

umbeleid in Het Financieele Dagblad
De Europese Culturele Gemeenschap,
8 maart; Musea in oorlogstijd, 19 april;
Een geur van hoger regelgeving, 31 mei;
Een kwestie van ambitie, 12 juli; Musea
en media, 23 augustus; Niet terug naar,
maar verder met Cuypers, 18 oktober;
Spanje en Oranje, 15 november;
Wegens verbouwing geopend, 13
december.

Interviews

'Niet kakkineus kletsen over kunst',
Uitleg 23 april, pp. 16-17;
'De Nachtwacht in een dieplader. De
verbouwing van het Rijksmuseum', *NRC
Handelsblad*, 16 mei;
'Het Nieuwe Rijksmuseum', Wereldom-
roep (tv), 12 augustus;
'Rijksmuseum: restaureren en moderni-
seren', *Stadsdeelkrant Amsterdam Oud
Zuid*, 23 september;
'Er komen nog genoeg dilemma's',
SMAAK, special september, pp. 16-19;
'El director del Rijksmuseum defiende la
privatización controlada de los museos',
El País, 17 oktober, p. 40;
'De kunst van het reizen', *Privium*
(Schiphol), november.

G.C.M. Luijten

'Rafaël en Barocci: de papieren geschie-
denis van een losse toets', *Kunstschrift*
47 (2003) nr. 3, pp. 16-25;
'Consten van Italië', in: H. Leeflang, G. Luijten
(red.), *Hendrick Goltzius (1558-1617).
Tekeningen, prenten en schilderijen*, cat.
tent. Amsterdam (Rijksmuseum), New
York (Metropolitan Museum of Art),
Toledo (Toledo Museum of Art),
Amsterdam/Zwolle 2003, pp. 117-146
(ook Engelse editie);
'Aanwinsten', *Bulletin van het Rijks-
museum* 51 (2003) nr. 4;
[met C. Depauw] Cat. tent. *Anton Van
Dyck y el arte del grabado*, Madrid
(Fundacion Carlos de Amberes) 2003.

Mw N. Menke

Digitale oevrecatalogus Dolf Henkes
(cd-rom), bij: Gepke Bouma, Paul van
de Laar, Rien Vroegindewei, *Eigenzinnig
en ongreepbaar - Dolf Henkes (1903-
1989)*, TDS uitgevers in samenwerking
met de Stichting Dolf Henkes 100 jaar.

Mw I.R. Parthesius-Garachon

'Restauration de céramiques et terres
cuites au Rijksmuseum d'Amsterdam:

choix de visibilité et de lisibilité', in:
*Proceedings of ARAAFU's 5th Internatio-
nal Bilingual Symposium, Visibility of
restoration, legibility of Art Works*, Parijs
2003, pp. 131-137.

W.D.J. van de Put

[met Marijke Botter] 'Het foto-archief
van het Rijksmuseum Amsterdam',
Cuypersbulletin 9 (2003) nr. 1-2, pp.
24-28.

Mw J. Reynaerts

'Het zwijgzame middelpunt', *Kunstschrift*
47 (2003) nr. 1 (themanummer Willem
Witsen), pp. 10-15;
Recensie van tentoonstelling en catalo-
gus *Floris Verster*, Leiden 2003, *Jong
Holland* 19 (2003) nr. 1, pp. 45-47;
'Beheerste bewogenheid. Het leven van
Willem Witsen (1860-1923)', in: Irene
M. de Groot, J.F. Heijbroek, Moniek
Peters, Jenny Reynaerts (red.), *Willem
Witsen 1860-1923. Schilderijen, tekenin-
gen, prenten, foto's*, Bussum 2003, pp.
10-69;
[met anderen] Redactie *Muzen aan het
werk. Vrouwen en de kunsten. Jaarboek
voor Vrouwengeschiedenis* 23, Amster-
dam (Askant) 2003.

W. de Ridder

[met M. van de Laar] 'De drie portret-
ten van Jordaens gerestaureerd', *Rijks-
museum Kunstkrant* 29 (2003) nr. 1, pp.
9-11;
[met J. Bikker, J.P. Filedt Kok en M. van
de Laar] 'Drie portretten van Antwerp-
se burgers geschilderd door Jacob
Jordaens', *Bulletin van het Rijksmuseum*
51 (2003) nr. 3, pp. 235-273.

R.J. te Rijdt

*De Watteau à Ingres. Dessins français du
XVIIIe siècle du Rijksmuseum Amsterdam*,
cat. tent. Parijs (Fondation Custodia)
2003.

H. Rooseboom

'Een koningin voor iedereen. Verschij-
ningsvormen en verspreiding van de
portretten van Wilhelmina in het jaar
van haar inhuldiging', in: Nelke
Bartelings, Anton W.A. Boschloo, Bram
de Klerck, Hans Rooseboom (red.),
*Beelden in veelvoud. De vermenigvuldi-
ging van het beeld in prentkunst en foto-
grafie*, Leiden 2003 (Leids Kunsthisto-
risch Jaarboek 12), pp. 371-388;

'Veiling van de tweede collectie
Hartkamp, of: het kan verkeren',
Nieuwsbrief Nederlands Fotogenootschap
nr. 38 (2003), pp. 6-7;
Tekstboekje *Panorama Amsterdam
1862-2003*, bij gelijknamige tentoon-
stelling in FOAM, Amsterdam.

M. Schapelhouman

'Nutteloos nawoord', in: Nicolaas
Wijnberg, *Album Zelfportretten*, Amster-
dam 2003;
'Cornelis Hund: verborgen tekeningen',
Bulletin van het Rijksmuseum 51 (2003)
nr. 4, pp. 319-335.

F.T. Scholten

*Willem van Tetrode, sculptor (c. 1525-
1580. Guglielmo Fiammingo scultore*, cat.
tent. Amsterdam (Rijksmuseum) en
New York (The Frick Collection),
Amsterdam/Zwolle 2003;
'Rombout Verhulsts ivoren Madonna
met Christus', *Bulletin van het Rijks-
museum* 51 (2003) nr. 2, pp. 103-117;
'Veel treffelijke begraafplaatsen, de
grafmonumenten en epitafen', in:
G.W.C. van Wezel, *De Onze-Lieve-
Vrouwekerk en de grafkapel voor Oranje-
Nassau te Breda*, Zwolle 2003, pp. 172-
191 en cat. nrs. 1, 2, 17, 18, 24, 25, 27,
37, 59-65 en 110;
*Sumptuous memories, studies in 17th-
century Dutch tomb sculpture* (disserta-
tie Universiteit van Amsterdam), Zwolle
2003;
'Super sculpture scholarship', *The Art
Newspaper* 138 (juli-augustus 2003), p.
36;
'Adriaen van Wesel en het Maria-altaar
voor 's-Hertogenbosch', in: cat. tent.
Deftige devotie, Uden (Museum voor
Religieuze Kunst) 2003, pp. 104-111.

J.P. Sigmond

'Museum presentations on the move',
in: *Presenting the unrepresentable.
Renewed presentations in museums of
military history*, Delft 2003, pp. 46-56;
'Two pewter plates', in: L. Akveld, F.
Broeze, F. Gaastra e.a. (red.), *In het kiel-
zog*, Maritiem-historische studies aange-
boden aan Jaap R. Bruijn bij zijn vertrek
als hoogleraar zeegeschiedenis aan de
universiteit Leiden, Amsterdam 2003,
pp. 245-257.

Mw E. Sint Nicolaas

'Meesterwerken van techniek en kunst.
De wapenverzameling van H.L. Visser',
in: *Jaarverslag Rijksmuseum 2002*, pp.
62-66, Amsterdam/Zwolle 2003;
'De Ambassadeur en de Sultan', in: E.
Sint Nicolaas, D. Bull en G. Renda, *De
Ambassadeur, de Sultan en de Kunste-
naar. Op audiëntie in Istanbul*, pp. 3-16,
Amsterdam/Zwolle 2003 (ook Engelse
editie);
'The Ambassador and the Sultan', in: *An
Eyewitness of the Tulip Era: Jean-Baptiste
Vanmour*, Istanbul 2003;
'Old archives, new insights', in: *An Eye-
witness of the Tulip Era: Jean-Baptiste
Vanmour*, Istanbul 2003;
'Trekken van Drees', *Rijksmuseum
Kunstkrant* 29 (2003) nr. 6, pp. 20-21.

A. Wallert

'De Verf van de Oude Meesters', *kM,
Kunstenarsmaterialen* 45 (2003), pp.
40-42;
'De Effecten van Licht in Zeventiende-
eeuwse Verf', *kM, Kunstenarsmaterialen*
47 (2003), pp. 31-33;
'Titian's painting technique in "Jacopo
Pesaro being presented by Pope
Alexander VI to Saint Peter"', in: *Resto-
ration, Titian: Jacopo Pesaro being presen-
ted by Pope Alexander VI to Saint Peter*,
Koninklijk Museum voor Schone Kun-
sten Antwerpen 2 (2003), pp. 22-37.

Mw C.J. van Weele

Bespreking van B.C. Sliggers en
M.H. Besselink (red.), *Het verdwenen
museum. Natuurhistorische verzamelin-
gen 1750-1850*, Bussum 2002 *Historisch
Tijdschrift Holland* (2003) nr. 1;
'Henricus Hollandus De portretkunst
van Hendrick Goltzius (1558-1617)'
Historisch Tijdschrift Holland (2003) nr. 1,
pp. 51-56;
'Willem Arnold Witsen in Amsterdam
en Dordrecht', *Historisch Tijdschrift
Holland* (2003) nr. 2, pp. 114-123;
'Ons Lieve Heer op Solder – Een kerk
als museum, een museum als kerk',
Historisch Tijdschrift Holland (2003) nr. 4,
pp. 287-295.

Externe activiteiten

R.J. Baarsen

- lid bestuur Stichting Huis Doorn;
- lid bestuur Stichting Museum van Loon;
- lid Kern Interieur Adviesgroep van Kasteel Amerongen;
- voorzitter Stichting Van Pallandt van Eerde;
- lid bestuur Stichting tot bevordering van de bestudering van de kunstnijverheid (tevens jury Mr. J.W. Frederiks-prijs);
- lid bestuur Stichting Hollands Porselein;
- lid Raad van Advies van Stichting het Nederlandse Interieur;
- lid jury bij promotie van L.R. de Ren, Katholieke Universiteit Leuven, 27 mei;
- lid begeleidingscommissie bestands-catalogus Oude Meubelen en Betimmeringen, Centraal Museum Utrecht;
- adviseur Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog over restitutie Frankfurtse kast uit NK-collectie aan erfgename van de voormalige eigenaren.

H. Baija

- extern examiner Royal College of Art/Victoria and Albert Museum, London;
- workshop docent Campbell Center for Historic Preservation Studies, Mount Caroll, Illinois, U.S.A.

D.J. Biemond

- wetenschappelijk medewerker bestandscatalogus Oude Meubelen en Betimmeringen, Centraal Museum Utrecht.

Mw M. Boom

- lid adviescommissie Nederlands Fotoarchief;
- lid redactie *Lexicon Geschiedenis van de Nederlandse fotografie*, Universiteit Leiden;
- lid redactie Engelstalige *Geschiedenis van de Nederlandse fotografie*;
- lid jury Zilveren Camera/ Fotojournalist van het jaar 2002;
- docent cursus Beheer van Fotocollecties, Gemeenschappelijke Opleidingen Den Haag;

- docent internationale cursus Sepia, KNAW Amsterdam;
- lid Raad van Toezicht Nationaal Foto-restauratie Atelier, Rotterdam;
- lid bestuur Stichting Nederlands Fotomuseum, Rotterdam.

D. Bull

- co-curator tentoonstelling 'Vanmour en Levní: Two Perspectives on the Tulip Era', Topkapi Saray Museum, Istanbul.

J. van Campen

- lid bestuur Nederlandse Vereniging van Vrienden van Ceramiek en Glas;
- lid redactie *Vormen uit Vuur*;
- lid begeleidingscommissie publicatie tekeningen Kunstkamara Sint Petersburg;
- conservator Azië, Prinsessehof Leeuwarden.

J.D. van Dam

- lid bestuur Stichting Fries Aardewerk;
- lid bestuur Stichting De Vuurslag.

P.H.J.C. van Duin

- voorzitter beroepscommissie VeRes (tot oktober);
- lid redactie *ArtMatters* (tot 1 maart).

J.P. Filedt Kolk

- voorzitter Stichting Kunsthistorische Publicaties (uitgever *Nederlands Kunst-historisch Jaarboek* en *Simiolus*);
- lid van *Print Quaterly* Publications;
- lid International Committee of Fine Art Museums (ICFA);
- lid Conseil de Surveillance van het Institut Néerlandais, namens de Fondation Custodia, Parijs (tot april 2003);
- voorzitter Stichting Bijzondere Leerstoel Chemische aspecten van het onderzoek van Kunstvoorwerpen;
- voorzitter programmacommissie van het Mayerne-project (2001-07);
- voorzitter Stichting 501 voor de conservatie en restauratie van voorwerpen van Kunst en Geschiedenis, Amsterdam;
- voorzitter Stichting ArtMatters;
- voorzitter Onderzoeksfonds voor de geschiedenis van het Rijksmuseum;
- lid Onderzoekscmissie Onderzoeksschool Kunstgeschiedenis;

- voorzitter voorbereidingsgroep zomer-cursus 'Dutch seventeenth-century Art';
- lid restauratiecommissie Goudse cartons.

M. Fitski

- medewerker project beeldbank 'Japanologie der Lage Landen', Universiteit Leiden;
- lid redactie *Aziatische Kunst*;
- lid bestuur Vereniging voor Japanse Kunst;
- lid bestuur Hulsewé-Wazniewski Stichting;
- voorzitter Heinz Kaempfer Fund;
- secretaris Nederlands Genootschap voor Japanse Studiën.

Mw I.M. de Groot

- lid Commissie van Beheer van het Witsenfonds.

G. van der Ham

- lid redactieraad serie *Verloren Verleden* over de geschiedenis van Nederland (uitgeverij Verloren);
- secretaris/penningmeester Stichting Onvergetelijk, Amsterdam;
- lid Commissie Munt- en Penningkabinet van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap;
- secretaris/penningmeester Stichting Historisch Onderzoek Vrouwenlevens.

Mw E. Hartkamp-Jonxis

- lid bestuur Stichting Kasteel Duivenvoorde, Voorschoten;
- lid redactie *Textielhistorische Bijdragen*.

J.F. Heijbroek

- lid redactie *De Boekenwereld*;
- juryvoorzitter Menno Hertzberger-prijs;
- bestuurslid Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

Mw C. Holz

- lid bestuur Textielrestauratorenoverleg Nederland (TRON).

Mw E. Kamphuis

- lid bestuur Sectie PR & Marketing Nederlandse Museum Vereniging;
- lid Marketing Overleg Amsterdamse Musea (MOAM).

W.Th. Kloek

- lid aankoopcommissie Museum Het Valkhof, Nijmegen;
- lid voorbereidingscommissie tentoonstelling Het Aanzien van Amsterdam, Gemeentearchief, Amsterdam.

G.-J. Koot

- lid bestuur Section of Art Libraries, International Federation of Library Associations (IFLA);
- lid bibliotheekcommissie Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

R.J.C.H.M. van Langh

- hoofddocent Instituut Collectie Nederland, afdeling metaalrestauratie;
- gastdocent workshop aan de conserveringsopleiding, Winterthur Museums, University of Delaware, 10-21 maart;
- gastdocent workshop 'meubelbeslag', opleiding restauratoren Instituut Collectie Nederland, 27–29 november.

H. Leeflang

- lid bestuur Werkgroep Zeventiende Eeuw, Fryske Akademy, Leeuwarden;
- lid congrescommissie en voorzitter sectie 'materiële cultuur' van het congres 'Friese cultuur in de eeuw van Gysbert Japicx', Fryske Akademy, Leeuwarden, 28-29 augustus 2003.

R. de Leeuw

- bijzonder hoogleraar museumbeleid en geschiedenis van het verzamelen aan de Vrije Universiteit, Amsterdam;
- lid bestuur Stichting Het Rijksmuseum Fonds;
- lid bestuur Onderzoeksfonds voor de geschiedenis van het Rijksmuseum;
- lid Werkgroep Nationale Fotocollectie;
- lid Steering Committee of Organizers of International Exhibitions;
- vice-voorzitter bestuur Vereniging Rijksge subsidieerde Musea (VRM);
- lid Algemeen en Dagelijks Bestuur Onderzoeksschool Kunstgeschiedenis;
- vice-voorzitter Algemeen Bestuur Prins Bernhard Cultuurfonds;
- voorzitter sectie Beeldende Kunst Prins Bernhard Cultuurfonds;

- lid Kernbestuur Vereniging Rembrandt;
- lid Raad van Commissarissen N.V. Stadsherstel Amsterdam;
- lid bestuur Rembrandtjaar 2006 (i.o.). *Het Nieuwe Rijksmuseum*
- lid College van Principalen;
- lid Architectuurcommissie;
- lid Klankbordgroep Restauratie;
- lid Begeleidingsgroep Stadsdeel Oud Zuid.

Adviseurschappen

- lid Group of Consultants on Council of Europe Art Exhibitions;
- lid UNESCO International Advisory Committee for the Hermitage, Sint Petersburg;
- lid Maatschappelijke Adviesraad voor de Geesteswetenschappen van NVO;
- voorzitter jury David Roëllprijs, Prins Bernhard Cultuurfonds;
- adviseur Vereniging van Vrienden der Aziatische Kunst;
- adviseur Museum Chabot Rotterdam;
- lid Raad van Advies NEXUS;
- lid Raad van Advies Nationale Stichting De Nieuwe Kerk;
- lid Raad van Advies N.V. Stadsherstel Amsterdam;
- voorzitter Wetenschappelijke Adviesraad Nederlands Interuniversitair Kunsthistorisch Instituut in Florence (NIKI);
- lid Adviescommissie Kruidhuis, Den Bosch (ad hoc);
- lid Adviescommissie benoeming directeur Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam (ad hoc);
- lid Deskundigencommissie ter beoordeling van de ontwerpen voor een glas-in-loodraam in het Noordertransept van De Grote Kerk in Haarlem (ad hoc);
- lid World Society of Skippers KLM;
- lid Overleg modepresentatiepunt, Utrecht (ad hoc);
- deelname aan zogenoemd 'ambts-woninggesprek' met wethouder Economische Zaken, Amsterdam, 20 januari. *Comités van Aanbeveling (keuze)*
- SPKO (Postuniversitair Kunsthistorisch Onderzoek);
- Nationaal Muziekinstrumenten Fonds;
- Stichting De Witte Adelaar (Nederland-Polen);
- Stichting Familiearchief Victor de Stuers;
- Stichting Nederlands Studenten Kamer Orkest (NESKO);
- Stichting Vrienden van de Nederlandse Muziek;

- The Young Pianist Foundation;
- Stichting Nederlandse Kunst & Antiekbeurs 's-Hertogenbosch;
- Stichting Amsterdam Monumentenstad;
- Stichting Librije Walburgskerk, Zutphen;
- Stichting Kunst en Culturele Samenwerking, Rotterdam;
- Poorters van Venetië;
- Co Westerik, 80 jaar.

Mw D.B.L.M. van Loosdrecht

- lid organisatiecomité Zesde Nederlandse Symposium Hout- en Meubelrestauratie, 'Meubelen uit de vorige eeuw', Delft, 10 oktober.

G.C.M. Luijten

- lid redactie *Simiolus, Netherlands Quarterly for the History of Art*;
- lid redactieraad *Print Quarterly*;
- lid redactieraad *Master Drawings*;
- lid redactie *Studies in Prints & Print-making*;
- lid redactie *Hollstein's Dutch and Flemish etchings, engravings and woodcuts, ca. 1450-1700*;
- lid sectie grafiek van de Onderzoeksschool Kunstgeschiedenis;
- lid promotiecommissie van Korine Hazelzet, Vrije Universiteit Amsterdam, dissertatie *De verkeerde wereld*.

Mw S.L. Meijer

- hoofddocent Instituut Collectie Nederland, afdeling textielrestauratie;
- lid adviesraad Textielcommissie Nederland;
- voorzitter Textielrestauratorenoverleg Nederland (TRON).

Mw B.M.A.M. du Mortier

- lid bestuur ICOM Costume Committee.

H. den Otter

- hoofddocent Instituut Collectie Nederland, afdeling meubelrestauratie;
- external examiner, West Dean College, University of Sussex;
- voorzitter Commissie Restauratie Meubilair Raadszaal, Raadhuis Gemeente Weesp.

Mw I.R. Parthesius-Garachon

- lid eindexamencommissie ceramiek- en glasrestauratie, Instituut Collectie Nederland, Amsterdam.

Mw J. Reynaerts

- bestuurslid Vereniging van Nederlandse Kunsthistorici;
- redactielid Jaarboek voor Vrouwen-geschiedenis.

R.J. te Rijdt

- conservator Atlas van Amsterdam van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap;
- lid redactie *Delineavit et Sculpsit. Tijdschrift voor Nederlandse prent- en tekenkunst tot omstreeks 1850*;
- lid Kuratorium van de Stiftung 'B.C. Koekkoek-Haus', Kleef;
- bestuurslid Stichting Cornelis Bakker Collectie, Amsterdam;
- medewerker projectgroep Inventarisatie en documentatie van alle decoratieve interieurschilderingen in Nederland (OSK/RKD/RDMZ).

H. Rooseboom

- lid redactie *Leids Kunsthistorisch Jaarboek* dl. 12 (*Beelden in veelvoud. De vermenigvuldiging van het beeld in prent-kunst en fotografie*);
- samenstelling tentoonstelling Panorama Amsterdam 1862-2003 in FOAM, Amsterdam.

M. Schapelhouman

- lid commissie van advies catalogus vroege Nederlandse tekeningen, Prentenkabinet der Rijksuniversiteit Leiden;
- bestuurslid Museum in 't Houten Huis, Museum voor het Schermereiland, De Rijp;
- bestuurslid Stichting Behoud Rijper Glazen, De Rijp.

K. Schoemaker

- secretaris Stichting Museumplein Amsterdam;
- secretaris Onderzoeksfonds voor de geschiedenis van het Rijksmuseum;
- penningmeester Stichting Publicaties Conservering en Restauratie (vanaf 1 december);
- lid gebruikerscommissie Interuniversitair Onderzoeksprogramma ToKen 2000, tweede fase.

F.T. Scholten

- lid redactie *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek*;
- lid redactie *Kunstschrift*;
- lid redactie *Studies in Netherlandish Art and Cultural History*;

- lid adviesraad *Encyclopedia of Sculpture*;
- lid redactieraad *The Sculpture Journal*;
- lid French Bronze Study Group;
- lid bestuur Museum voor Religieuze kunst, Uden.

J.W. Sieburgh

- lid Stuurgroep Het Nieuwe Rijksmuseum;
- voorzitter Stichting MuseumN8;
- lid bestuur Vereniging DEN (Digitaal Erfgoed Nederland).

J.P. Sigmond

- lid Stuurgroep Het Nieuwe Rijksmuseum;
- lid Commissie Vaderlandse Geschiedenis van de Maatschappij voor Letterkunde;
- lid Beoordelingscommissie encounter-programma NIOD;
- lid Raad van Toezicht Rijksmuseum Muiderslot;
- lid Begeleidingscommissie Indemniteit van OCW;
- lid NWO-Platform ter voorbereiding ICES-KIS-aanvraag;
- lid Raad van Partners Boulevard van het Actuele Verleden;
- lid Nederlandse delegatie die van 21 tot 26 januari Taiwan bezocht ter gelegenheid van de opening van de VOC-tentoonstelling in het National Palace Museum te Taipeh.

Mw E. Sint Nicolaas

- lid Schutterij-commissie Koninklijk Oudheidkundig Genootschap;
- deelname aan symposium Royal Armouries and their Collections, 20 t/m 22 maart 2003, Royal Armoury Stockholm (korte toespraak naar aanleiding van het overlijden van Bas Kist).

Mw G. Tauber

- deelname aan symposium in Rijksmuseum Twenthe, Enschede in samengang met de tentoonstelling *De Kunst van het Bewaren: Quality Control in Conservation*, november 2003.

A. Wallert

- rijksgecommitteerde examens opleiding restauratoren Oude Kunst (SRAL/ICN), juni 2003;
- lid begeleidingscommissie voor de restauratie van Titiaans *Presentatie van Jacopo Pesaro*, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen;

- lid begeleidingscommissie restauratie van het *Kerkmodel* van de Meester van Alkmaar;
- redacteur tijdschrift *ArtMatters*.

Mw C.J. van Weele

- redacteur *Historisch Tijdschrift Holland*.

A.J.H. Weijsters

- uitgever AKKA Amsterdam Tentoonstellingsagenda;
- lid adviescommissie Stichting Peyre Fiot, Amsterdam;
- voorzitter kunstenaarsinitiatief stichting Orgacom, Amsterdam;
- eindexamengecommitteerde Hogeschool voor de Kunsten, Utrecht (Economie & Kunst).

C.J. Zandvliet

- bestuurslid Stichting Historische Stadsplattegronden;
- begeleider van project voor de nieuwbouw en inrichting van het Historisch Museum van Taiwan te Tainan;
- lid Nederlandse Maatschappij voor Letterkunde.

R.J. Baarsen

- 'Een Hollands *maison de plaisance*', Het Huys ten Donck, voor De Heeren XVII, kamer Rotterdam, 24 januari;
- 'The term "baroque" and the decorative arts', symposium Beauties of the Baroque, Royal Ontario Museum, Toronto, 24 april;
- 'The rococo in Holland', symposium Beauties of the Baroque, Royal Ontario Museum, Toronto, 26 april;
- rede bij de presentatie van het boek *Rajasthan*, Parijs/New York 2003, door Pauline van Lynden, Kasteel De Wittenburg, Wassenaar, 15 oktober;
- 'De Franse invloed op de Nederlandse meubelkunst in de tweede helft van de achttiende eeuw', college Katholieke Universiteit Leuven, 2 december.

D.J. Biemond

- 'Kerkelijke archieven, Archiefonderzoek en Historische technieken', voor studenten van de opleiding restauratoren, Instituut Collectie Nederland, 6, 7 en 21 oktober.

Mw M. Boom

- gastcollege 'Fotografie en Wetenschap', Universiteit Leiden, vakgroep Kunstgeschiedenis, 6 februari;
- opening tentoonstelling 'Emma Kirchner; fotografe', Museum Paul Tetar van Elven, Delft, 11 april;
- opening tentoonstelling 'Fotografie in de Bommelerwaard 1839-1920', Zaltbommel, 28 november.

D. Bull

- 'Italiaanse schilderkunst in het Rijksmuseum', voor de Vrienden van het Nederlands Instituut in Rome, Rijksmuseum, 25 januari;
- 'Italië en Spanje in het Rijksmuseum', uitzending op Radio Zenda, 31 januari;
- 'The Life of a Masterpiece, Velázquez's *Rokeby Venus*', uitzending op BBC 2 televisie, 26 januari;
- 'A forgotten late Botticelli: The Amsterdam *Judith*', symposium Botticelli Workshop, The Courtauld Institute of Art en The National Gallery, Londen, 7-8 maart;
- 'Claude Lorrain tussen Italië en Italianisanten', Rijksmuseum, 16 april.

Voordrachten en lezingen

J. van Campen

- 'The Royal Cabinet of Curiosities and other 19th-Century Dutch Collections', symposium The History of Collecting Oriental Ceramics in East and West, Groningen 13 en 14 november.

J.D. van Dam

- 'European redwares: Dutch, English and German Teawares in the Netherlands, 1680-1920', symposium van de American Ceramic Circle, Philadelphia Museum of Art, Philadelphia, 15 november.

T. Dibbitts

- 'The history of the reception of Rembrandt's *The Holy Family by Night*', symposium Rembrandt and the Rembrandt School: The Bible, Mythology and Ancient History, The National Museum of Western Art, Tokyo, 13-14 september.

M. Fitski

- college 'Putting on an exhibition', Ueno Gakuen Spring School, St Hilda's College, Oxford, 24 maart;
- 'Inleiding op de Japanse theeceremonie', Noordbrabants Museum, 11 mei;
- college 'Chinees en Japans metaal', opleiding restauratoren, Instituut Collectie Nederland, 3 juni;
- college 'Chinese en Japanse schilderkunst', opleiding restauratoren, Instituut Collectie Nederland, 23 juni;
- 'De beeldbank in het project Japnologie der Lage Landen, Universiteit Leiden, 2 juli;
- 'Inrichting en educatieve aspecten van de beeldbank', Universiteit Leiden, 28 augustus;
- 'Japanese art in the Rijksmuseum Amsterdam', symposium Japanese collections in European Museums, Bonn, 11 september;
- college 'Japans keramiek en porselein', Rijksuniversiteit Leiden, 28 oktober;
- 'Beyond porcelain: Dutch collecting of Japanese art, symposium Japan: meeting of cultures. Art and Collecting, Museu Nacional de Arte Antiga, Lissabon, 17 november.

Mw E. Hartkamp-Jonxis

- 'Noord-Nederlandse wandtapijten: imitaties van Vlaamse wandtapijten of producten van "onze" Gouden Eeuw?', Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Amsterdam, 20 januari;
- 'Bedgeheimen uit de tropen', Rijksmuseum Amsterdam, 31 januari ('Vrijdagmiddag in het Rijks').

J.F. Heijbroek

- 'Willem Witsen, tijdgenoot van Floris Verster', voor de Vrienden van Museum De Lakenhal, Leiden, 23 februari;
- 'Mijn favoriete archiefstuk in het Gemeentearchief', Gemeentearchief, Amsterdam, 18 mei;
- 'Het Amsterdam van Willem Witsen', Nieuwe Kerk, Amsterdam, 21 juni;
- voordracht over de collectie Emmering voor het gezelschap Non Pareil, 3 juli;
- openingstoespraak bij de tentoonstelling 'Willem Witsen en Amsterdam', Gemeentearchief, Amsterdam, 14 augustus;
- becommentarieerde rondvaarten (7) en boottochtjes (3) voor lezers van *Ons Amsterdam*, leden van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap en het Frederik van Eedengenootschap;
- 'Willem Witsen en Whistler', Openbare Bibliotheek Indische buurt, Amsterdam, 2 oktober;
- lezing over Willem Witsen, Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Amsterdam, 13 oktober;
- voordracht over de collectie Emmering voor de Prentkring, 24 oktober;
- lezing over Willem Witsen voor de Vrienden van het Prentenkabinet, Universiteit Leiden, 12 december.

Mw E. Kamphuis

- presentatie 'Rijksmuseum, *The Masterpieces*' tijdens persconferentie in Hotel Le Cirque, New York, 12 november.

W.Th. Kloek

- presentatie plannen Het Nieuwe Rijksmuseum, ministerie van OCW, Zoetermeer (met Jan Rudolph de Lorm), 26 mei;
- 'De plannen voor Het Nieuwe Rijksmuseum', voor studenten Culturele

Studies, Universiteit van Amsterdam, 16 september;

- voordracht 'Schilder op zee', n.a.v. publicatie M.A. van Alphen en A.M.C. van Dissel, *Kroniek der Zeemacht*, Instituut voor Maritieme Historie, Den Haag, 21 november.

G.-J. Koot

- 'Nieuwbouw voor de Bibliotheek van het Rijksmuseum', OKBV/OKBN symposium Kunstbibliotheken, ontwerp en inrichting: eisen en oplossingen, Antwerpen, 20 oktober.

M. van de Laar

- 'Restaureren van schilderijen', Loge 'La Force', Amstelveen, 24 maart;
- 'Restaureren van schilderijen', Sociëteit 'L'après-midi', Vught, 10 april;
- rondleiding langs gerestaureerde schilderijen op de zalen van het Rijksmuseum met studenten en docenten schilderijen-restauratie van de Akademie der Bildenden Künste, Stuttgart. 20 oktober.

R.J.C.H.M. van Langh

- 'Tetrode and Technology', The Frick Collection, New York, 8 september;
- 'Metallrestaurierung im Rijksmuseum', Rijksmuseum, Amsterdam, 20 oktober (voor studenten van de Akademie der Bildenden Künste, Stuttgart);
- 'Materiaalkunde en conservering van kunstvoorwerpen', Postacademisch Technisch Onderwijs, Bodegraven, 11 november.

H. Leeflang

- presentatie etsen voor Haagse etsclub, Rijksprentenkabinet, 15 januari;
- perspresentaties en lezingen in binnen- en buitenland rondom de Goltzius-tentoonstelling;
- presentatie 16de- en 17de-eeuwse geïllustreerde boeken uit de collectie van het Rijksmuseum voor de Amsterdamse prentkring, 24 oktober;
- perspresentatie Duitse pers tentoonstelling Rembrandt-etsen, Rijksmuseum Schiphol 6 november.

R. de Leeuw

- nieuwjaarsrede medewerkers Rijksmuseum, 6 januari;
- openingstoespraak Goltzius-tentoonstelling, Rijksmuseum, 6 maart;
- toespraak leden CODART over Het Nieuwe Rijksmuseum, 18 maart;

- vrijdagmiddaglezing 'Van Gogh & Rijksmuseum', 28 maart;
- presentatie bij onthulling aanwinst Claude Lorrain door Franse ambassadeur, 16 april;
- toespraak bij uitreiking beurzen Prins Bernhard Cultuurfonds, 4 juli;
- toespraak bij diploma-uitreiking opleiding restauratoren Instituut Collectie Nederland, 11 juli;

- openingstoespraak tentoonstelling 'Witsen en Amsterdam', Gemeente-archief Amsterdam, 14 augustus;
- openingstoespraak tentoonstelling 'Rembrandt and the Rembrandt School', National Museum of Western Art, Tokio, 12 september;
- toespraak bij afscheid leden Raad van Toezicht Rijksmuseum, 19 september;
- openingstoespraak tentoonstelling 'Johan Barthold Jongkind', Haags Gemeentemuseum, 11 oktober;
- lezing 'Spanje-Nederland: hoe is de stand?', Nederlands Instituut in Madrid, 16 oktober;

- juryrapporten bij uitreiking prijzen Prins Bernhard Cultuurfonds, Nieuwe Kerk, Amsterdam, 30 oktober;
- openingstoespraak tentoonstelling 'Forever Young' (Document Nederland, Rijksmuseum en NRC Handelsblad), Fotomuseum Amsterdam (FOAM), 7 november;
- voorlezing uit Edgar Allen Poe tijdens Museumnacht, Huis Marseille, Amsterdam, 8 november;
- keynote speech 'Government Control – a Toothless Tiger?', conferentie Saving Art for the Nation: a valid approach to 21st century collecting?, Art Fund, Londen, 12 november;
- dankwoord bij aanbidding eerste exemplaar Rudi Fuchs, *Schilderen in Nederland*, Arti et Amicitiae, Amsterdam, 14 november;

- welkom aanbieding Drees-biografie aan de heer Wim Kok, 14 november;
- 'Over Het Nieuwe Rijksmuseum', Amstelodamum, Amsterdams Historisch Museum, 20 november;
- toespraak bij NEXUS-ontvangst ter ere van Dr. George Steiner, Rijksmuseum, 30 november;
- toespraak bij ontvangst leden kabinet in Rijksmuseum, 2 december;
- toespraken bij de opening van *De Meesterwerken* in de Philipsvleugel, 17-19 december;
- presentaties en toespraken op pers-

bijeenkomsten in het kader van Het Nieuwe Rijksmuseum.

J.R. de Lorm

Diverse voordrachten over de presentatie *Rijksmuseum, De Meesterwerken* en over Het Nieuwe Rijksmuseum.

G.C.M. Luijten

- 'The current state of research in Rembrandt's prints', Symposium International Fine Print Dealers Association, The Armory, New York, 8 november;
- 'Hendrick Goltzius: A Netherlandish Artist and Italy', The Toledo Museum of Art, Toledo, Ohio, 21 november;
- 'Anton Van Dyck y el arte del grabado', Fundacion Carlos de Amberes, Madrid, 11 december.

Mw S.L. Meijer

- 'Textielconservering', Instituut Collectie Nederland, 6 juni (voor de studenten metaalrestauratie);
- 'Inleiding in de textielconservering; materialen en technieken', Instituut Collectie Nederland, 14 november en 9 december (voor de eerstejaars studenten in alle richtingen).

Mw B.M.A.M. du Mortier

- 'Neo-classicisme in de mode', voor de archeologische vereniging Vrienden van Satiryicum, Universiteit van Amsterdam, 25 januari;
- 'Mode in de Nederlanden in de 17de eeuw', Stichting Cursusproject, Abcoude, 4 februari;
- 'Kostuum & accessoires', Instituut Collectie Nederland, 15 april, (voor studenten textielrestauratie van de opleiding restauratoren), Amsterdam.
- 'De handel in tweedehands kleding in de 17de eeuw', Stichting Cursusproject, Abcoude, 18 november;

Mw I.R. Parthesius-Garachon

- 'Restauration de céramiques et terres cuites au Rijksmuseum d'Amsterdam: choix de visibilité et de lisibilité', 5th International Bilingual Symposium of the ARAAFU, Visibility of restoration legibility of Art Works, Parijs, 13-15 juni.

Mw J. Reynaerts

- 'De persoonlijke canon: de keuze van Van Gogh'; 'De canon van het academisme'; 'De modernistische aanval op de academische canon'; 'Archeologie als

metafoor: *After the Freud Museum* van Susan Hiller': vier colleges in de reeks De Canon van de Europese Cultuur, Kunst- en Cultuurgeschiedenis, Universiteit van Amsterdam, 1, 8, 15 april, 16 mei;
- 'Guiding Young Artists. Classes in Art History and Aesthetics at the Amsterdam Academy and New Art Criticism at the End of the Nineteenth Century', conferentie Art Criticism, 1700-1900: Emergence, Development, Interchange in Eastern and Western Europe, University of Exeter, Engeland, 12 september.

H. Rooseboom

- toespraak bij de presentatie van het *Leids Kunsthistorisch Jaarboek* dl. 12 (*Beelden in veelvoud. De vermenigvuldiging van het beeld in prentkunst en fotografie*), Leiden, 20 februari;
- toespraak bij de opening van de tentoonstelling 'Sterren vereeuwigd. De theaterfotografie van Greiner sr. en jr, 1875-1905', Theaterinstituut, Amsterdam, 5 juni;
- 'De stad, de bouwput en de fotograaf. Breitner en het veranderende beeld van Amsterdam', De Nieuwe Kerk, Amsterdam, 28 juni;
- "Wie het kleine niet eert'. Over een Nederlandse koningin en een Engelse rietsnijder, over wat 'belangrijke' foto's niet zeggen en minder belangrijk geachte wèl', Werkgroep Visuele Beeldcultuur, Amsterdam, 12 december.

M. Schapelhouman

- voordracht ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Potemkins Theater: Nicolaas Wijnberg', Museum Beelden aan Zee, Scheveningen, 8 mei;
- 'De hete adem van de kunstenaar: over tekeningen', Rijksmuseum, Amsterdam, 28 februari;
- voordrachten voor cliënten van ABN-AMRO en de Bank ten Cate over aspecten van de verzameling van het Rijksprentenkabinet, 4 februari, 1 en 22 april, 4 en 18 november.

K. Schoemaker

- 'Wat ToKen2000 voor de (kunst)geschiedenis kan betekenen', NWO, Den Haag, 7 februari.

F.T. Scholten

- 'The Larson family, a workshop for the reproduction of sculpture in 17th-century Holland', symposium Collecting

sculpture in early modern Europe, Center for Advanced Study in the Visual Arts, Washington, 7 februari;
- 'Willem van Tetrode', Rijksmuseum, Amsterdam (ter gelegenheid van een bezoek door de Low Countries Sculpture Society), 16 maart;
- 'L'Amour menaçant van Falconet', Nieuwe Kerk, Amsterdam, 29 maart;
- 'Grafmonumenten in Breda', Grote Kerk, Breda, 22 april (ter gelegenheid van de verschijning van het boek van G.W.C. van Wezel, *De Onze-Lieve-Vrouwekerk en de grafkapel voor Oranje-Nassau te Breda*, Zwolle 2003);
- 'Willem van Tetrode, de eerste moderne beeldhouwer van Nederland', Universiteit van Amsterdam, 7 mei;
- 'Willem van Tetrode, the first modern Dutch sculptor', The Frick Collection, New York, 25 juni;
- 'Lo stile di Adriaen de Vries, valori moderne beeldhouwer van Nederland', Interuniversitair Kunsthistorisch Instituut, Florence, 27 juni;
- 'Portretsculptuur', Museum Beelden aan Zee, Scheveningen, 10 november (ter gelegenheid van de opening van de nieuwe portretgalerij).

Mw J.M.G. Schuerveld Schrijver

- inleiding over Fondsen op Naam voor diverse gezelschappen (drie keer);
- inleiding over particuliere ondersteuning musea aan top-label clients van diverse banken (negen keer).

J.P. Sigmond

- '20 jaar na dato ...', Congres E-culture, Utrecht, 18 juni;
- 'Historische voorwerpen onderzoeken en tentoonstellingen', Commissie Vaderlandse Geschiedenis van de Maatschappij voor Letterkunde, Oegstgeest, 21 november.

Mw E. Sint Nicolaas

- rondleidingen en ontvangsten naar aanleiding van de tentoonstelling 'De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar: Op audiëntie in Istanbul', onder andere de familie Calkoen (29 augustus en 10 oktober) en studenten masterclass Ottoman Empire van de Universiteit van Leiden onder leiding van prof. dr. Alexander de Groot (20 oktober);
- interviews voor radio en televisie naar aanleiding van tentoonstelling 'De

Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar: Op audiëntie in Istanbul', onder andere op 6 juli een radio-interview voor Tros Nieuwsshow;
- medewerking AVRO-programma Nieuw in Nederland (uitzending 14 september) in verband met verwerving van een deel van de wapencollectie van H.L.Visser door het Rijksmuseum.

Mw P.L.M.Verhaak

- 'Beeldmotetten-Motetten in beeld', Zaandam, Oostzijderkerk, 1 februari.

A.Wallert

- 'Seventeenth-century Paintings: Original intent, Present appearance', MOLART, Van Gogh Museum, Amsterdam, 19 juni;
- seminar 'The preparation of historical pigments', Amsterdam-Maastricht Summer University course 'Renaissance Painting Techniques in Tempera and Oil', SRAL Maastricht 22 augustus;
- 'The use of radiation in the study of paintings', EANM'03: Annual Congress of the European Association of Nuclear Medicine, RAI Congrescentrum, Amsterdam, 25 augustus;
- 'Yellow lake pigments in seventeenth-century paintings', 22nd Annual Meeting, Dyes in History and Archaeology, Abegg-Stiftung, Riggisberg, 23-24 oktober (met Ige Verslype, Harvard Boston en Jan Wouters, IRPA Brussel);
- cursus 'Microscopie en microchemische analyse', Instituut Collectie Nederland, 27-31 oktober;
- 'Het natuurwetenschappelijk onderzoek van schilderijen', lezingendag bij de tentoonstelling 'De Kunst van het Bewaren', Rijksmuseum Twenthe, Enschede, 9 november.

C.J. Zandvliet

- 'The Dutch construction of the world in the early 17th century', conferentie Penser le Monde, Universita di Napoli 'Federico II', Napels, 20-22 februari;
- 'The display of power and religion in the Dutch Governor's House in Taiwan', The 9th Conference on Chinese Maritime History, Taipei, 12-14 maart;
- 'The Dutch Encounter wit Asia', Public Programs Bard Graduate Center, New York, 22 mei;
- 'Geweld in het museum', Derde Nationale Geschiedenisdag, Apeldoorn, 1 november.

Evenementen

Evenementen

- 12 januari*
Lezing door Lulu Wang 36 bezoekers
- 16 januari*
Lezersaanbieding van de Volkskrant, *Sawa en saté* 49 bezoekers
- 26 januari*
Kinderuurtjes 56 bezoekers
- 31 januari*
vrijdagnmiddaglezing door Ebeltje Hartkamp, *Bedgeheimen uit de tropen* 30 bezoekers
- 16 februari*
Rijksmuseumzondag
Joost en de griezels 250 bezoekers
- 28 februari*
vrijdagnmiddaglezing door Marijn Schapelhouman, *De hete adem van de kunstenaar* 40 bezoekers
- 23 maart*
Rijksmuseumzondag
Joost spaart spullen 300 bezoekers
- 29 maart*
vrijdagnmiddaglezing door Ronald de Leeuw, *Van Gogh in het Rijksmuseum* 80 bezoekers
- 7 april*
Drie lezingen door Marco van Baalen over Hendrick Goltzius (i.s.m. Nederlandse Spoorwegen) 950 bezoekers
- 25 april*
vrijdagnmiddaglezing door Erwin Olaf, *Geconcentreerd op het lichaam* 85 bezoekers
- 30 en 31 augustus*
Uitmarkt
- 12 oktober*
Rijksmuseumzondag
Joost pakt zijn koffers 200 bezoekers
- 8 november*
Museumn8 12.000 bezoekers
- 16 november*
Rijksmuseumzondag
Joost gaat op reis 300 bezoekers
- 6 en 7 december*
AfscheidswEEKEND hoofdgebouw 26.000 bezoekers

Cursussen voor volwassenen

- Voorjaar 2003 265 deelnemers*
De Nederlandse ontmoeting met Azië
Tafelen in het Rijks
Van Gogh in het Rijks
Un art magnifié: l'art du paysage aux Pays Bas au XVII-ème siècle
Italia-Olanda; i dipinti del Rijksmuseum
Kleur in de duistere Middeleeuwen
De studiecollectie is weer open
Van rariteitenkabinet tot nautilusbokaal
Hendrick Goltzius
Rijke interieurs
Architecture et jardins, le Rijksmuseum vu de l'extérieur
De schilderachtigheid van de ouderdom

- Najaar 2003 153 deelnemers*
A tavola! L'arte del cibo dell'Olanda del Seicento
Dessins des maîtres: les dessins italiens du Rijksmuseum
Etonnant 19e siècle
Dinner is served! Cuisine in the Golden Age
Een paleis vol kunst of een kunstpaleis
Helden uit de Republiek
Van 'minne-lusten' en 'getrouwigheid', de hond in beeld
Blikken in het verleden
Van Gogh in het Rijks
De lijst 'in the picture'

Cursussen voor kinderen

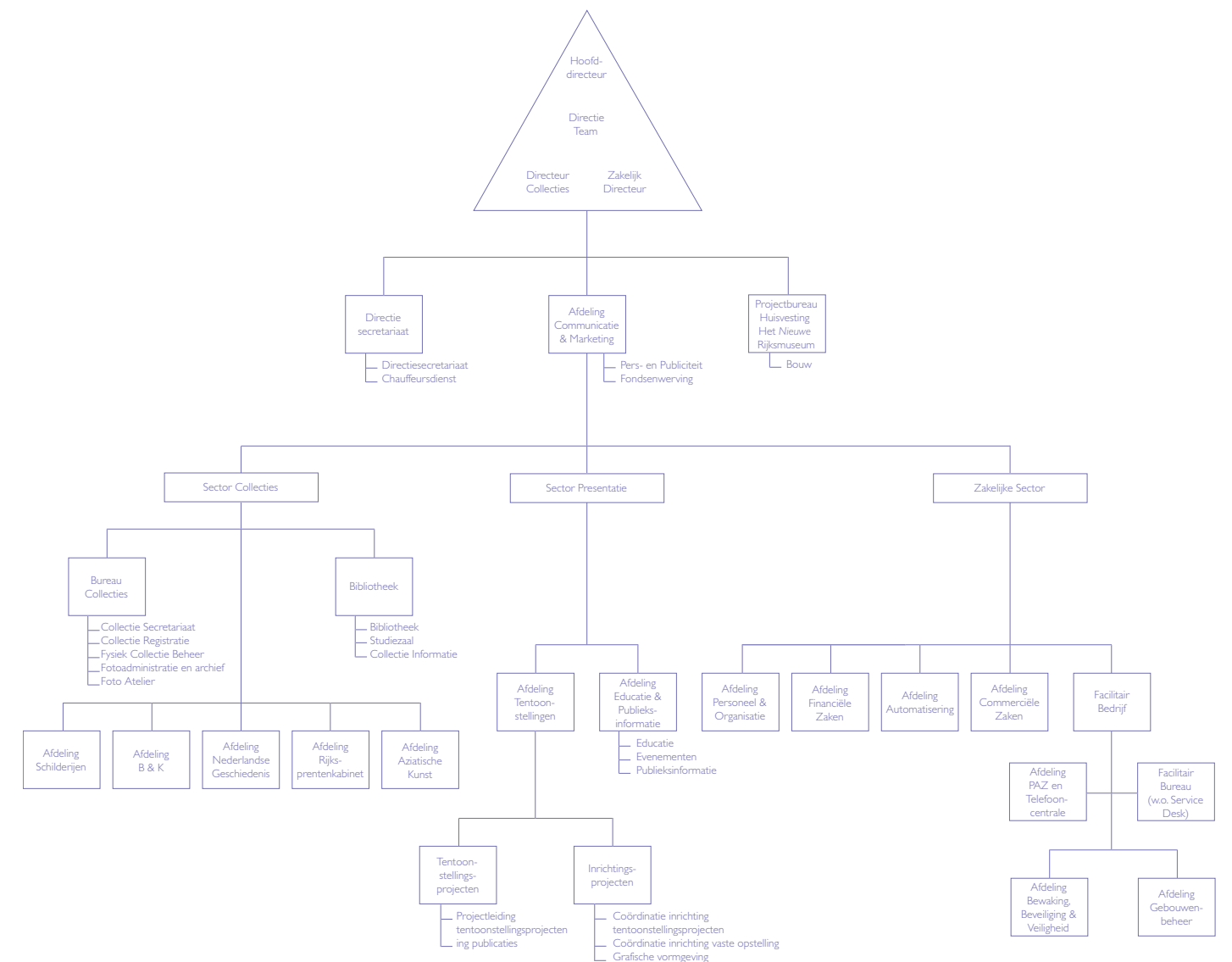
- Voorjaar 2003 226 deelnemers*
Kunst en kids in de kou
Lentekolder
Om je vingers bij af te likken
Op safari in het Rijksmuseum
Kinderen voor kinderen

- Najaar 2003 369 deelnemers*
Op werelddierendag op safari in het Rijksmuseum
Heilige boontjes
Wie is wie
Om je vingers bij af te likken
Let's meet

Rondleidingen

- ca. 600 uren
- Helaas moesten veel activiteiten geannuleerd worden in verband met de asbestsituatie in het museum.

Organogram

Personeelsgegevens

(per 31 december 2003)

Directie

R. de Leeuw hoofddirecteur
J.W. Sieburgh zakelijk directeur
J.P. Sigmond directeur collecties

Directiesecretariaat

mw M.P. van de Wiel directiesecretaris
mw A. Daleman directiesecretaresse
mw C.L. Goedhart directiesecretaresse
mw D.V. Riabokon-Muller directie-secretaresse
A.W. Bakker chauffeur

Communicatie & marketing

mw J.M.G. Schuerveld Schrijver hoofd communicatie en marketing
mw E. Kamphuis senior medewerker pers en publiciteit
A.H.B. de Munnick senior medewerker pers en publiciteit
mw T.A. Custers assistent pers en publiciteit
mw E.C. Martens medewerker externe betrekkingen
mw M.M.A. van Deth medewerker particuliere schenkingen
mw E. Kalis medewerker particuliere schenkingen
mw L.E.M. van Valkenhoef coördinator sales
mw J.B.M. van der Voort projectmedewerker dag- en avondontvangsten
mw J.J. Schneider secretaresse

Projectbureau Huisvesting

D. Mooij hoofd projectbureau
P.H.J.C. van Duin projectleider bouw
I. Santhagens projectleider museale inrichting
mw R.A. Lo Tam Loi huisvestingsmedewerker
mw V.W. Rijkens management-assistent

Sector collecties

Bibliotheek

G.J.M. Koot hoofd bibliotheek
mw Y. Grose coördinator bibliotheek
A. Ames restaurator
mw M.P.M. Falke medewerker bibliotheek
W.M. Ouwkerk medewerker bibliotheek

mw L.M. Blokhuisen-Van der Werff medewerker bibliotheek

Studiezaal bibliotheek

mw M. Stijkel coördinator studiezaal
J.H.M. Bersee medewerker studiezaal
mw J.P. Breidel medewerker studiezaal
J. Dürrfeld medewerker studiezaal
M.J. Rozestraten medewerker studiezaal
J.R. Schindler medewerker studiezaal
L.P.J.C. Vosters medewerker studiezaal

Bureau collecties

mw A.V. van Dorssen hoofd bureau collecties, projectleider verhuizing kunst
mw S.M.C.J. van Gulp deelprojectleider verhuizing kunst
mw I.M. van Leeuwen deelprojectleider verhuizing kunst
L.H. Penninx deelprojectleider verhuizing kunst

Collectieregistratie

mw J. van der Velden hoofd collectieregistratie & informatie
P.E. van Kooij projectmedewerker collectieregistratie
mw N.I.A. Menke projectmedewerker collectieregistratie
W.H.M. de Natris projectmedewerker collectieregistratie
M. Paumen projectmedewerker collectieregistratie
mw M.E. Valeton registratiemedewerker
mw X.I. Henny applicatiebeheerder
mw A. Schrier assistent applicatiebeheerder

Administratie collectiebeheer

K. Schoemaker collectiesecretaris
mw F.A. Koens medewerker bruiklenen objecten en schilderijen
mw C.J. Meffert-van Weele medewerker bruiklenen prenten, tekeningen en foto's

Fotoarchief

mw T.C. Greven coördinator fotoarchief
mw F.D.F. Aalbers medewerker fotoarchief
mw E.C. Geudeker medewerker fotoarchief

mw I. Labeur medewerker fotoarchief
mw P.W. van Mourik medewerker fotoarchief

Fotoatelier

mw M. ter Kuile hoofd fotoatelier
L. Bekooy fotograaf
G.A. van Dooremaalen fotograaf
J.B.H. Kho fotograaf
mw M. Vermeulen fotograaf
C. Wesselius fotograaf

Fysiek collectiebeheer

W.A.P. Hoeben hoofd fysiek collectiebeheer
J.A. Cok gedetacheerd projectleider inrichting, verhuizing en logistiek bij de Programmadirectie Het Nieuwe Rijksmuseum
R.G. Bakker behoudsmedewerker
mw G. de Beer behoudsmedewerker
J.M. van den Berg behoudsmedewerker
mw J. Pugh behoudsmedewerker
S.J. Voss behoudsmedewerker
B. da Silva Curiel eerste medewerker expeditie emballage
J.J. Couprie Jr medewerker expeditie emballage
E. Kriger medewerker expeditie emballage
D. Kemper depotbeheerder

Schilderijen

J.P. Filedt Kok hoofd verzamelafdeling schilderijen
D.R. Bull hoofdconservator buitenlandse scholen
T.D.W. Dibbits conservator
mw J.A.H. Reynaerts conservator
mw M. Zeldenrust hoofd restauratie-atelier
H. Baija senior restaurator
M.A.A.M. van de Laar senior restaurator
L.S.G. Sozzani senior restaurator
mw G.M. Tauber senior restaurator
mw M.F. Chavannes restaurator
mw A.A.M. van Lelijveld restaurator
W. de Ridder restaurator
mw F.E. Kiers medewerker collectiebeheer
mw A.S. Swart medewerker collectiebeheer

mw Y.C.J. Bruijnen wetenschappelijk medewerker
A. Wallert wetenschappelijk medewerker
mw G.E. Wuestman wetenschappelijk medewerker

Beeldhouwkunst en kunstnijverheid

R.J. Baarsen hoofd verzamelafdeling beeldhouwkunst en kunstnijverheid
J.D. van Dam hoofdconservator beeldhouwkunst en kunstnijverheid
F.T. Scholten hoofdconservator beeldhouwkunst en kunstnijverheid
mw E. Hartkamp-Jonxis conservator textiel
mw B.M.A.M. du Mortier conservator kostuums
D.P.J. Biemond conservator edele metalen
R.J.C.H.M. van Langh hoofd restauratieatelier edele en onedele metalen
M.J.T.M. Bellegem restaurator edele metalen
mw I. de Groot restaurator edele metalen
A. Smolenaars restaurator edele metalen
H. den Otter hoofd restauratieatelier meubelen

mw E.J.M. van Baars restaurator meubelen
I.L. Breebaart restaurator meubelen
mw D.B.L.M. van Loosdrecht restaurator meubelen

J.H.C.M. Oyen restaurator meubelen
mw S.L. Meijer hoofd restauratieatelier textiel
mw M.T.W. Albers senior restaurator textiel en wandtapijten
mw K.M. Mark-van der Wateren senior restaurator wandtapijten
mw H. Visman medewerker restauratie textiel en wandtapijten
mw C. Wittop Koning-Holz restaurator textiel
mw I.R. Parthesius-Garachon hoofd restauratieatelier keramiek en sculptuur
mw B. Lamain restaurator keramiek en glas
mw S.M.R. Lambooy restaurator keramiek en glas
mw M.C.M. van Schinkel restaurator keramiek en glas
mw J.A.A.M. Asselbergs medewerker collectiebeheer
B. Nederveen medewerker collectiebeheer

Nederlandse geschiedenis

C.J. Zandvliet hoofd verzamelafdeling Nederlandse geschiedenis
G. van der Ham conservator
mw E. Sint Nicolaas conservator
A.J. Hoving hoofd restauratieatelier scheepsmodellen
A.F. Hoekstra restaurator scheepsmodellen
mw H.J. Baruch medewerker collectiebeheer/assistent conservator
mw S. van Gelderen medewerker collectiebeheer

Rijksprentenkabinet

G.C.M. Luijten hoofd verzamelafdeling Rijksprentenkabinet
M. Schapelhouman hoofdconservator tekeningen
R.J.A. te Rijdt conservator tekeningen
mw I.M. de Groot conservator prenten
J.F. Heijbroek conservator prenten
H. Leeflang conservator prenten
mw M. Boom conservator fotocollectie
H.T. Rooseboom conservator fotografie
P.M. Poldervaart hoofd restauratieatelier tekeningen en prenten
H.J. Dolmans medewerker restauratie tekeningen en prenten
mw E.L. van Kaam medewerker collectiebeheer
mw P.L.M. Verhaak medewerker collectiebeheer/assistent conservator

Aziatische kunst

mw P.C.M. Lunsingh Scheurleer hoofd-conservator
J. van Campen conservator
M. Fitski conservator

Sector presentatie

Tentoonstellingen

J.R. de Lorm hoofd tentoonstellingen
mw M.E. Janknegt eerste secretariaats-medewerker
mw E. Slob eerste secretariaatsmedewerker
W.T. Kloek hoofdconservator inhoudelijk team
T. Zeedijk projectmedewerker inhoudelijk team

Projectleiders

mw P.M. Retèl senior projectleider publicaties
mw M.M. Soethout projectleider publicaties

mw W. Brouwer projectleider tentoonstellingen
A-J.H. Weijsters projectleider tentoonstellingen
mw R.W. Ubink junior projectleider

Inrichtingsprojecten

C. Kriger medewerker inrichtingsprojecten
J.T.M. Muller assistent inrichtingsprojecten
mw W.R.M. Peters medewerker vaste collectie
J.C. Veenendaal grafisch vormgever

Educatie & publieksinformatie

mw X. van Gelder hoofd educatie en publieksinformatie
T. van der Meer wetenschappelijk medewerker
mw R. Meijer wetenschappelijk medewerker
mw G. Ayvaz-Uslu projectmedewerker
mw T.S. Balian troubleshooter
mw A.F. van der Kolk troubleshooter
mw S. Todorovic troubleshooter
P.J.G.M. Gorgels web-editor

Evenementen

mw J.R.M.M. Lips medewerker evenementen

Publieksinformatie

mw P.A.M. Kintz coördinator publieksbalie
mw W.P.C. Bellaar Spruyt medewerker
mw M.C. Broekema medewerker
mw L.A.H. van Egmond medewerker
mw M.B. Klaversteijn-van 't Groenewout medewerker
mw M. Lammertse-Cats medewerker
mw M.C. Archdale medewerker audio-tourbalie, medewerker educatie en documentatie
mw A. van den Berg medewerker audiotourbalie
mw M.L. de Jongh medewerker audio-tourbalie
mw V.A. Perrotta medewerker audio-tourbalie
mw P.H. Wortelboer-Mous medewerker audiotourbalie

Zakelijke sector

Personeel & organisatie

G. Hoek hoofd afdeling personeel en organisatie
mw R.V. Kievits personeelsadviseur

mw M. Meijer personeelsadviseur
mw J.A. van Veen personeelsadviseur
H.P. Boot salarisadministrateur
mw A.A. Dekker medewerker perso-neelszaken/salarisadministratie
mw S. van Elst afdelingsassistent
mw J.C.L. van Herwijnen-Buijs secreta-
ris ondernemingsraad

Financiële zaken

E.J.M. van Rooij controller
mw J.J.A. Plomp-Agterberg coördinator
financiële administratie
J.V. Groot senior medewerker finan-
ciële administratie
R.J. Muntslag medewerker financiële
administratie
mw N. van Proosdij medewerker finan-
ciële administratie
H.A.M. van Roij medewerker financiële
administratie

Automatisering

R. Hendriks hoofd automatisering
P. van Kooten netwerkbeheerder
F.A.M. van 't Hoff systeembeheerder/
applicatieprogrammeur
mw G. Etker medewerker helpdesk
P.S.A. Verstraten medewerker helpdesk
J.J. Dijkstra webmaster

Commerciële zaken

mw C.B.J.W.Verheijen hoofd commer-
ciële zaken
P.P.J. de Vries bedrijfseconomisch
medewerker
M.A.G. Bakker logistiek medewerker
mw I. Lichtenwagner stafmedewerker
H.U.M. Stiller medewerker

Magazijn

H.J. Hilhorst magazijnbeheerder
D.J. Binnekade magazijnmedewerker
P. Pinto magazijnmedewerker
G. van Rijswijk magazijnmedewerker

Telcentrum

mw C. Bersabal medewerker
mw I.A.W. Jörgensen medewerker
mw T. Meser-van Geemen medewerker
S. Soudagar medewerker

Winkels

P.J.J. Wessels chef Museumwinkel
mw M.G.M. Smit plaatsvervangend chef
Museumwinkel
mw L. Ayal verkoper
mw C.A.C. ten Houten-Bakker verkoper
Y. Schutz verkoper

mw J.C. Wolters-Rooijen verkoper
N.J. van Duijvenboden medewerker
verkoop
mw Y. van Eijndthoven medewerker
verkoop
T. van der Molen medewerker verkoop
mw P. Paul medewerker verkoop
F.E.D. de Ruiter medewerker verkoop
mw D. Sijnke medewerker verkoop
U.S. Wiersema medewerker verkoop

Schiphol

H.E. Al chef museumwinkel
mw H. Lenting plaatsvervangend chef
museumwinkel
mw M. Wit plaatsvervangend chef
museumwinkel
mw M.D.C.V. Houweling-Gonzalez
medewerker verkoop
mw A. Jadresko medewerker verkoop
mw L.F.J. Koene medewerker verkoop
mw B.J. Langemeijer-Schoonderbeek
medewerker verkoop
R.T. Moorman medewerker verkoop
mw M.G. Rohof medewerker verkoop
P.J.C. Veerhuis medewerker verkoop
mw R.P.J.M. Verpalen medewerker ver-
koop
mw A. van Zandwijk-Cascio mede-
werker verkoop

Facilitair bedrijf

mw C.R.M.C. Keeman facilitair mana-
ger, projectleider verhuizing inventaris
J.M. Verstraten projectmedewerker
verhuizing inventaris
mw A. van der Leest management-
assistent

Facilitair bureau

mw E.M.L. Faucon inkoper
R.J. Gasper medewerker servicedesk
mw G.H. van der Meer-Oomen
medewerker servicedesk
mw D. Roosendaal medewerker
servicedesk
mw H.A. Tomasouw roosterfunctionaris
N.M. Lankhaar plaatsvervangend roos-
terfunctionaris

Huishoudelijke dienst

mw R. van Leth-Elemia medewerker
kantinedienst

Kassadienst

P. de Boer chef kassadienst/facilitair
coördinator
mw H.H. Cosar-Swart plaatsvervan-
gend chef kassadienst

Kassiers

S. Balbahadoer, F.M. Eduardo, C.
Karharman, mw W. Oosterbroek,
A.E.G.F. Romero, S.R. Tirbeni,
J. Veerling, O.D.J.D.J. Willig

Post- en archiefzaken/

telefoocentrale

W.D.J. van de Put medewerker post-
en archiefzaken
J. van Kempen medewerker dynamisch
archieff
mw A. Ettekoven medewerker oud-
archieff en archiefcollecties
P.L.A. Buffing bode/medewerker post-
kamer
F.G. Wessels bode/medewerker post-
kamer
mw M.J. Laamers telefonist
mw C.M. van Luit-Heijne telefonist
mw P. Plomp-Besse telefonist, eveneens
surveillancemedewerker op de afdeling
BB&V

Bewaking, beveiliging & veiligheid

J.R.J. Isaak hoofd bewaking, beveiliging
en veiligheid

Bedrijfs hulpverlening

G. Oosterbroek coördinator brand-
wacht
C. Krom medewerker BHV/
brandwacht
P.A. Sarafopoulos medewerker BHV/
brandwacht
R. Talstra medewerker BHV/
brandwacht

Centrale meldkamer

H.A. Panhuysen chef meldkamer
A.M. Plomp coördinator meldkamer
H.K. van Deijk medewerker bouwtoe-
zicht

Operators meldkamer

D.P. Dekker, P.J.M. Donker, L. El Asri,
F.W. Keller, T. Kuijpers, N.J. van der
Meulen, J.H. Oomen, S. Poeran, B.
Suringbroek, D. Usenki, J.G. Vontenie

Surveillancedienst

M.A.A. Giesen chef surveillance/
facilitair coördinator
G. Terlouw chef surveillance/facilitair
coördinator
mw H.M. Kruse plaatsvervangend chef
surveillance/facilitair coördinator
mw R. Rens-Stenekes plaatsvervan-
gend chef surveillance/facilitair coördi-
nator

J.J. Stuijbergen plaatsvervangend chef
surveillance/facilitair coördinator

Buitendepot Lelystad

P.J. van der Slot portier/beveiligings-
medewerker
mw R.J. Visser portier/beveiligings-
medewerker

Surveillancemedewerkers

R.A. von Aesch, mw M. Aesch-Baas,
mw T. Alakhramsing-Chinnoe, A.C. van
Axel Dongen, mw P. Balak, mw R.B.
Balbahadoer-Sewtahal, mw M.F. Banen,
mw M. Baranic-Deda, J.C. Berhitu, mw
C. Birambie, B.J. de Boer,
A.H. Bouanani, F. van den Braak, J.C.
Calderon Garcia, mw D. Chadjo, mw
L.D.M. Codfried, J. Cravid De Sousa,
mw M. Cupac-Sopic, T.A. Dahmen, R.J.
Deutekom, mw D. Djuric, mw A.M.
Dosljak-Stebblaj, mw C.H. Eggink, P.M.
Falet, W.E. van der Geest, R.R. Giesen,
mw W.J. Holkamp, mw J.A. Hoogen-
doorn, P.B. Hooijmans, mw D. Joosten,
mw A. Kartopawiro, mw I.C.G. Kater-
berg, P.I. Keizer, mw E. Koelemeij-
Petram, mw S. Koning, mw L. Koster,
mw M.H. Koster-Lankheet, mw W.T.
Kroes, K.B. Kuijpers, mw A.F. van der
Laan, S.E.G. Leatomu, mw L. Liche, H.
van Lierop, C.A. Luimé, G.H.J. Meester,
M. Nauta, M.N. Nazari, mw A.C.M.
Nellen, A.I. Osman, mw D.M.C.
Ouden-Ierssel, mw L.H. Overduyn-
Druyf, T. Poelstra, J.A. Quintero, K.
Ramlal, F.A.L. Reijnders, J. Reuter, mw
D. Reuter-Pantelic, mw E.M. Schadee-
Plaggenburg, mw H.L. Smit-Hemert,
mw W.A. Schweinsbergen, mw R.
Silleman-Broos, S.J. Sintjago, G.W.
Sommer, mw C.W. Sopamena, mw M.
Stankovic-Aperlic, mw M. Steijn, R.T.
Strijder, K.R. Tirbeni, mw B.M.
Tirbeni-Gajadhar, C.P. Toby, F. Topal,
M.P. bij de Vaate, J.W.R. Visser, W. Visser,
mw S. Vogels, mw E.A. de Vries, T.E.
Wildner, mw H. Wittenburg, R. Yilmaz,
mw R. Youssef-Silleman

Vestiairemedewerkers

L. Al Gam, M.A.S. van Axel Dongen,
P. Dürrfeld, mw J.S. Gomes-Monteiro

Gebouwenbeheer

G.A. Stolte hoofd gebouwenbeheer

Gebouwen en terreinen

E.J. Hermelink elektromonteur

A. Krens elektromonteur
H. Heimens elektromonteur met AV-
taken
J.T.G. Sandmann elektromonteur met
AV-taken
J.J.C. Mak onderhoudsmedewerker
C.J.T. van der Hulst timmerman
J. de Vries timmerman
L.M. Keuter chef groenvoorziening
B.O. Huininga medewerker groenvoor-
ziening
W.H. de Graaf magazijnbeheerder
MMM loodsen

Installaties

R. Förster chef installaties/plaats-
vervangend hoofd gebouwenbeheer
P.H. Lammers meet- en regeltechnicus
B.P. Swemle meet- en regeltechnicus
A.F. Tomasouw meet- en regeltechnicus

Rondleiders

mw L.F. Aegerter, M.J.J.L.H. van Baalen,
R.J.W.M. Berentsen, mw M.M.T. Berger,
mw A.J. Breebaart, mw I. Brouwer, mw
N.M. Dorsman, mw P.E. Kana-Devilee,
mw P.A.M. Kintz, J.D. de Kruijf, Y.D.E.
van der Linden, mw C.H.M. Niesten,
G.M. van de Roemer, mw K.A.C. van
Schaik-Scheers, mw M.L. van Soest,
mw V. Steijn-Lorin, R. Uterwijk

Stagiaires

mw S. Godron communicatie &
marketing
mw S. Grzimek Rijksprentenkabinet
P.B. Hooymans commerciële zaken
mw C. Jonges schilderijen
D.S.L. Tapilatu commerciële zaken

Vrijwilligers

mw M.C. Botter post- en archiefzaken/
telefooncentrale
mw P. Griffiths-Wardle beeldhouw-
kunst en kunstnijverheid
M.D. Haga Rijksprentenkabinet
R. Heukelom Nederlandse geschiedenis
G. van der Hoek bibliotheek
mw E.A. Liachenko post- en
archieffzaken/telefooncentrale
E.H. Miedema fotoarchief
mw K.A.L. Schuckink Kool Rijks-
prentenkabinet

Maatwerk-banenpoolers

R. Colic Rijksprentenkabinet
E.J. Gondi Nederlandse geschiedenis
H.W. de Vries Rijksprentenkabinet

Quado-medewerkers

R. de Bruin surveillancemedewerker

Ondernemingsraad

De Ondernemingsraad bestond uit:
W.D.J. van de Put voorzitter
I. Santhagens penningmeester
K. Schoemaker secretaris
mw G. Etker
L.M. Keuter
H.A. Panhuysen
A.M. Plomp
M. Schapelhouman
P.J. van der Slot
De directie vergaderde zeven keer met
de Ondernemingsraad, op 11 februari,
15 april, 20 mei, 8 juli, 24 september,
6 november en 2 december.

Personeelsvereniging

Het bestuur van de Personeelsverenig-
ing bestond uit:
mw W. Brouwer voorzitter
mw R.V. Kievits penningmeester
mw S. van Elst secretaris
mw A.A. Dekker
mw D. Djuric
mw A. van der Leest
mw E.C. Martens
mw S.L. Meijer
mw W.R.M. Peters
D. Usenki

Bezoekcijfers

Overzicht nationaal versus internationaal bezoek 2003

maanden	nationaal		internationaal		totaal
januari	30.174	52%	27.440	48%	57.614
februari	22.384	40%	33.753	60%	56.137
maart	27.977	42%	39.394	58%	67.371
april	32.065	33%	66.140	67%	98.205
mei	14.817	45%	18.218	55%	33.035
juni	34.375	51%	32.662	49%	67.037
juli	20.085	25%	59.547	75%	79.632
augustus	22.283	23%	75.756	77%	98.039
september	19.427	29%	48.450	71%	67.877
oktober	26.241	34%	51.501	66%	77.742
november	32.150	46%	38.309	54%	70.459
december	40.646	66%	19.656	34%	60.302
totaal	322.624	38%	510.826	62%	833.450

Vergelijking nationaal versus internationaal bezoek 1996–2003

jaar	nationaal		internationaal		totaal
1996	770.949	58%	557.342	42%	1 328.291
1997	519.735	48%	564.917	52%	1 084.652
1998	593.463	48%	635.982	52%	1 229.445
1999	508.498	39%	801.999	61%	1 310.498
2000	585.815	51%	560.623	49%	1 146.438
2001	366.389	36%	649.172	64%	1 015.561
2002	387.081	35%	713.407	65%	1 100.488
2003	322.624	38%	510.826	62%	833.450

Bezoekcijfers per maand 1996–2003

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
januari	61.605	72.878	75.774	89.893	60.520	60.764	61.240	57.614
februari	62.890	59.880	90.782	103.701	62.098	64.436	67.657	56.137
maart	99.597	80.877	82.071	127.300	78.394	81.127	91.159	67.371
april	122.441	104.810	120.253	164.431	104.768	119.801	125.765	98.205
mei	139.641	115.328	118.071	142.341	114.790	104.348	124.470	33.035
juni	88.438	86.701	96.607	115.935	99.713	89.961	86.488	67.037
juli	101.004	109.159	101.471	109.728	124.670	97.382	100.685	79.632
augustus	126.688	115.426	122.684	138.356	137.867	112.655	118.342	98.039
september	107.540	83.352	110.516	95.177	117.566	75.415	78.512	67.877
oktober	140.575	92.938	129.733	91.744	91.721	71.055	94.546	77.742
november	125.355	81.983	88.934	72.094	82.837	75.015	80.193	70.459
december	152.517	81.320	92.549	59.767	71.494	63.602	71.431	60.302
totaal	1 328.291	1 084.652	1 229.445	1 310.497	1 146.438	1 015.561	1 100.488	833.450
index (1998=100)	108	88	100	107	93	83	90	68

Bezoekcijfers studiezaal bibliotheek en Rijksprentenkabinet, en bibliotheek-catalogus op Internet

bezoekcijfers studiezaal 3.171
 bezoekcijfers bibliotheekcatalogus op
 Internet 253.097 zoekacties

Fondsen en sponsors

102

Begunstigers, donaties en subsidies

Het Rijksmuseum mag voor uiteenlopende activiteiten rekenen op de medewerking van Nederlandse fondsen, overheden en bedrijven. Dankzij hun financiële bijdragen kan het Rijksmuseum bijvoorbeeld belangrijke aankopen doen, educatieve activiteiten realiseren en onderzoeks- en restauratieprojecten uitvoeren. In het jaar 2003 verleenden de volgende fondsen, overheden en bedrijven steun.

Aronson Antiquairs *publicatie Delfse Porceleyne (verschijnt voorjaar 2004)*
Prins Bernhard Cultuur Fonds *publicatie European Tapestries in the Rijksmuseum (verschijnt voorjaar 2004)*
Familiestichting Van Braam Houckgeest *aankoop voorwerpen uit A. E. van Braam Houckgeest collectie*
M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting *publicatie Jan Brandes (verschijnt voorjaar 2004); aankoop voorwerpen uit A. E. van Braam Houckgeest collectie*
Stichting Charema Fonds voor Geschiedenis en Kunst *publicatie Jan Brandes (verschijnt voorjaar 2004)*
Economische Zaken Amsterdam *promotiecampagne Rijksmuseum, De Meesterwerken*
Gerlach Art Packers & Shippers *verhuizing 'De Nachtwacht'*
K.F. Hein Fonds *aankoop voorwerpen uit A. E. van Braam Houckgeest collectie*
HGIS-C Ministerie van Buitenlandse Zaken en Ministerie van OCW *tentoonstelling 'De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar. Op audiëntie in Istanbul (1727-1744)'*
Hilton Amsterdam *tentoonstelling 'De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar. Op audiëntie in Istanbul (1727-1744)'*
Koçbank *tentoonstelling 'De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar. Op audiëntie in Istanbul (1727-1744)'; restauratie schilderijen Jean Baptiste Vanmour*
Mondriaan Stichting *aankoop voorwerpen uit A. E. van Braam Houckgeest collectie; aankoop zilveren schenkan uit de Gutmann-collectie; publicatie European*

Tapestries in the Rijksmuseum (verschijnt voorjaar 2004); aankoop, digitalisering en presentatie Sandel albums (fotografiecollectie Rijksprentenkabinet)
Stichting Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds *publicatie Jan Brandes (verschijnt voorjaar 2004); aankoop voorwerpen uit A. E. van Braam Houckgeest collectie*
NWO/Gebiedsbestuur Geesteswetenschappen *vertaling publicatie Jan Brandes (verschijnt voorjaar 2004)*
Royal Philips Electronics *verhuizing 'De Nachtwacht'; Het Nieuwe Rijksmuseum*
Rijksmuseum Fonds *aankoop spiegel en porseleinen flesjes uit de Gutmann-collectie; aankoop twee 17de eeuwse schilderijlijsten met kwabornament; aankoop terracotta beeld Stracké; aankoop 'Havengezicht' van Claude Lorrain; aankoop voorwerpen uit A.E. van Braam Houckgeest collectie*
Shell Company of Turkey *restaurant van het schilderij 'Gezicht op Constantinoepel vanuit de Hollandse ambassade' van Jean-Baptiste Vanmour*
Sponsor Loterij *aankoop 'Havengezicht' van Claude Lorrain; aankoop 'Venetiaanse familie met een bediende die koffie serveert' (ca. 1752) van Pietro Longhi; aankoop Aquarel van de Eregalerij van Jan Hoync van Papendrecht; Het Nieuwe Rijksmuseum*
De heer H. B. van der Ven *aankoop 'Havengezicht' van Claude Lorrain*
Vereniging Rembrandt *aankoop 'Havengezicht' van Claude Lorrain*
VSB Fonds *educatie en communicatieproject voor de tentoonstelling 'De Ambassadeur, de Sultan en de Kunstenaar. Op audiëntie in Istanbul (1727-1744)'*
F.G.Waller Fonds *aankopen Rijksprentenkabinet*

Elke schenking aan het Rijksmuseum Fonds is zeer welkom. Particulieren die specifieke verzamelgebieden, collecties of andere activiteiten van het Rijksmuseum willen versterken, kunnen door middel van een financiële bijdrage een Fonds op Naam oprichten. Het

Rijksmuseum Fonds beheert de gelden en wendt het rendement aan voor een door de schenker bepaald specifiek doel, bijvoorbeeld aankoop, restauratie, onderzoek of educatie. In alle communicatie rondom de activiteit wordt het Fonds op Naam vermeld. In 2003 werden vier nieuwe Fondsen op Naam opgericht: het Gerhards Fonds, het Manfred & Hanna Heiting Fonds, het Johan Huizinga Fonds en het Johanna Kast-Michel Fonds.

Edwin Vom Rath Fonds *aankoopfonds voor schilderijen, prenten of objecten in de categorie beeldhouwkunst en kunstnijverheid. Objecten mogen alleen in Amsterdam worden tentoongesteld*
M.J. Drabbe Fonds *verwerving van kunstvoorwerpen ten behoeve van de afdeling Aziatische kunst van het Rijksmuseum*
Paul Huf Fonds *het realiseren van aankopen voor de Nationale Fotocollectie*
Goslings NieuwBeerta Fonds *het instandhouden en het uitbreiden van de collectie Japanse prenten, in het bijzonder Surimono prenten, ten behoeve van het Rijksprentenkabinet*
Veluvine Molijn de Groot Fonds *jongeren uit Nunspeet op een inspirerende wijze kennis laten maken met het nationaal cultureel erfgoed*
Suman Fonds *het bevorderen van de toegankelijkheid van het Rijksmuseum voor Engelstalige kinderen*
Victor Muller Fonds *het bevorderen van betrokkenheid van jongeren tot en met 25 jaar bij het nationaal cultureel erfgoed*
Ebus Fonds *steun in de meest brede zin van het woord aan het Rijksmuseum*
Scato Gockinga Fonds *het ondersteunen van de collectie scheepsmodellen in het Rijksmuseum in de meest ruime zin van het woord*
Bank ten Cate & Cie Fonds *aankoop, restauratie en onderzoek ten behoeve van het textiel voor het interieur*
Frits en Phine Verhaaff Fonds *aankoop en restauratie van, tentoonstellingen over en onderzoek naar Middeleeuwse kunst*
Gerhards Fonds *aankoop en behoud van Nederlandse schilderijen uit de 19de eeuw en de Romantische School*

103

Manfred & Hanna Heiting Fonds *de bevordering van fotohistorisch onderzoek door aankomende conservatoren uit binnen- en buitenland aan de hand van originelen uit de Nationale Fotocollectie in het Rijksmuseum*
Johan Huizinga Fonds *de optimale presentatie van het cultureel historisch erfgoed van Nederland in het Rijksmuseum*
Johanna Kast-Michel Fonds *het ondersteunen van opleidingsmogelijkheden, onderzoek en uitvoering van projecten voor restauratoren*

Meer informatie

Voor meer informatie over sponsor- en partnerships, schenkingen, legaten en Fondsen op Naam kunt u contact opnemen met de afdeling Communicatie & Marketing 020 6747 335/331 of de website www.rijksmuseum.nl raadplegen.

Financieel overzicht 2003

106	Bericht van de Raad van Toezicht	
108	Verslag van de directie	105
113	Geconsolideerde balans	
114	Geconsolideerde functionele exploitatie rekening	
115	Geconsolideerd kasstroomoverzicht	
116	Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling	
118	Toelichting op de geconsolideerde balans	
124	Toelichting op de geconsolideerde functionele exploitatie rekening	
127	Overige gegevens	
128	Meerjarenoverzicht	
130	Raad van Toezicht	
	- Samenstelling	
	- Rooster van aftreden	
	- Profielschets	
133	Aanbevelingen Cultural Governance	

Bericht van de Raad van Toezicht

Jaarrekening en bestemming van het exploitatieresultaat

De door de directie opgestelde jaarrekening over het boekjaar 2003 is gecontroleerd door Deloitte Accountants (conform artikel 13.3 van de statuten). Hun verklaring is opgenomen bij de overige gegevens. De directie heeft de jaarrekening ter goedkeuring voorgelegd aan de Raad van Toezicht. De Raad heeft mede op grond van de accountantsverklaring en het bijbehorende verslag de jaarrekening goedgekeurd, waarna deze door de algemeen directeur van de Stichting is vastgesteld (conform artikel 13.4 van de statuten). In overleg met de directie is besloten het exploitatiesaldo toe te voegen aan de vrije reserves.

Mutaties en (her)benoemingen

Per 1 juli 2003 traden de heren mr. J.M. Hessels, prof. dr. J.R. Glasz en N. MacGregor af als lid van de Raad van Toezicht in verband met het bereiken van de maximale zittingstermijn van acht jaar. De Raad is de heren Hessels, Glasz en MacGregor veel dank verschuldigd voor de grote bijdragen die zij in de eerste acht jaar na de verzelfstandiging hebben geleverd aan het werk van de Raad. Als nieuwe leden zijn benoemd: de heer W. Kok per 1 januari 2003, de heer mr. A.S. Fransen van de Putte per 1 juli 2003 en de heer mr. A. Ruys per 1 maart 2004.

De Raad heeft de heer Wijffels benoemd tot voorzitter en de heer Kok tot vice-voorzitter.

Toezicht

De Raad heeft in het verslagjaar regelmatig overleg gevoerd met de directie. De Raad heeft vijfmaal met de directie vergaderd en eenmaal zonder de directie. Daarnaast was sprake van tussentijds overleg tussen individuele leden van de Raad en de directie.

In de vergaderingen met de directie is in het bijzonder aandacht besteed aan de voorbereidingen van het renovatieproject Het *Nieuwe* Rijksmuseum en de situatie die ontstond toen eind april 2003 asbest werd ontdekt in delen van het gebouw. Voorts is overlegd over de financiële gang van zaken, de subsidieaanvraag Cultuurnotaperiode 2005-2008, de begroting 2004, het sociale en personeelsbeleid, het ziekteverzuim, de gang van zaken bij Rijksmuseum Amsterdam Schiphol en de samenstelling van de Raad.

Tweemaal gaven conservatoren presentaties. Met de voorzitter van de Stuurgroep Het *Nieuwe* Rijksmuseum is gesproken over de voortgang van het renovatieproject. Het hoofd van het in het kader van Het *Nieuwe* Rijksmuseum gevormde interne Projectbureau Huisvesting en de projectleider verhuizing kunst gaven presentaties over de diverse bouwprojecten respectievelijk de verhuizing van de kunstvoorwerpen. De Raad heeft in zijn vergadering zonder de directie onder meer gesproken over het eigen functioneren en over het functioneren van de directie. Een lid van de Raad woonde een overlegvergadering met de Ondernemingsraad bij.

Cultural Governance

De Raad van Toezicht en de directie hebben de 23 Aanbevelingen Cultural Governance besproken, die op 1 september 2003 werden gepresenteerd aan de Staatssecretaris van Cultuur. Raad en directie streven ernaar aan de aanbevelingen te voldoen.

De Raad van Toezicht bedankt de directie en medewerkers voor hun bijdragen in het afgelopen jaar, waarin de voorbereidingen voor Het *Nieuwe* Rijksmuseum steeds meer aandacht vergden, en voor de flexibiliteit en inzet waarmee de onverwachte asbestsituatie het hoofd is geboden.

Amsterdam, 1 april 2004

De Raad van Toezicht

Dr. H.H.F. Wijffels, voorzitter
 Prof. mr. I.P. Asscher-Vonk
 Mr. A.S. Fransen van de Putte
 W. Kok
 Drs. P.M. Noordervliet-Bol
 Mr. A. Ruys

Verslag van de directie

1. Resultaten

Het boekjaar 2003 werd afgesloten met een positief resultaat van € 376.000. De constatering eind april van asbestverontreiniging in de gebouwen van het Rijksmuseum was van grote invloed op de exploitatie. De directe exploitatiekosten (met name derving van inkomsten) als gevolg van de asbest-situatie bedragen circa € 1,8 miljoen, de indirecte schade (alternatief ingezette mensuren, opgelopen achterstanden in het verhuistraject, enz.) is circa € 0,8 miljoen. De volledige impact van de asbest-situatie zal pas over enige tijd bekend zijn, waarbij de zorg met name uitgaat naar mogelijke claims van (ex-)medewerkers in verband met gezondheidsproblemen, ofschoon uit de door het Rijksmuseum uitgevoerde blootstellingsregistratie geen gevallen met een risico of een groot risico zijn geïdentificeerd.

In verband met de asbestsituatie heeft het Rijksmuseum de eigenaar van de gebouwen, de Rijksgebouwendienst, aansprakelijk gesteld. De Rijksgebouwendienst heeft deze aansprakelijkstelling niet geaccepteerd maar is wel met een voorstel gekomen ter tegemoetkoming van de door de asbestsituatie ontstane schade in de vorm van een vergoeding van het gederfd huurgenot dat voor 2003 is becijferd op € 2,6 miljoen en voor 2004 op € 1,0 miljoen. Tevens is een tegemoetkoming voor mensuren (inhaalslag op planning, met name te maken in 2004) toegezegd van € 0,4 miljoen. Voor 2003 betekent dit dat de zichtbare kosten en inkomstderving als gevolg van de asbestsituatie vrijwel volledig worden gecompenseerd door de tegemoetkoming van de Rijksgebouwendienst.

De financiële resultaten van de vestiging op Schiphol bleven achter ten opzichte van de doelstellingen van het businessplan. Met name de omzetverwachtingen bleken niet reëel, ofschoon gedurende 2003 wel een opgaande lijn van de omzet te constateren viel. Het resultaat over 2003 bedroeg per saldo € 0,4 miljoen negatief. In 2004 zal de beslissing over voortzetting van dit initiatief worden genomen.

Het resultaat op de reguliere exploitatie, gecorrigeerd voor de bijzondere effecten van de asbestsituatie en de vestiging op Schiphol, toont een positief resultaat van € 0,8 miljoen. Dit is grotendeels toe te schrijven aan de lagere personeelskosten, maar hierbij dient te worden opgemerkt dat tegenover deze besparing een latente verplichting staat in verband met het inhalen van achterstanden. De kosten met betrekking tot Het *Nieuwe* Rijksmuseum waren hoger dan begroot, evenals de kosten voor VUT en overgangsregeling. Op het restant van de posten in de exploitatie werd echter ten opzichte van de begroting per saldo een positief resultaat behaald.

2. Bezoekers

In het jaar 2003 zijn in totaal 833.450 bezoekers naar het Rijksmuseum gekomen. Dit is ten opzichte van een bezoekersaantal van 1.100.488 in 2002 een daling van 24%, hetgeen een direct gevolg is van de in april 2003 ontstane asbestsituatie. Het aandeel nationaal bezoek in het totale bezoek nam iets toe (39% in 2003 ten opzichte van 35% in 2002). De Museumnacht op 2 november 2003 trok circa 12.000 bezoekers (2002: circa 7.500).

In 2003 werd in het kader van het doelgroepenbeleid de gratis toegang voor jongeren (t/m 18 jaar) gecontinueerd. Dit heeft geresulteerd in 88.530 individuele jeugdige bezoekers (2002: 98.981) en 41.327 bezoeken in klassikaal verband (2002: 54.660). Al met al was bijna 16% van het totale bezoek jeugd (2002: 14%). Als percentage van het totale nationale bezoek namen de Museumkaartbezoeken af van 39% in 2002 naar 30% in 2003.

Het op 9 december 2002 geopende Rijksmuseum Amsterdam Schiphol op luchthaven Schiphol ontving 131.952 bezoekers in 2003 en behoort hiermee tot de groep van grotere kunstmusea in Nederland.

3. Asbest

Eind april 2003 werd asbestverontreiniging in de door het Rijksmuseum van de Rijksgebouwendienst gehuurde gebouwen geconstateerd. Direct daarop heeft het Rijksmuseum de betreffende gebouwen gesloten voor publiek en personeel. In nauwe samenwerking met het ministerie van OCW, het ministerie van VROM en de Arbeidsinspectie is vervolgens getracht de hierdoor ontstane schade tot een minimum te beperken en de gebouwen daar waar mogelijk volgens de hiervoor geldende wettelijke regels te saneren en weer vrij te geven voor publiek en personeel.

De directie heeft veel aandacht besteed aan een goede voorlichting aan personeel en overige betrokkenen over de mogelijke gevolgen, op korte en lange termijn, van de aanwezigheid van asbest. De Ondernemingsraad is bij het gehele proces nauw betrokken geweest. Door de afdeling Personeel & Organisatie is in samenwerking met de Arbodienst een blootstellingsregistratie uitgevoerd. Deze blootstellingsregistratie is door de Arbodienst gebruikt voor een risicobeoordeling waarbij werd bekeken in hoeverre personen in met asbest besmette gebieden werkzaam zijn geweest. Vervolgens is een risicocategorie toebedeeld waarbij onderscheid wordt gemaakt in vijf categorieën. Geen van de personeelsleden is hierbij ingedeeld in de twee hoogste (5. Een groot risico en 4. Een risico) risicocategorieën. Het personeel is over de uitkomsten van de risicobeoordeling schriftelijk en individueel geïnformeerd. Tot op heden zijn door het Rijksmuseum geen asbestclaims voor gezondheidsproblemen van (ex-)medewerkers ontvangen.

In overleg met de Ondernemingsraad heeft de directie besloten om in de jaarrekening van het Rijksmuseum in het vervolg een paragraaf op te nemen waarin wordt stilgestaan bij de constatering van de asbestverontreiniging in april 2003.

Het Rijksmuseum heeft de Rijksgebouwendienst als eigenaar van de gebouwen aansprakelijk gesteld voor alle te verwachte schade (materiële, immateriële en personele) die een gevolg is van de aanwezigheid van asbest. De Rijksgebouwendienst heeft deze aansprakelijkheid afgewezen. Als tegemoetkoming in de geleden (exploitatie)schade heeft de Rijksgebouwendienst wel een reductie van de te betalen huur aangeboden en een beperkte eenmalige bijdrage voor resterende kosten. Deze oplossing is door het Rijksmuseum na overleg met en instemming van het ministerie van OCW geaccepteerd. Ten aanzien van mogelijke gezondheidsproblemen van (ex-)medewerkers heeft de Rijksgebouwendienst te kennen gegeven dat hij niet op voorhand een schriftelijke of mondelinge garantie kan geven. De Staat als gebouweigenaar zal zijn verantwoordelijkheid accepteren, indien aan de juridische voorwaarden, zoals die blijken uit wetgeving en jurisprudentie en andere daaraan te stellen eisen, is voldaan.

4. Pensioenen en regelingen voor vervroegde uittreding

Tijdens de CAO-onderhandelingen medio 2003 is de problematiek van pensioenen en de vervroegde-uitredingsregelingen het centrale thema geweest en zijn in een paritaire werkgroep de diverse oplossingsrichtingen onderzocht. Mede op basis van de uitkomsten van deze studies zijn vervolgens ingrijpende afspraken gemaakt met de sociale partners. De hoofdpunten van deze afspraken betreffen een meer marktconforme verdeling van de (pre)pensioenlasten tussen werkgever en werknemer en de verhoging van de prepensioenleeftijd van 62 naar 63 jaar. Tevens is een paritaire werkgroep ingesteld die op korte termijn de mogelijkheden van de overgang van een eindloon- naar een middelloon-systeem zal onderzoeken, de mogelijkheden van flexibilisering van de pensioenleeftijd tussen 63 en 67 jaar en de mogelijkheid van deeltijdpensioen.

Eind 2003 hebben gesprekken plaatsgevonden tussen een delegatie van de VRM (Vereniging Rijks-gesubsidieerde Musea) en het ministerie van OCW over de na verzelfstandiging resterende problematiek van pensioenen en de vervroegde-uitredingsregelingen. Hierbij is een eenmalige, als definitief te beschouwen oplossing van het gehele dossier besproken. Beide partijen staan hier positief tegenover. Gestreefd wordt om in 2004 te komen tot een finale afronding van het dossier.

Het vermogen ultimo 2003 van het pensioenfonds SFP bedraagt circa € 6 miljoen negatief (98% dekingsgraad). Het bestuur van het SFP heeft hiervoor een herstelplan ingediend bij de toezichthouder, de Pensioen- en Verzekeringskamer (PVK). Dit herstelplan is door de PVK goedgekeurd.

Het Rijksmuseum heeft een latente verplichting inzake het negatief vermogen ultimo 2003 van het pensioenfonds SFP van circa € 0,5 miljoen. Hiervoor is geen verplichting op de balans opgenomen.

Het relatief grote aandeel in het fonds en de daarmee gepaard gaande belangen hebben de VRM in 2003 doen besluiten om zitting te nemen in het bestuur van het SFP, zodat directer toezicht op uitvoering en vermogensbeheer kan worden uitgeoefend. De heer drs. D. Snijders, voormalig directeur van het Philips Pensioenfonds, is hiervoor benaderd en hij heeft zich beschikbaar gesteld voor de vacante bestuursfunctie bij SFP.

5. Bedrijfsinstallaties

De overdracht van de bedrijfsinstallaties aan de musea was oorspronkelijk gepland op 1 januari 2004. Om een goede budgetverdelmethode te ontwikkelen waarbij per museum voldoende rekening wordt gehouden met de intensiteit (de omvang van het installatiepark) en de ouderdom van de bedrijfsinstallaties is echter meer tijd nodig. Tevens dient het aspect van de waarde waartegen de bedrijfsinstallaties worden overgedragen (inclusief het bij de Rijksgebouwendienst op de balans staande bedrag met betrekking tot nog niet gepleegde vervangingsverplichtingen van bedrijfsinstallaties voortvloeiend uit ontvangen servicevergoedingen) en de juridische vormgeving van de overdracht nog nader te worden uitgewerkt. In overleg met het Ministerie van OCW is daarom de datum van overdracht een jaar verschoven naar 1 januari 2005.

De met de overdracht belaste werkgroep zal zich in 2004 ook richten op de verwerking van de overdracht in de jaarrekeningen van de musea en overige jaarrekeningtechnische aspecten die voortvloeien uit de overdracht.

6. Technische vervangingsinvesteringen

Bij de invoering van de stelselwijziging Rijksgebouwendienst in 1999 is bij het vaststellen van de gebruikersvergoeding uitgegaan van een bepaalde rekensystematiek. Een van de gevolgen van deze systematiek is dat in de periode 1999 tot en met 2013 voor het plegen van vervangingsinvesteringen vallende onder de gebruikersvergoeding jaarlijks een tekort ontstaat.

Dit probleem is door het Ministerie van Financiën erkend en jaarlijks wordt nu door het Ministerie van OCW een claim voor het plegen van technische vervangingsinvesteringen ingediend bij het Ministerie van Financiën.

Het Ministerie van OCW beschouwt de technische vervangingsinvesteringen als beleidsarme investeringen (geen functionele verbetering of uitbreiding) en heeft in het verlengde van de bedrijfsinstallaties voorgesteld om de bemoeienis van het Ministerie van OCW in dit proces tot een minimum te beperken. De taken met betrekking tot het beheren, verantwoorden en toekennen van gelden aan projecten zouden bij voorkeur ondergebracht moeten worden bij de VRM en/of haar leden waarmee wordt bereikt dat de besluitvorming en de beschikbare middelen in één hand liggen: namelijk die van de direct betrokkenen, en dat een integrale afweging kan worden gemaakt ten aanzien van inzet van middelen. De VRM heeft te kennen gegeven positief te staan tegenover dit voorstel en heeft de werkgroep bedrijfsinstallaties gevraagd een voorstel te formuleren voor een nieuwe werkwijze en taakverdeling op het gebied van de technische vervangingsinvesteringen in de lijn van het door het Ministerie van OCW voorgelegde voorstel. Een eerste voorstel is inmiddels door de werkgroep aan de leden van de VRM gepresenteerd en zal in 2004 verder worden uitgewerkt.

7. Het Nieuwe Rijksmuseum

Op 23 september 2003 is de Tweede Kamer geïnformeerd (brief DCE/03/43383) over het Voorlopig Ontwerp, het herziene financiële kader en de overige voortgang van de plannen tot vernieuwing van het Rijksmuseum.

Over het eind 2002 door de architecten Cruz y Ortiz en de restauratiearchitect Van Hoogevest gepresenteerde Voorlopig Ontwerp hebben alle betrokken partijen – het Rijksmuseum Amsterdam, het Ministerie van OCW, het Ministerie van VROM/Rijksgebouwendienst, de Rijksbouwmeester, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de stadsdeelraad Oud Zuid – hun waardering uitgesproken. Met betrekking tot de onderdoorrit wordt de discussie over de vormgeving van de combinatie van voetgangers, fietsers en centrale ingang naar het museum voortgezet. Het is de architecten gelukt om de helderheid van de architect Cuypers terug te brengen en tevens het museum geschikt te maken voor een miljoenenpubliek en voor de eisen van de 21ste eeuw.

Het financiële kader is herzien in verband met aanpassingen van het structuurplan, de wijzigingen in het financieringsarrangement en de in 2002 gewijzigde planning. De extra kosten als gevolg van deze wijzigingen zijn geheel gedekt door maatregelen met name op het gebied van de financiering. Hierdoor is nog steeds sprake van een sluitend financieel kader dat taakstellend is.

Het *Nieuwe* Rijksmuseum is inmiddels in het stadium van het Definitief Ontwerp gekomen. Dit zal eind 2004 door de architecten worden ingeleverd en met betrokken partijen worden besproken.

8. Subsidie

De Stichting Het Rijksmuseum wordt gesubsidieerd door het Ministerie van OCW. Voor de Cultuur-notaperiode 2001-2004 is door het Ministerie van OCW aan Stichting Het Rijksmuseum een totaal bedrag aan subsidie verleend van € 25,7 miljoen per jaar. Jaarlijks wordt de subsidie aangepast aan de ontwikkeling van de loonkosten en overige prijspeilwijzigingen.

De Directie

Prof. drs. R. de Leeuw, Hoofddirecteur
J.W. Sieburgh, Zakelijk Directeur
Dr. J.P. Sigmond, Directeur Collecties

Geconsolideerde balans

(na bestemming exploitatiesaldo)

(bedragen x € 1.000)

	31 december 2003	31 december 2002
Vaste activa		
Materiële vaste activa	8.114	7.945
Financiële vaste activa	80	349
	<u>8.194</u>	<u>8.294</u>
Vlottende activa		
Voorraden	657	921
Vorderingen	3.321	2.608
Liquide middelen	20.527	14.977
	<u>24.505</u>	<u>18.506</u>
Af: kortlopende schulden	15.475	7.977
	<u>9.030</u>	<u>10.529</u>
Werkkapitaal		
	<u>17.224</u>	<u>18.823</u>
Te financieren vermogen		
Groepsvermogen	5.928	5.552
Bestemmingsfonds kunstaankopen	637	303
Egalisatiereserve investeringsbijdragen	8.003	8.597
Voorzieningen	2.656	4.371
	<u>17.224</u>	<u>18.823</u>
Financierend vermogen		
	<u>17.224</u>	<u>18.823</u>

Geconsolideerde functionele exploitatierekening

(bedragen x € 1.000)	2003 (uitkomst)	2003 (begroting)	2002 (uitkomst)
Opbrengsten			
Directe opbrengsten	12.279	13.042	18.515
Indirecte opbrengsten	176	259	283
totaal opbrengsten	12.455	13.301	18.798
Bijdragen			
Subsidie Ministerie OCW	25.746	25.670	25.011
Overige subsidies en bijdragen	495	1.232	1.073
totaal bijdragen	26.241	26.902	26.084
som der baten	38.696	40.203	44.882
Lasten			
Beheerslasten	25.927	26.574	25.892
Collectiefunctie	9.987	9.453	15.762
Publieksfunctie	3.952	4.141	4.559
som der lasten	39.866	40.168	46.213
Rentebaten en soortgelijke baten	252	364	468
Rentelasten en bankkosten	-71	-140	-187
totaal saldo rentebaten en -lasten	181	224	281
saldo uit gewone bedrijfsuitoefening	-989	259	-1.050
Buitengewone baten	7.457	2.238	303
Buitengewone lasten	-5.758	-2.497	-205
totaal saldo buitengewone baten en lasten	1.699	-259	98
saldo uit bedrijfsuitoefening	710	0	-952
Mutatie bestemmingsfonds kunstaankopen	-334	0	1.010
Exploitatiesaldo	376	0	58

Geconsolideerd kasstroomoverzicht

(bedragen x € 1.000)	2003 (uitkomst)	2003 (begroting)	2002 (uitkomst)
Kasstroom uit operationele activiteiten			
Exploitatieresultaat	376	0	58
<i>Aanpassingen voor:</i>			
Afschrijvingen materiële vaste activa	1.509	2.055	1.927
Afschrijvingen immateriële vaste activa	0	63	49
Vrijval egaliseringsreserve investeringsbijdragen	-3.899	-2.005	-1.139
Mutatie voorzieningen	-1.715	-2.004	-763
bruto-kasstroom uit operationele activiteiten	-3.729	-1.891	132
Mutatie in voorraden	264	-50	-204
Mutatie in vorderingen	-713	0	-539
Mutatie in kortlopende schulden	8.357	-123	-7.738
netto-kasstroom uit operationele activiteiten	4.179	-2.064	-8.349
Kasstroom uit investeringsactiviteiten			
Investeringsactiviteiten in materiële vaste activa	-6.494	-2.379	-1.736
Desinvesteringen in materiële vaste activa	4.816	2.361	5
Ontvangsten op financiële vaste activa	50	60	85
Afschrijving op financiële vaste activa	219	110	147
Ontvangen egaliseringsreserve investeringsbijdragen	2.446	2.443	2.389
kasstroom uit investeringsactiviteiten	1.037	2.595	890
Kasstroom uit financieringsactiviteiten			
Bijdragen en schenkingen kunstaankopen	4.431	2.863	9.124
Eigen middelen ten behoeve van kunstaankopen	450	450	450
Kunstaankopen	-4.547	-3.313	-10.584
kasstroom uit financieringsactiviteiten	334	0	-1.010
mutatie liquide middelen	5.550	531	-8.469
Liquide middelen begin boekjaar	14.977	14.977	23.446
Liquide middelen einde boekjaar	20.527	15.508	14.977

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de indirecte methode.

Grondslagen voor waardering en resultaatbepaling

1. Algemeen

De waardering en bepaling van het resultaat vinden plaats op basis van historische kosten. Voorzover niet anders is vermeld zijn de activa en passiva opgenomen tegen nominale waarde. Baten en lasten worden toegerekend aan het jaar waarop ze betrekking hebben, ongeacht of ze tot ontvangsten of uitgaven hebben geleid. Baten worden slechts opgenomen voorzover zij op balansdatum zijn gerealiseerd. Lasten en risico's die hun oorsprong vinden voor het einde van het verslagjaar, worden in acht genomen indien zij voor het maken van de jaarrekening bekend zijn geworden.

2. Criteria voor consolidatie

In de geconsolideerde jaarrekening zijn de financiële gegevens opgenomen van Stichting Het Rijksmuseum en van de groepsmaatschappijen waarin Stichting Het Rijksmuseum direct of indirect meer dan de helft van het stemgerechtigde kapitaal houdt of waarin Stichting Het Rijksmuseum op grond van aanvullende regelingen beschikt over de beslissende zeggenschap ter zake van het bestuur en het financiële beleid. De activa, passiva, resultaten en kasstromen van deze groepsmaatschappijen zijn in de consolidatie betrokken onder eliminatie van de onderlinge verhoudingen en transacties. De opgenomen groepsmaatschappijen, gevestigd te Amsterdam, zijn:

- Rijksmuseum Holding B.V. (deelname 100%)
- Rijksmuseum Merchandising B.V. (deelname 100%)
- Rijksmuseum E-Commerce B.V. (deelname 100%)
- Rijksmuseum Schiphol B.V. (deelname 100%)

3. Omrekening van vreemde valuta

Vorderingen, schulden en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers per balansdatum.

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de afwikkelingskoers. Uit de omrekening per balansdatum voortvloeiende koersverschillen worden opgenomen in de exploitatierekening.

4. Kunstcollectie

De kunstcollectie is eigendom van de Staat der Nederlanden en is daarom niet in de balans opgenomen. De collectie is ook niet verzekerd.

5. Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

5.1. Materiële vaste activa

De materiële vaste activa worden gewaardeerd op verkrijgingsprijs, verminderd met de cumulatieve afschrijvingen. De afschrijvingen zijn gebaseerd op de geschatte economische levensduur en worden berekend op basis van een vast percentage van de verkrijgingsprijs. Er wordt afgeschreven vanaf het moment van ingebruikneming.

5.2. Bestemmingsfonds kunstaankopen en bijdragen ten behoeve van kunstaankopen

De onderdelen van de subsidie, de schenkingen en overige bijdragen die bestemd zijn voor het doen van kunstaankopen worden evenals de kunstaankopen zelf, in de exploitatierekening verantwoord. De bedragen verkregen van derden ten behoeve van kunstaankopen die ultimo boekjaar nog niet zijn besteed aan de verwerving van kunstaankopen, worden ultimo boekjaar toegevoegd aan het bestemmingsfonds kunstaankopen. Bij aankoop van kunstvoorwerpen in latere jaren, vallen deze bedragen vrij ten gunste van de exploitatie. Deze mutatie in het bestemmingsfonds kunstaankopen wordt separaat verantwoord in de exploitatierekening.

5.3. Egalisatiereserve investeringsbijdragen

Ontvangen investeringssubsidies en bijdragen ten behoeve van de aanschaf van materiële vaste activa worden verantwoord onder de post egalisatiereserve investeringsbijdragen. Deze post valt vrij ten gunste van de exploitatierekening overeenkomstig de afschrijving op de met deze subsidies en bijdragen verkregen materiële vaste activa.

Toelichting op de geconsolideerde balans

Materiële vaste activa (bedragen x € 1.000)	Vooruit- betaald op materiële vaste activa	Verbouwingen	Inventaris, apparatuur en inrichting	Museale inventaris	Overige vaste bedrijfs- middelen	Totaal
<i>Stand 1 januari</i>						
Aanschafwaarde	87	12.981	4.990	1.157	46	19.261
Cumulatieve afschrijvingen	0	-7.499	-3.089	-725	-3	-11.316
<i>Boekwaarde 1 januari</i>	87	5.482	1.901	432	43	7.945
<i>Mutaties boekjaar</i>						
Aanschafwaarde desinvesteringen	0	-11.731	-3.393	-977	0	-16.101
Cumulatieve afschrijvingen desinvesteringen	0	8.060	2.536	689	0	11.285
Investerings	75	4.997	531	891	0	6.494
Afschrijvingen	0	-899	-470	-128	-12	-1.509
	75	427	-796	475	-12	169
<i>Stand per 31 december</i>						
Aanschafwaarde	162	6.247	2.128	1.071	46	9.654
Cumulatieve afschrijvingen	0	-338	-1.023	-164	-15	-1.540
<i>Boekwaarde 31 december</i>	162	5.909	1.105	907	31	8.114

In verband met de sluiting van de Philipsvleugel mei 2003 en de sluiting van het hoofdgebouw december 2003, heeft in 2003 eenmalig een afboeking van vaste activa plaatsgevonden conform de meerjarenraming 2000-2008 en de meerjarenraming 2003-2010. Het bedrag van de afboeking bedraagt € 4,8 miljoen. Tegelijkertijd zijn de voor deze activa aangehouden egaliseringsreserves in één keer ten gunste van het resultaat vrijgevallen. Het bedrag van deze eenmalige vrijval bedraagt € 3,4 miljoen. Per saldo bedraagt de last die voortvloeit uit deze afboeking hierdoor € 1,4 miljoen.

Financiële vaste activa (bedragen x € 1.000)	Wachtgeld- fonds	Geactiveerde rente	Totaal financiële vaste activa
<i>Stand 1 januari</i>			
	130	219	349
<i>Mutaties boekjaar:</i>			
Betaalde wachtgelden 2003	-50	0	-50
Reguliere afschrijving op geactiveerde rente	0	-36	-36
Afschrijving op geactiveerde rente i.v.m. afboeken boekwaarde	0	-183	-183
	-50	-219	-269
<i>Stand per 31 december</i>	80	0	80

Geactiveerde rente

In het boekjaar 2000 zijn bij akte d.d. 15 juni 2000 een langlopende vordering op het Ministerie van VROM en een hypotheek in verband met een verbouwing van de Philipsvleugel overgedragen aan het Ministerie van Financiën. Na deze transactie resteerde per saldo de nog verschuldigde rente op de hypotheek. Afschrijving op deze resterende post geactiveerde rente geschiedt conform het schema van de verschuldigde rente, behorende bij de overgedragen hypotheek. In verband met de buitengebruikstelling van de Philipsvleugel mei 2003 en de daarop volgende verbouwing van de Philipsvleugel tot een tijdelijk museum is het saldo van deze post per 1 mei 2003, evenals de resterende boekwaarden en egaliseringsreserves van de Philipsvleugel, in één keer afgeboekt ten laste van het resultaat.

Wachtgeldfonds

De post wachtgeldfonds betreft een langlopende vordering op Stichting Wachtgeld Rijksge subsidieerde Musea. Deze stichting werd opgericht op 20 juli 1995. Zij stelt zich ten doel het verkrijgen en beheren van gelden die van de overheid zijn verkregen en het (doen) uitbetalen van een wachtgeld of uitkering aan ex-werknemers van verzelfstandigde rijksmuseum. De maximale vergoeding aan Stichting Het Rijksmuseum bedraagt € 360.866. De uitbetaalde en bij het fonds te claimen wachtgelden worden op deze post in mindering gebracht en voorzover deze nog niet zijn uitgekeerd door het fonds worden deze bedragen verantwoord onder de kortlopende vorderingen.

	31 december 2003	2002
Liquide middelen		
De banktegoeden zijn direct opeisbaar.		
De stichting beschikt over een kredietfaciliteit bij ABN AMRO van € 1.361.341.		
Groepsvermogen (bedragen x € 1.000)		
<i>Stand 1 januari</i>	5.552	5.494
Uit bestemming van het resultaat	376	58
<i>Stand per 31 december</i>	5.928	5.552
Bestemmingsfonds kunstaankopen (bedragen x € 1.000)		
<i>Stand 1 januari</i>	303	1.313
Bij: Ontvangen bedragen		
- Sponsor Loterij	2.270	2.334
- Ministerie van OCW	1.146	1.951
- Overige bijdragen ten behoeve van kunstaankopen	1.015	4.839
	4.431	9.124
Af: Kunstaankopen		
- Aankoop kunstvoorwerpen	-4.547	-10.584
- Eigen middelen subsidie OCW	340	340
- Eigen middelen uit opbrengst museumwinkels	110	110
	-4.097	-10.134
<i>Mutatie bestemmingsfonds kunstaankopen</i>	-334	-1.010
<i>Stand per 31 december</i>	637	303

Naar verwachting wordt eind maart 2004 nog een bedrag van circa € 0,6 miljoen als afrekening 2003 ontvangen van de Sponsor Loterij ten behoeve van het bestemmingsfonds kunstaankopen

Egalisatiereserve investeringsbijdragen (bedragen x € 1.000)	Inrichting Het Nieuwe Rijksmuseum	Verbouwing Philips- vleugel	Inventaris, apparatuur en inrichting	Museale inventaris	Totaal
<i>Stand 1 januari</i>	4.696	2.847	776	278	8.597
Ontvangen investeringsbijdragen	2.269	0	0	0	2.269
Overboeking van overlopende passiva	0	0	0	859	859
Toevoeging ontvangen rente	177	0	0	0	177
Reguliere vrijval ten gunste van de exploitatie rekening	0	-316	-101	-86	-503
Vrijval ten gunste van exploitatie rekening	0	-2.531	-639	-226	-3.396
<i>Stand per 31 december</i>	7.142	0	36	825	8.003

Tot 2007 zullen de ontvangen investeringsbijdragen ten behoeve van de inrichting van Het Nieuwe Rijksmuseum worden uitgezet op een depositorekening. De op deze depositorekening ontvangen rente wordt toegevoegd aan de egalisatiereserve.

Voorzieningen (bedragen x € 1.000)	VUT en overgangs- regeling prepensioen	Huisvesting	Wachtgelden	Suppletie- en afkoop- regelingen	Herstruc- turering bedrijfs- processen	Totaal
<i>Stand 1 januari</i>	2.023	1.134	343	773	98	4.371
Dotatie boekjaar	413	227	0	1	0	641
Aangewend in boekjaar	-726	0	-84	-106	-75	-991
Vrijval ten gunste van resultaat	0	-1.342	0	0	-23	-1.365
<i>Stand per 31 december</i>	1.710	19	259	668	0	2.656

Personeelsverplichtingen: wachtgeld en suppletie- en afkoopregelingen

Deze voorzieningen betreffen de geschatte verplichtingen voor wachtgeld en suppletie- en afkoopregelingen personeel. Deze voorzieningen hebben een langlopend karakter.

Huisvesting

De dotaties aan de voorziening huisvesting vinden plaats conform het hiervoor in het Financieel Plan 2001-2008 genoemde schema. Volgens dit schema zal het saldo ultimo 2005 € 2,3 miljoen bedragen en zal het worden aangewend ter dekking van de bijdrage van het Rijksmuseum van € 27,2 miljoen voor de inrichtingskosten van Het *Nieuwe* Rijksmuseum. Per 1 december 2003 is het saldo van deze post vrijgevallen ter dekking van de eenmalige afboeking van vaste activa per die datum. De dotaties zullen de komende jaren echter doorgaan conform het eerder gehanteerde schema. Ook zullen in de periode 2005 tot en met 2008 aan de voorziening worden toegevoegd de niet voor vervangingsinvesteringen benodigde servicebedragen. Hierdoor zal het oorspronkelijk gestelde eindsaldo van € 2,3 miljoen alsnog worden gerealiseerd.

VUT en overgangsregeling prepensioen

De voorziening VUT betreft de geschatte kosten van uitkeringen aan voormalige werknemers die reeds deelnemen aan de VUT-regeling zoals genoemd in de CAO verzelfstandigde rijksmusea en de geschatte kosten van uitkeringen aan werknemers die momenteel nog in dienst zijn bij Stichting Het Rijksmuseum en die tijdens de herstructurering hebben verklaard deel te gaan nemen aan de VUT-regeling volgens de toen geldende rechten en plichten.

De voorziening overgangsregeling prepensioen wordt gevormd op het moment dat een personeelslid opteert voor prepensioen en tevens recht heeft op een aanvulling uit hoofde van de overgangsregeling. Op dat moment wordt de volledige verplichting voorzien en op de balans opgenomen en in mindering gebracht op de niet op de balans opgenomen latente verplichting. De latente verplichting uit hoofde van de overgangsregeling is niet op de balans opgenomen aangezien bij de berekening hiervan met een groot aantal onzekere variabelen (sterfte-, vertrek- en deelnamekans, carrière en algemene loonontwikkelingen) rekening moet worden gehouden. De latente verplichting ultimo 2003 uitgaande van een 'worst case'-scenario (maximale lasten 2004 tot en met 2037) bedraagt circa € 10 miljoen. Deze latente verplichting is ten opzichte van 2002 aanmerkelijk afgenomen als gevolg van de verhoging van de prepensioenleeftijd naar 63 jaar, zoals overeengekomen in de CAO-onderhandelingen 2003.

Niet uit de balans blijvende rechten en verplichtingen

Huurverplichtingen

Met de Dienst Domeinen was een contract gesloten voor de huur van de gebouwen van Stichting Het Rijksmuseum van € 1,2 miljoen per jaar (ingangsdatum 1 juli 1995, looptijd 20 jaar). De overeenkomst is in 2003, met terugwerkende kracht tot 1 januari 2001, ontbonden en omgezet in een gebruiksovereenkomst en een servicecontract met de Rijksgebouwendienst. De jaarlijkse huur (inclusief servicekosten) bedraagt € 9,7 miljoen.

Subsidie

Voor de Cultuurnotaperiode 2001-2004 is door het Ministerie van OCW aan Stichting Het Rijksmuseum een totaal bedrag aan subsidie verleend van € 25,7 miljoen per jaar.

Pensioenfonds SFP

Het pensioenfonds SFP heeft in verband met tegenvallende rendementen een aanzienlijk tekort. Het aandeel in dit tekort voor Stichting Het Rijksmuseum bedraagt circa € 0,5 miljoen. Hiervoor is geen verplichting op de balans verwerkt. Het bestuur van het pensioenfonds heeft een herstelplan ingediend bij de Pensioen- en Verzekeringskamer dat door de PVK is goedgekeurd.

Overgangsregeling prepensioen

De latente verplichting ultimo 2003 uitgaande van een 'worst case'-scenario bedraagt circa € 10 miljoen.

Asbest

In de gebouwen gehuurd door het Rijksmuseum is in april 2003 asbestverontreiniging geconstateerd. Tot op heden zijn geen claims op grond van gezondheidsproblemen van (ex-)medewerkers ingediend.

Toelichting op de geconsolideerde functionele exploitatierekening

Baten

(Bedragen x € 1.000)

	2003 (uitkomst)	2003 (begroting)	2002 (uitkomst)
Directe opbrengsten			
Inkomsten uit entreegelden en Museumkaart	4.575	5.919	6.298
Directe sponsoring	557	692	315
Inkomsten avondontvangsten en horeca-exploitatie	129	334	333
Bijdragen inzake kunstaankopen	4.431	2.863	9.124
Inkomsten uit verkopen winkels	1.668	2.377	1.859
Overige directe opbrengsten	919	857	586
	12.279	13.042	18.515
Indirecte opbrengsten			
Indirecte sponsoring	20	35	102
Overige indirecte opbrengsten	156	224	181
	176	259	283
Bijdragen			
Subsidie Ministerie OCW	25.746	25.670	25.011
Vrijval subsidie OCW t.b.v. Philipsvleugel	23	23	23
Vrijval egalisereserve investeringsbijdragen	465	1.014	1.024
Overige subsidies en bijdragen	7	195	26
	26.241	26.902	26.084

Lasten

(Bedragen x € 1.000)

	2003 (uitkomst)	2003 (begroting)	2002 (uitkomst)
Beheerslasten			
Directie en administratie	6.698	7.256	6.593
Gebouwen en terreinen	14.702	14.551	14.287
Bewaking en beveiliging	4.527	4.767	5.012
	25.927	26.574	25.892
Collectiefunctie			
Collectievorming	7.722	6.737	13.712
Bureau Collecties	1.806	2.040	1.600
Onderzoek en documentatie	150	305	236
Conservering en restauratie	309	371	214
	9.987	9.453	15.762
Publieksfunctie			
Projecten en tentoonstellingen	1.989	2.191	2.393
Museumrichting	503	466	586
Educatie & Publieksinformatie	1.460	1.484	1.580
	3.952	4.141	4.559
Buitengewone baten			
Vrijval egalisereserves i.v.m. afboeking boekwaarden	3.396	877	0
Vrijval voorziening onderhoud	1.342	1.361	0
Compensatie RGD i.v.m. asbestsituatie	2.645	0	0
Overige baten voorgaand jaar	74	0	303
	7.457	2.238	303
Buitengewone lasten			
Aanvulling tekort SFP pensioenen en VUT	413	136	195
Afboeking boekwaarden i.v.m. sluiting	4.816	2.361	0
Kosten asbestsituatie	307	0	0
Overige lasten voorgaand jaar	222	0	10
	5.758	2.497	205

Overige gegevens met betrekking tot de personele lasten

Het gemiddeld aantal personeelsleden in 2003 op fulltime basis bedroeg 345 (2002: 349).

<i>De personele kosten bestaan uit:</i>	2003	2003	2002
(Bedragen x € 1.000)	(uitkomst)	(begroting)	(uitkomst)
Lonen en salarissen	12.450	12.858	11.715
Sociale lasten	1.518	1.929	1.696
Pensioenlasten	1.571	1.519	1.487
Inhuur derden/uitzendkrachten	411	200	972
	<u>15.950</u>	<u>16.506</u>	<u>15.870</u>

Overige gegevens

Accountantsverklaring

Wij hebben het in dit verslag opgenomen financieel overzicht (voor zover opgenomen op de pagina's 113 tot en met 126) van Stichting Het Rijksmuseum te Amsterdam over 2003 gecontroleerd. Dit financieel overzicht is ontleend aan de door ons gecontroleerde jaarrekening 2003 van Stichting Het Rijksmuseum te Amsterdam. Bij die jaarrekening hebben wij op 22 maart 2004 een goedkeurende accountantsverklaring verstrekt.

Dit financieel overzicht is opgesteld onder verantwoordelijkheid van de Directie en de Raad van Toezicht van de Stichting. Het is onze verantwoordelijkheid een accountantsverklaring inzake het financieel overzicht te verstrekken.

Wij zijn van oordeel dat dit financieel overzicht op alle van materieel belang zijnde aspecten in overeenstemming is met de jaarrekening waaraan deze is ontleend.

Voor het inzicht dat vereist is voor een verantwoorde oordeelsvorming omtrent de financiële positie en de resultaten van Stichting Het Rijksmuseum te Amsterdam en voor een toereikend inzicht in de reikwijdte van onze controle dient dit financieel overzicht te worden gelezen in samenhang met de volledige jaarrekening, waaraan deze is ontleend, alsmede met de door ons daarbij op 22 maart 2004 verstrekte goedkeurende accountantsverklaring.

Den Haag, 30 juni 2004

Deloitte Accountants B.V.

Voorstel bestemming exploitatiesaldo

De directie heeft besloten het exploitatiesaldo 2003 ad € 376.000 toe te voegen aan de vrije reserves. Dit voorstel is reeds verwerkt in de balans ultimo 2003.

Meerjarenoverzicht

(Bedragen x € 1.000)

	2003	2002	2001	2000	1999
Resultaten					
Entreegelden	4.575	6.298	5.532	7.662	6.385
Winkels	2.850	3.015	2.473	3.438	2.977
Fotodienst	163	205	167	180	181
Sponsoring	577	417	447	729	.982
Bijdrage inzake kunstaankopen	4.431	9.124	2.445	3.687	1.659
Subsidie OCW	25.746	25.011	23.697	15.830	15.330
Vrijval egalisereserve	465	1.024	1.018	1.363	1.437
Overige opbrengsten	1.071	944	906	1.680	927
Totaal opbrengsten	39.878	46.038	36.685	34.569	29.878
Personeelslasten	15.950	15.645	14.610	14.985	14.346
Inkoop winkels	1.182	1.156	906	1.497	1.130
Afschrijvingen vaste activa	1.509	1.976	1.946	2.186	2.105
Lasten collectie- en publieksfunctie	2.859	3.681	2.724	4.978	3.130
Kunstaankopen	4.547	10.584	1.899	4.202	2.671
Huisvestingslasten	12.396	11.512	10.503	3.144	2.615
Overige lasten	2.605	2.590	2.787	2.574	2.298
Totaal lasten	41.048	47.144	35.375	33.566	28.296
Financiële baten en lasten	181	281	335	294	108
Saldo uit gewone bedrijfsuitvoering	-989	-1.050	1.645	1.297	1.690
Buitengewone baten en lasten	1.699	98	-441	-496	-1.046
Saldo uit bedrijfsuitvoering	710	-952	1.204	801	644
Mutatie bestemmingsfonds kunstaankopen	-334	1.010	-886	-393	104
Exploitatiesaldo	376	58	318	408	748

	2003	2002	2001	2000	1999
Vermogen					
Vaste activa	8.194	8.294	8.771	10.382	13.726
Vlottende activa	24.505	18.506	26.232	12.466	12.400
Kortlopende schulden	15.475	7.977	15.715	8.047	7.718
Eigen vermogen	5.928	5.552	5.494	5.176	4.768
Bestemmingsfonds kunstaankopen	637	303	1.313	427	34
Egalisereserve	8.003	8.597	7.347	6.103	7.489
Voorzieningen	2.656	4.371	5.134	3.095	2.918
Langlopende schulden	0	0	0	0	3.199
Totaal vermogen	32.699	26.800	35.003	22.848	26.126
Medewerkers (aantal)					
Gemiddeld aantal medewerkers (FTE's)	345	349	340	353	351
Gemiddelde loonsom	45.041	42.103	40.653	39.370	38.313
Bezoekers (aantal)					
Rijksmuseum Amsterdam					
Totaal aantal bezoekers	833.450	1.100.488	1.015.561	1.146.438	1.310.497
Nationaal	322.624	387.081	366.389	585.815	508.498
Internationaal	510.826	713.407	649.172	560.623	801.999
Betalende bezoekers	672.107	939.441	856.190	1.088.821	1.245.265
Gratis bezoek	161.343	161.047	159.371	57.617	65.232
Schoolverband	27.556	42.230	27.941	31.852	56.993
Bezoekers Museumkaart	95.955	149.919	135.338	212.449	224.191
Jeugd tot en met 18 jaar	129.857	153.641	142.602	150.181	176.182
Rijksmuseum Amsterdam Schiphol					
Totaal aantal bezoekers	131.952	5.000	0	0	0
Totaal bezoek Rijksmuseum	965.402	1.105.488	1.015.561	1.146.438	1.310.497
Kengetallen (in %)					
Subsidie OCW/totale baten	64,6	54,3	64,6	45,8	51,3
Personeelslasten/subsidie OCW	62,0	62,6	61,7	94,7	93,6
Personeelslasten/totale lasten	38,9	33,2	41,3	44,6	50,7
Vlottende activa/kortlopende schulden	158,4	232,0	166,9	154,9	160,7
Eigen vermogen/totaal vermogen	18,1	20,7	15,7	22,7	18,2
Brutomarge winkels	58,5	61,7	63,4	56,5	62,0
Nationaal bezoek/totaal bezoek	38,7	35,2	36,1	51,1	38,8

Raad van Toezicht

Samenstelling

Dr. H.H.F. Wijffels, voorzitter (62 jaar)

Voorzitter Sociaal-Economische Raad

Nevenfuncties

Voorzitter Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland; voorzitter

Stichtingsbestuur Universiteit van Tilburg; voorzitter Raad van Toezicht Universitair Medisch

Centrum Utrecht; lid Innovatieplatform; adviserend lid Beleggingscommissie PGGM; enkele

commissariaten in het bedrijfsleven.

Mw. Prof. mr. I.P. Asscher-Vonk (59 jaar)

Hoogleraar sociaal recht Katholieke Universiteit Nijmegen

Nevenfuncties

Kroonlid Sociaal-Economische Raad; lid CAOP; lid Raad van Commissarissen Arriva Nederland

B.V., Numico Nederland B.V. en KLM N.V.

Mr. A.S. Fransen van de Putte (54 jaar)

Advocaat Van Doorne

Nevenfuncties

Raadsheer-Plaatsvervanger Gerechtshof Amsterdam; docent Grotius Academie; arbiter Nederlands

Arbitrage Instituut; commissaris Léons B.V.; voorzitter commissie van beroep Stichting

Garantiefonds Reisgelden en Stichting Calamiteitenfonds Reisgelden.

W. Kok, vice-voorzitter (65 jaar)

Minister-President van augustus 1994 tot juli 2002

Nevenfuncties

Lid Raad van Commissarissen TPG, ING Groep N.V., KLM N.V., N.V. Koninklijke Nederlandsche

Petroleum Maatschappij; lid Bestuur Het Nationale Ballet/Het Muziektheater Amsterdam; lid

Raad van Toezicht Het Nederlands Kanker Instituut/Antonie van Leeuwenhoek Ziekenhuis

Amsterdam.

Mw. Drs. P.M. Noordervliet-Bol (58 jaar)

Auteur

Nevenfuncties

Lid Bestuur Letterkundig Museum; voorzitter Vrienden van het Letterkundig Museum; lid Bestuur

Maatschappij voor Nederlandse Letterkunde; lid Raad van Advies De Nieuwe Kerk en Arcades.

Mr. A. Ruys (56 jaar) – per 1 maart 2004

Voorzitter Raad van Bestuur Heineken N.V.

Nevenfuncties

Lid Raad van Commissarissen Robeco Groep N.V., Gtech Holdings Corporation USA, Sara Lee/DE

International b.v.; lid Raad van Toezicht Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen; lid

Stichting Nationaal Fonds Kunstbezit.

Rooster van aftreden

	Benoemd in	Herbenoemd in	Volgende herbenoeming in	Maximale zittingstermijn tot
Mw Prof. mr. I.P. Asscher-Vonk	1997	2001	2004	2005
Mr. A.S. Fransen van de Putte	2003	-	2006	2011
W. Kok	2003	-	2006	2011
Mw drs. P.M. Noordervliet-Bol	1999	2002	2005	2007
Mr. A. Ruys	2004	-	2007	2012
Dr. H.H.F. Wijffels	1999	2002	2005	2007

Profielschets

Het statutaire aantal leden van de Raad van Toezicht is ten minste zes en ten hoogste zeven.

De profielschets is opgesteld uitgaande van de norm in het vennootschapsrecht dat een Raad van Commissarissen ‘naar behoren’ moet zijn samengesteld. Hoewel het in het geval van het Rijksmuseum om een stichting gaat, lenen de ontwikkelde vennootschapsrechtelijke criteria zich goed voor analoge toepassing op intern toezicht bij andere rechtspersonen zoals de stichting.

Volgens die criteria moet worden voorkomen dat de Raad van Toezicht een eenzijdige samenstelling krijgt, ondanks mogelijke individuele geschiktheid van elk der leden. Zo zal in de Raad ten minste één persoon zitting dienen te hebben met kennis en ervaring op het terrein van de sociale verhoudingen. Deskundigheid en ervaring op financieel, economisch (en sociaal) terrein moeten gespreid aanwezig zijn. Daarnaast zal ten minste één lid (ook inhoudelijk) verstand moeten hebben van de desbetreffende specifieke soort van activiteiten, in casu van taak en functioneren van een groot museum.

Met de verzelfstandiging bleek voorts de noodzaak te voldoen aan eisen van efficiënte bedrijfsvoering, economische haalbaarheid en sluitende exploitatie, alsmede oriëntatie op aantrekken van gelden (donaties, sponsoring, enz.) en daarmee aan deskundigheid ter zake ook in de Raad.

Instemming Rijksoverheid

Het museum ontvangt subsidie van het Rijk, dat tevens eigenaar is van de collectie en de gebouwen. In verband daarmee heeft de Rijksoverheid het recht om de leden van de Raad van Toezicht te benoemen (artikel 8 lid 2 van de statuten: “(...) De leden van de Raad van Toezicht worden benoemd op voordracht van de Raad van Toezicht, de algemeen directeur gehoord hebbende, door de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.”).

Derhalve moet rekening gehouden worden met het kunst- en cultuurbeleid van de regering voorzover dat relevant is voor de samenstelling van de Raad van Toezicht. Dienaangaande heeft de staatssecretaris van Cultuur laten weten:

“Mijn beleid zal er de komende periode op gericht zijn om met kunst en cultuur een zo breed mogelijk deel van de Nederlandse bevolking te bereiken. Dit streven zal niet alleen tot uitdrukking moeten komen in de activiteiten van kunstinstituten, maar ook in de samenstelling van adviesraden en besturen.”

Concreet liet hij daarop volgen naast participatie (in het toezicht) vanuit het bedrijfsleven en financiële instellingen, inbreng vanuit het onderwijs en de wetenschap niet minder waardevol te achten. Voorts sprak hij nog zijn voorkeur uit voor jongeren en “interculturelen”.

Onafhankelijkheid en onverenigbaarheid

Het naar behoren functioneren van een Raad van Toezicht hangt nauw samen met de objectiviteit en onafhankelijkheid van zijn leden. De Raad van Toezicht dient zodanig te zijn samengesteld dat de leden ten opzichte van elkaar en van de directie onafhankelijk en kritisch kunnen opereren. Bij benoeming dient men zich er dan ook van te vergewissen dat daaraan geen tegenstelling of verstrengeling van belangen in de weg staan (onverminderd het nemen van maatregelen indien zodanige obstakels gedurende de rit opkomen).

Individuele geschiktheid

Bij het geschiktheidscriterium voor commissarissen bij een structuurvennootschap heeft de wetgever – nog los van specifieke vereiste bekwaamheden – gedacht aan algemene kwaliteiten zoals geformuleerd door de Sociaal-Economische Raad in 1989:

“brede maatschappelijk ervaring, wijsheid en bezonnenheid in oordeel, onafhankelijkheid en onpartijdigheid en een open oog voor de maatschappelijke ontwikkelingen”.

Aanbeveling

In de huidige statutaire samenstelling van zes (ten hoogste zeven) leden dient invulling gegeven te worden aan deskundigheid op de volgende gebieden (in willekeurige volgorde):

- financiën en economie;
- commercie, bedrijfskunde en organisatie;
- juridisch terrein en sociale verhoudingen;
- politiek en bestuurlijk terrein;
- museumkennis, publieksecundatie;
- directeur andersoortige instelling en/of ‘leading intellectual’.

Het voorzitterschap is niet bij voorbaat aan een van de genoemde categorieën verbonden. De voorzitter kan niet afkomstig zijn uit de categorie ‘directeur andersoortige kunstinstituten’.

januari/februari 1999, laatstelijk gewijzigd maart 2002

Aanbevelingen Cultural Governance

- 1 Het bestuur of de Raad van Toezicht maakt met enige regelmaat een zorgvuldige analyse van het gewenste besturingsmodel.
In het kader van de verzelfstandiging van de rijksgesubsidieerde musea in 1995 is na ampele overweging gekozen voor de stichtingsvorm volgens het commissarissenmodel. In dit model wordt de stichting bestuurd door de Directie (formeel ‘het bestuur’ van de stichting) en er is een Raad van Toezicht die een toezichhoudende en ondersteunende rol speelt, vergelijkbaar met de Raad van Commissarissen bij een naamloze vennootschap.
- 2 Het bestuur of de Raad van Toezicht maakt onderscheid tussen beleidsmatige c.q. toezichhoudende taken enerzijds en ondersteunende taken anderzijds.
In het Rijksmuseum zijn beide rollen gescheiden.
- 3 Een delegatie uit het bestuur of de Raad van Toezicht voert jaarlijks een functioneringsgesprek met alle directieleden. Van dit gesprek wordt een verslag gemaakt, dat door het bestuur of de Raad van Toezicht wordt gearhiveerd en waarvan in een vergadering van het bestuur of de Raad van Toezicht kort inhoudelijk melding wordt gemaakt.
De voorzitter c.q. een delegatie van de Raad van Toezicht heeft periodiek een (functionerings)gesprek met de hoofd-directeur en/of de overige directeuren.
- 4 Het bestuur of de Raad van Toezicht neemt bij een directievacature de verantwoordelijkheid voor werving en overweegt of deskundigen van buiten de organisatie bij de procedure moeten worden betrokken.
Het Rijksmuseum voldoet aan deze aanbeveling. De statuten bevatten bepalingen waarin de rol van de Raad van Toezicht bij de benoeming, de vaststelling van het salaris en overige arbeidsvoorwaarden alsmede schorsing en ontslag van de directieleden is vastgelegd.
- 5 Het bestuur of de Raad van Toezicht wordt samengesteld op basis van vooraf vastgestelde profielen.
Het Rijksmuseum heeft een profiel voor de Raad van Toezicht, waaraan alle voordrachten voor (her)benoemingen worden getoetst.
- 6 Het bestuur of de Raad van Toezicht evalueert de profielen periodiek, maar in ieder geval bij het ontstaan van elke vacature.
Het Rijksmuseum voldoet aan deze aanbeveling.
- 7 In het bestuur of de Raad van Toezicht heeft maximaal één voormalig directeur (of andere beleidsbepalende functionaris) van de organisatie zitting.
In de Raad van Toezicht zitten geen voormalige directeuren of andere functionarissen van het museum.
- 8 Het bestuur of de Raad van Toezicht zoekt bij werving van bestuursleden of toezichhouders ook buiten zijn eigen netwerk.
In het profiel van de Raad van Toezicht is opgenomen dat deskundigheid op diverse uiteenlopende gebieden aanwezig dient te zijn. Leden komen daardoor ‘automatisch’ uit verschillende maatschappelijke geledingen. De Raad van Toezicht kent geen kwaliteits- of voordrachtszetels. Eén van de leden van de Raad van Toezicht wordt voorgedragen met instemming van de Ondernemingsraad.

- 9 Het bestuur of de Raad van Toezicht zorgt ervoor dat het bestuur of de Raad van Toezicht een evenwichtige samenstelling heeft.
*De profielschets van de Raad van Toezicht is opgesteld uitgaande van de norm in het vennootschapsrecht dat een Raad van Commissarissen ‘naar behoren’ moet zijn samengesteld.
Daarnaast hecht de Raad van Toezicht eraan dat leden voldoen aan bepaalde minimumeisen van deskundigheid: in ieder geval moeten zij kennis hebben van de hoofdzaken van financieel en administratief toezicht. Door de verscherpte wetgeving (antimisbruikwetten) is de mogelijkheid dat bestuurders en toezichthouders worden geconfronteerd met een aansprakelijkheidsclaim aanzienlijk toegenomen. Het is derhalve ter bescherming van het belang van de (potentiële) toezichthouders dat eisen aan hun kennis en deskundigheid worden gesteld.*
- 10 Het bestuur of de Raad van Toezicht stelt zich bij afloop van een termijn de vraag of nieuw bloed nodig is en toetst (ook herbenoembare) kandidaten aan het profiel.
Wanneer een (her)benoeming van een lid van de Raad van Toezicht aan de orde is, wordt bekeken of het profiel van de Raad van Toezicht aanpassing behoeft. Iedere (her)benoeming wordt getoetst aan het profiel.
- 11 Het bestuur of de Raad van Toezicht stelt een gefaseerd rooster van aftreden vast.
De Raad van Toezicht heeft een gefaseerd rooster van aftreden vastgesteld.
- 12 De instelling hanteert een benoemingsperiode van drie à vier jaar, met een eenmalige herbenoeming, ofwel een maximale zittingstermijn van acht jaar.
De leden van de Raad van Toezicht worden benoemd voor een termijn van drie jaar en zijn daarna in principe tweemaal herbenoembaar. De maximale zittingstermijn is acht jaar.
- 13 De directie verstrekt aan het bestuur of de Raad van Toezicht jaarlijks een overzicht van al haar nevenfuncties.
De leden van de directie informeren de Raad van Toezicht over hun nevenfuncties. In het jaarverslag wordt steeds een overzicht van de nevenfuncties opgenomen.
- 14 De instelling zorgt dat het profiel voor de samenstelling van het bestuur of de Raad van Toezicht als geheel openbaar is door het op te nemen in het beleidsplan en jaarverslag.
Het profiel van de Raad van Toezicht is in het jaarverslag opgenomen.
- 15 De instelling publiceert in haar jaarverslag relevante gegevens over individuele bestuursleden of leden van de Raad van Toezicht.
Aan de aanbeveling wordt voldaan.
- 16 De directie verschaft het bestuur of de Raad van Toezicht, gevraagd en ongevraagd, tijdig en volledig, de informatie die nodig is voor een goede taakvervulling van het bestuur of de Raad van Toezicht, waarbij ‘no surprises’ het kernbegrip is. Het inhoudelijk beleid en de concretisering ervan maken deel uit van die informatie. Het bestuur of de Raad van Toezicht stimuleert de directie om het inhoudelijk-artistische beleid bespreekbaar te maken.
De directie streeft er steeds naar om de Raad van Toezicht tijdig en volledig te informeren. De Raad van Toezicht ontvangt ieder kwartaal een financiële rapportage en een nieuwsbrief van de hoofd directeur. De Raad ontvangt

- voorts korte verslagen van de Overlegvergaderingen met de Ondernemingsraad, de Directieberichten (mededelingen aan het personeel), de Nieuwsbrief Het Nieuwe Rijksmuseum en uitnodigingen voor openingen, presentaties, e.d. Daarnaast is er geregeld tussentijds (mondeling) overleg tussen (leden van de) directie en (leden van de) Raad van Toezicht.*
- 17 Het bestuur of de Raad van Toezicht maakt afspraken met de directie over het gebruik van de secretariale staf en andere ondersteuning vanuit de organisatie.
De directiesecretaris is tevens secretaris van de Raad van Toezicht en verzorgt de vastlegging en archivering van de vergaderingen van de Raad van Toezicht.
- 18 Het bestuur of de Raad van Toezicht benoemt de accountant; een vertegenwoordiging van het bestuur of de Raad van Toezicht overlegt ten minste jaarlijks met hem/haar.
De statuten bepalen dat de benoeming van de accountant is onderworpen aan de – voorafgaande – goedkeuring van de Raad van Toezicht. De Raad van Toezicht bespreekt jaarlijks het financiële jaarverslag met de accountant evenals het jaarrapport van de accountant.
- 19 Het bestuur of de Raad van Toezicht overlegt en besluit ten minste eenmaal per jaar over (a) het algemene beleid en de strategie; (b) de financiële stand van zaken, waartoe behorend de begroting en de jaarrekening; (c) de eigen werkwijze en taakverdeling; (d) het eigen functioneren en de relatie met de directie.
De Raad van Toezicht en de directie vergaderen in de regel viermaal per jaar. Vaste agendapunten bij deze vergaderingen zijn de algemene gang van zaken en de financiële stand van zaken. Minimaal eenmaal per jaar vergadert de Raad van Toezicht zonder de directie. Tijdens deze vergadering komen in ieder geval de bovengenoemde punten (c) en (d) aan de orde.
- 20 Het bestuur of de Raad van Toezicht bespreekt de wenselijkheid om zich tegen bestuurdersaansprakelijkheid te verzekeren.
Sinds enige jaren is een bestuurders- en commissarissen aansprakelijkheidsverzekering afgesloten voor de Raad van Toezicht en de Directie.
- 21 Bestuursleden of toezichthouders treden tussentijds af wanneer dit bij onvoldoende functioneren, structurele onenigheid van inzichten, onverenigbaarheid van belangen of anderszins geboden is.
Deze aanbeveling wordt onderschreven.
- 22 Het bestuur of de Raad van Toezicht vergadert volgens een vastgesteld schema. Bij frequente afwezigheid worden de betreffende bestuursleden of toezichthouders daarop aangesproken.
De Raad van Toezicht en de directie vergaderen eenmaal per kwartaal volgens een vergaderschema dat jaarlijks wordt vastgesteld. Leden die frequent afwezig zijn, worden hierop aangesproken.
- 23 Het bestuur of de Raad van Toezicht rapporteert in het jaarverslag over het omgaan met deze aanbevelingen.
In het jaarverslag zal worden gerapporteerd hoe bij het Rijksmuseum met de aanbevelingen wordt omgegaan.

Auteurs

Rijksmuseum, De Meesterwerken

Jan Rudolph de Lorm, hoofd tentoonstellingen

Een reis naar het Ottomaanse Rijk

Eveline Sint Nicolaas, conservator Nederlandse geschiedenis, en Günay

Uslu, projectmedewerker Educatie & Publieksinformatie

Interview met Anne van Grevenstein

Eric Spaans, journalist

De landing van Scipio Africanus bij Carthago

Wouter Kloek, hoofdconservator

Pietro Longhi's sprankelende groepsportret

Duncan Bull, conservator buitenlandse schilderkunst

Een ivoren paesbert met Maria's sterfbed en hemelvaart

Frits Scholten, hoofdconservator beeldhouwkunst

Uit de Chinese collectie van Andreas Everardus van Braam Houckgeest

Jan van Campen, conservator Aziatische kunst

Het 'bureau-ministre' van Willem Drees

Jet Baruch, conservator Nederlandse geschiedenis

Illustraties tussenbladen

Ter gelegenheid van de sluiting van het hoofdgebouw van het Rijksmuseum verscheen in 2003 de uitgave *Adieu Rijksmuseum* van Barbara en René Stoeltje. Een aantal foto's uit deze publicatie is afgebeeld op de schutbladen van dit Jaarverslag:

De Rotterdamse trap in de Philipsvleugel.

De wenteltrap in de Cuypersbibliotheek.

De trap naar het ARIA-kantoor in toren 7.

Haardplaten in het trappenhuis van toren I.

Het trappenhuis bij Ingang A.

Omslag

Johannes Lencker I

Schenkkan in de vorm van een triton met een nereïde op de rug

Verguld zilver, Augsburg, ca. 1620

Afkomstig uit de verzameling Gutmann. Aankoop met steun van het ministerie van OCW en de Mondriaan Stichting.

Inv. Nr. BK-2003-5

Samenstelling en eindredactie

Paulien Rétel en Pia van de Wiel, Rijksmuseum

Beeldredactie

Paulien Retèl, Rijksmuseum

Tekstredactie

Aggie Langedijk, Amsterdam

Fotografie

Afdeling fotografie Rijksmuseum en andere instanties die in de bijschriften zijn vermeld.

Vertaling

Language Unlimited, Utrecht

Ontwerp

Studio Roozen, Amsterdam

Lithografie

Scanprofile, Oisterwijk

Druk

Waanders Drukkers, Zwolle